

aktiv kriminalomsorg

- tryggere samfunn

KRUS

Dømt til samfunnsstraff

Dokumentasjon og debatt

Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen

KRIMINALOMSORGEN

Dømt til samfunnsstraff

Torunn Højdahl
og Ragnar Kristoffersen

Nr. 1/2006

Dømt til samfunnsstraff

Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen

Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS
Oslo, juni 2006

Utgitt av:

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS

Boks 6138 Etterstad

0602 Oslo

www.krus.no

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Oslo 2006

I serien:

Dokumentasjon og debatt

Nr 1/2006

ISBN: 82-91910-54-4

ISSN: 0806-9468

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

På oppdrag fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning i Justisdepartementet har FOU-avdelingen ved Kriminalomsorgens utdanningscenter evaluert samfunnsstraffen siden loven trådte i kraft 1. mars 2002. Denne tredje rapporten er en oppfølgingsstudie etter to foregående evalueringsrapporter om samfunnsstraffen av Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen. Jeg vil benytte anledningen til å takke begge for det arbeidet de har nedlagt. Deres bidrag har betydd mye for den kunnskapen vi har i dag om samfunnsstraffen.

Formålet med denne rapporten er å presentere utviklingstrekk i samfunnsstraffen og domfeltes erfaringer. Rapporten kan forhåpentlig være et bidrag til avklaringer og prioriteringer mht. hvilke utfordringer man bør jobbe videre med i samfunnsstraffen. Rapporten gir blant annet forslag til områder der det kan være hensiktsmessig å utvikle kvalitetsindikatorer i samfunnsstraffen.

Selv om rapporten primært handler om resultater og utfordringer knyttet til friomsorgen og de domfelte, vil jeg minne om at samfunnsstraffens betydning som kriminalpolitisk tiltak også avhenger av i hvilken grad andre offentlige og private organisasjoner deltar i det kriminalitetsforebyggende arbeidet.

KRUS, juni 2006

Harald Føsker
Direktør.

Takk

Takk til domfelte som har besvart spørreskjemaet og til de som har stilt opp til intervjuer. Takk til de ansatte i friomsorgen, som har hjulpet til med å realisere undersøkelsen ved å bistå oss på forskjellige måter. Referansegruppen for evaluering av samfunnsstraffen, bestående av Anne Berit Holden, Inger Karseth, Elin Riise og Jan Erik Sandlie takkes for innspill til undersøkelsen og kommentarer. Kollegaene Trond Danielsen, Yngve Hammerlin og Kristin Opaas Haugli takkes for kommentarer til deler av manus. Sjur Bræin takkes for korrekturlesing på rekordtid.

Torunn Højdahl

Ragnar Kristoffersen

Sammendrag

Denne rapporten dokumenterer utviklingstrekk i samfunnsstraffen i perioden 2002 til og med 2005 og legger fram en del statistiske data om samfunnsstraffen, blant annet en tilbakefallsmåling. Rapporten presenterer i tillegg resultater fra en anonym spørreundersøkelse blant 268 domfelte i ferd med å avslutte samfunnsstraffen i perioden august til og med oktober 2005. Totalt 51 domfelte er enten intervjuet (45) eller observert (6) i samtale med en saksbehandler. Studien er en oppfølging etter to foregående evalueringsrapporter av Højdahl og Kristoffersen. Avsnitt 1.2.3 inneholder et sammendrag fra disse undersøkelsene. Her skal vi kort oppsummere noen av resultatene fra denne undersøkelsen:

- 1 Antall iverksatte dommer på samfunnsstraff har økt fra 380 i 2002 til 2544 i 2005. Totalt 4263 dommer er gjennomført siden ordningen startet og ut 2005.
- 2 Gjennomsnittsstraffen blant iverksatte dommer i 2005 var på 90 timer.
- 3 Antall utførte timer samfunnsstraff var totalt 175405 i 2005. 71 % av disse var samfunnsnyttig tjeneste. Deltakelse i program utgjorde 5 %. Andre tiltak utgjorde 24 %.
- 4 Relativt sett utgjør den "tradisjonelle" kriminaliteten i form av tyverier og narkotikalovbrudd en minkende gruppe i samfunnsstraffen, mens nye lovbruddsgrupper i økende grad preger samfunnsstraffen. Dette er en faglig utfordring for kriminalomsorgen.
- 5 Andelen unge domfelte under 25 år har gått ned fra ca. 55 % av iverksatte dommer i 2002 til 45 % i 2005. De samfunnsstraffdømte blir eldre. Gjennomsnittsalderen var i 2005 29 år.
- 6 Det er registrert uregelmessigheter hos domfelte i straffegjennomføringen i ca. 30 % av sakene. 14 % av sakene er registrert avbrutt pga. brudd på krav til

- gjennomføringen. Det årlige antallet dommer som blir omgjort til ubetinget fengselsstraff pga brudd på krav til gjennomføringen ser ut til å ligge på rundt 10 % av domstallet pr. år. 170 dommer ble besluttet omgjort til fengselsstraff i 2005.
- 7 Dommer på tyveri utgjør litt over 20 % av iverksatte saker. Andelen blant dem som bryter straffegjennomføringen er 40 %.
 - 8 34 % av de som påbegynte en dom på samfunnsstraff i 2002 er registrert med ny straffereaksjon innen tre år. Andelen som pådro seg en ny kriminalomsorgsdom var 21 %.
 - 9 Tilbakefallet blant de som tidligere hadde sonet en dom i kriminalomsorgen var dobbelt så stort som for de som ikke hadde sonet før. Andelen kvinner som fikk en ny kriminalomsorgsdom var 6 %, mot 23 % av mennene. Gjerningsdatoene viser at 68 % av tilbakefallet skjedde innen ett år.
 - 10 Tilbakefallet til ny kriminalomsorgsdom blant programdeltakere i 2002 var ni prosentenheter høyere enn blant de som ikke hadde deltatt i program.
 - 11 Ca. to tredjedeler av domfelte i samfunnsstraffen har ikke tidligere sonet en straff som gjennomføres av kriminalomsorgen.
 - 12 Data fra utvalget i spørreundersøkelsen viser at
 - a) 70 % av de dømte er enslige
 - b) 19 % har videregående skole som høyeste utdanning
 - c) Vel halvparten jobbet eller gikk på skole. Nesten 9 % mottok sosialhjelp.
 - d) 25 % hadde hatt kontakt med barnevernet før fylte 16 år.
 - e) Ca. 43 % hadde behov for behandling for psykiske problemer og/eller rusproblemer før siste dom. Hver fjerde oppga et behov for rusbehandling.
 - f) Respondentene har stort sett fått meget god informasjon om straffen. Forholdet til saksbehandler er gjennomgående svært godt, og de er stort sett fornøyd med innholdet i straffen. Disse tre forholdene er i gjennomsnitt skåret 5,3 på en skala fra 1 til 6, der 6 er best. De unge under 18 er ikke like fornøyd. Deres gjennomsnittsskåre på nevnte forhold var 4,6.

- g) Ca. 18 % av utvalget mente at de var urettferdig eller for strengt dømt. Ca. 25 % oppga at de så på dommen som en mulighet til å få hjelp eller ønsket å gjøre noe med sitt kriminalitetsproblem.
 - h) Nesten en fjerdedel oppga at de ikke hadde noe behov for å endre seg i forhold til kriminalitet. Over halvparten mente derimot at de hadde et stort behov for det.
 - i) 61 % skårer 5 eller 6 på at de har hatt samtaler med saksbehandler om og fått innsikt i hva som førte til lovbruddet.
 - j) Halvparten svarer enten alene eller i kombinasjon med andre gevinster at de har fått økt selvinnsikt eller mestringstillit mens de har gjennomført straffen. Samtalene med saksbehandler antas å ha hatt betydning for dette resultatet, sammen med modning og annen påvirkning.
 - k) Over 80 % av respondentene har stor tro på at de lever et liv uten kriminalitet de neste 5 år.
- 13 Misnøye som kommer til uttrykk relaterer seg hovedsakelig til
- a) Uheldige erfaringer med det første møtet med friomsorgen
 - b) Rekrutteringen av deltakere til program og programleveringen
 - c) Ensidig og lite kvalifiserende arbeid i den samfunnsnyttige tjenesten
 - d) Belastningene knyttet til å gjennomføre straffen ved siden av egne forpliktelser

Abstract

This report presents experiences of interviewed informants and results from respondents who answered a questionnaire when leaving the service. Essential statistical information on community sentences is also presented, i.e. developmental traits in crime type, age, breaches and new crimes. The report is a follow-up study of two former process evaluation reports written by Høj Dahl and Kristoffersen (2003, 2004).

The former reports focused on the implementation and the early development of the order. Developmental traits are still a concern in this report, but this time we pay more attention to the offenders and the challenges they offer to the probation service.

Community sentences replaced the former community service order on 1st of March 2002. The sentences order three possible types of reactions that may be given separately or in combination: Community service (unpaid work), participation in programmes or other preventive measure with the potential of reducing new crimes. The sentences determine a fixed number of hours to be served and the time period within which the sentence is to be carried out. Unpaid work accounts for the majority of the hours served on community sentences, 71 % in 2005. Participation in programme is increasing a little, 5 % in 2005. The most significant change is perhaps a notable increase in all other types of measures differing much in content and constituting almost one fourth of all hours served in 2005 (24 %). All kinds of individual interviews with probation officers accounted for about 11 %.

The first evaluation report (Høj Dahl & Kristoffersen 2003) showed that the probation officers had a number of concerns in 2002:

- A lot on new rules and regulations
- Lack of training before implementation
- Computer system unfit and difficult
- Felt professionally isolated and wanted more teamwork and support
- Concerned about getting offenders through orders and afraid of failing and criticism
- Who was to decide that the content of the supervision plan was appropriate?
- Which 'other measures' were to be approved and by whom?
- How to talk to offenders.

Apart from the three first mentioned concerns, some officers will probably still be concerned with the others, for example new employees. The first evaluation report

(Højdhahl & Kristoffersen 2003) contained a number of recommendations, of which these are probably the most central:

- Improve leadership, more support and guidance to officers
- Focus on crime problems in interviews
- Strengthen joint services co-operation
- Sentence content plan should be founded on crime prevention
- Co-operate with employers to strengthen possible crime preventive aspects of unpaid work.

Further, a second report (Højdhahl & Kristoffersen 2004) found that measures had been applied to improve education and guidance, but there were comparatively large, local differences in efforts. The report primarily recommended:

- Need to analyse relationship between resources and demands, to make demands realistic and avoid pessimism among staff.
- Co-operation with drug and psychiatric treatment services should have priority.
- An overall plan in each region for programme implementation, including evaluation.
- Complete information with justification for measures applied should be properly recorded in the computer system.

In this report we interviewed 45 offenders, observed six interviews and received anonymous questionnaires answered by 268 offenders leaving the order. The overall impression is that the respondents are generally very pleased with the service. Ironically, this is at least partly due to a lack of expectations as to what to gain from the order when they were sentenced. Only 25 % of the respondents stated that they hoped to gain something from the order, which to some extent can be explained by the fact that almost two third had no former experience with the Correctional Services. Nevertheless, with few exceptions, the officers in the probation service are appreciated by the offenders. On a scale from 1 to 6 - 6 being top score - the average sum score is 5.3 when measuring three essential indicators of the quality of the relation between the officer and the offender: a) quality of information, b) the offenders' satisfaction with the content of the sentence plan and c) offenders' general relation to officer. Young offenders under the age of 18 are not that satisfied. Their average sum score is 4.6.

Discontent with the service is generally expressed in areas related to the offenders' first meeting with the officer, the recruiting of participants into programs and program delivery, monotony and lack of learning potential of work and strains related to the difficulty of combining the service with personal obligations.

There are recorded irregularities in about 30 % of all sentences carried out. Annually about 10 % are transformed by the court into an unconditional sentence which has to be served due to violation of the rules. New convictions were measured among those who started to serve a community sentence in 2002. 34 % received a new punishment. 21 % were sentenced to either prison or probation. Those who had former convictions to the correctional service relapsed twice as often as those without former convictions to prison or probation.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	5
1 Innledning	13
1.1 Om samfunnsstraff	13
1.2 Bakgrunn for rapporten	15
1.2.1 Innledning	15
1.2.2 Metodisk tilnærming	15
1.2.3 Tidligere evaluering	17
2 Statistikk og utviklingstrekk	21
2.1 Dommer på samfunnsstraff 2002-2005	21
2.1.1 Mottatte, iverksatte og fullførte dommer	21
2.1.2 Straffeutmålingen	22
2.1.3 Timefordeling pr. tiltakstype 2002—2005	23
2.1.4 Iverksatte dommer etter hovedtype kriminalitet	26
2.1.5 Iverksatte dommer etter alder og kjønn	28
3 Avbrutte, omgjorte og nye dommer	31
3.1 Avsluttede saker 2002—2005	31
3.1.1 Avbrutt gjennomføring etter alder	34
3.1.2 Avbrutt gjennomføring og kriminalitet	36
3.2 Omgjorte dommer i 2002—2005	37
3.2.1 Omgjorte dommer etter beslutningsår	38
3.2.2 Omgjorte dommer etter dommens år	38
3.3 Ny straffereaksjon etter iverksatt dom i 2002	41
3.3.1 Innledning	41
3.3.2 Målingens begrensninger	42
3.3.3 Første reaksjon etter iverksatt dom i 2002	44
3.3.4 Andel med ny kriminalomsorgsdom	48
3.3.5 Tidligere kriminalomsorgserfaring	49
3.3.6 Program og ny kriminalomsorgsdom	50
3.3.7 Kort drøfting	51
4 Resultater fra spørreundersøkelse og intervjuer	53
4.1 Innledning	54
4.2 Kjennetegn ved respondentene	59
4.2.1 Hva er respondentene dømt for?	60
4.2.2 Tidligere straff	61
4.2.3 Tid fram til innkalling	62
4.2.4 Sivilstatus, kjønn, fødeland, utdanning og yrke	62
Boforhold og tidligere kontakt med barnevernet	66
4.2.5 Behov for behandling før siste dom	68

4.2.6	Foranledning til kriminalitet	70
4.3	Møtet med friomsorgen	74
4.3.1	Informasjon om straffen	75
4.3.2	Forholdet til saksbehandler	79
4.3.3	Ønske om endring i forhold til kriminalitet	81
4.4	Innholdet i straffen	83
4.4.1	Holdning til samfunnsstraffen ved dom	85
4.4.2	Urettgruppen	89
4.4.2	Behovsgruppen	91
4.4.3	Oppgjørsgruppen	94
4.4.4	Samfunnsnyttig tjeneste	95
4.4.5	Programdeltakelse	99
4.4.6	Andre tiltak	106
4.4.7	Samtaler om hva som førte til lovbruddet	107
4.4.8	Behandling	110
4.4.9	Hvilket tiltak har hatt størst betydning	111
4.4.10	Hva har endret seg til det bedre	113
4.4.11	Opplevelse av straff	116
4.4.12	Misnøye og forbedringsmuligheter	117
4.4.13	Generell opplevelse av livet nå	118
4.4.14	Tro på et liv uten kriminalitet neste fem år	119
4.5	Unge domfelte	120
5	Avslutning og anbefalinger	128
5.1	Hovedfunn fra spørreundersøkelsen	128
5.2	Drøfting	130
5.3	Anbefalinger	132
	Litteraturliste	134

1 Innledning

1.1 Om samfunnsstraff

1. mars 2002 trådte den nye straffegjennomføringsloven i kraft. Fra og med denne dato ble ordningen med samfunnstjeneste opphevet og erstattet med samfunnsstraffen. Inntil årsskiftet het det i straffelovens § 28a at samfunnsstraff kunne idømmes for handlinger som kunne medføre straff av fengsel inntil seks år dersom lovovertrederen samtykket og hensynet til straffens formål ikke talte mot en reaksjon i frihet. Lovbestemmelsen er nylig endret til følgende ordlyd:

Straffeloven § 28a sier at samfunnsstraff kan idømmes i stedet for fengselsstraff når

- a) det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i 1 år,¹
- b) hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet, og
- c) lovbrøteren samtykker og har bosted i Norge.

Første ledd bokstav a kan fravikes når den straff som ellers ville ha blitt idømt, helt eller delvis ville ha vært betinget, og ellers når sterke grunner taler for at samfunnsstraff idømmes. I dom på samfunnsstraff vil retten fastsette et timetall, som skal være fra 30 til 420 timer, og en subsidiær fengselsstraff, som skal svare til den fengselsstraff som ville ha blitt idømt uten samfunnsstraff. Det vil også bli fastsatt en gjennomføringstid, som normalt skal svare til den subsidiære fengselsstraffen. I dom på samfunnsstraff kan retten bestemme at den domfelte i gjennomføringstiden skal overholde bestemmelser gitt av kriminalomsorgen om bosted, oppholdssted, arbeid, opplæring eller behandling, eller forbys kontakt med bestemte personer.

¹ Bestemmelsen ble endret ved lov av 21. desember 2005 nr. 131. Bakgrunnen for lovendringen var begrensningen knyttet til "seksårsregelen", særlig i narkotikasaker. I innstillingen fra justiskomiteen heter det at "(...) begrensningen kan få uheldige følger i enkeltsaker. Regelen er blant annet til hinder for å reagere med samfunnsstraff overfor narkotikaforbrytelser etter gjeldende straffelov § 162 annet ledd." (Inst. O. nr 72. 2004-2005).

Forøvrig fastsetter kriminalomsorgen det nærmere innholdet i samfunnsstraffen.

Kriminalomsorgen kan også sette egne vilkår som reaksjon på brudd, jf.

straffegjennomføringsloven § 58. I særlige tilfeller kan ubetinget fengselsstraff på inntil 30 dager idømmes sammen med samfunnsstraffen.

Ifølge straffegjennomføringsloven § 53 skal de idømte timene samfunnsstraff gå ut på:

- a) samfunnsnyttig tjeneste
- b) program eller
- c) andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet.²

I straffegjennomføringslovens formålsbestemmelse (§ 2) heter det at straffen skal gjennomføres på en måte som motvirker nye straffbare handlinger, og som er betryggende for samfunnet. Straffegjennomføringen skal samtidig være sikkerhetsmessig forsvarlig, og innholdet skal bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet (§ 3). I lovens kapittel fem er intensjonen om kriminalitetsforebygging fremhevet: Her heter det om samfunnsstraffen at "kriminalomsorgen skal legge særlig vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster".

Etter en kartleggingssamtale med domfelte utarbeides en plan for gjennomføring av straffen. Gjennomføringsplanen viser domsslutningen og timefordelingen mellom kartlegging og andre aktiviteter, brev med krav til domfelte, samt eventuelle vilkår som domstolen har satt, eller som kriminalomsorgen setter underveis som følge av brudd. Straffen skal gjennomføres slik at domfelte kan utføre arbeid eller skolegang uten fravær. Den domfelte plikter å møte til fastsatt tid og sted og være upåvirket av berusende eller bedøvende midler ved fremmøtet, jf straffegjennomføringsloven § 54.

² Andre tiltak kan være behandling, individuelle samtaler, konfliktråd eller annet tiltak som kriminalomsorgen finner egnet. Se 2.1.3 og 4.3.3.

1.2 Bakgrunn for rapporten

1.2.1 Innledning

Denne rapporten er en oppfølgingsstudie etter to foregående evalueringsrapporter om samfunnsstraffen (Højdahl og Kristoffersen 2003, 2004). Avsnitt 1.2.3 gjengir hovedpunkter fra sammendragene fra disse rapportene. Temaet i denne undersøkelsen har vært todelt. Vi har fortsatt ønsket å dokumentere utviklingstrekk i bruk av samfunnsstraff i form av statistikk om ordningen og resultater. Ettersom samfunnsstraffen er en forholdsvis ny reaksjon, er det viktig å få dokumentert utviklingstrekk og overordnede resultater. På den annen side ønsket vi kunnskap om de domfeltes erfaringer med ordningen. I samråd med Kriminalomsorgens sentrale forvaltning var det enighet om at rapporten skulle omhandle domfeltes erfaringer. Det var også et ønske at man kunne presentere noen data på tilbakefall blant dømte til samfunnsstraff. Forskerne fikk ellers frihet til selv å utforme undersøkelsen både metodisk og med hensyn til innholdsmessig fokus. Bruk av samfunnsstraff har imidlertid økt kraftig siden ordningen trådte i kraft. Det sier seg selv at det er en ganske annerledes utfordring å evaluere en straffereaksjon som frembringer oppimot 3000 dommer i året, sammenlignet med situasjonen det første året ordningen virket, da det ble iverksatt bare 380 dommer på samfunnsstraff.

1.2.2 Metodisk tilnærming

Datainnsamlingen representerer en blanding av kvantitative og kvalitative metoder og data. Vi har analysert og databehandlet rapporter og statistikk fra etatsregisteret og andre kilder. Vi har foretatt intervjuer av domfelte og gjennomført en anonym spørreundersøkelse. I tillegg har vi hatt samtaler med ansatte, og vi har vært observatører i samtaler mellom saksbehandler og domfelt. Det er vanlig å anta at kombinerte tilnærminger som oftest utfyller hverandre og gir bedre grunnlag for vurderinger og konklusjoner. Vi opplever at våre informanter har fortalt åpent om sine erfaringer. Som intern-forskere opplever vi som oftest å bli møtt med tillit, og det følger

også noen metodologiske fordeler av vår tilgang til kontrollerbar informasjon.³ Det betyr ikke at det ikke er svakheter ved undersøkelsesopplegget. Det gjelder nok i hovedsak spørreundersøkelsen. Her følger en nærmere redegjørelse for bakgrunnen for denne:

Sommeren 2005 sendte KRUS et brev til friomsorgsenhetene og ba saksbehandlerne spørre domfelte om de kunne tenke seg å stille opp i et intervju.⁴ Vedlagt brevet fulgte en orientering til domfelte om undersøkelsen og formålet, med løfte om anonymitet og taushetsplikt med hensyn til det de måtte ønske å fortelle. KRUS fikk en del henvendelser fra domfelte, men i praksis viste det seg i mange tilfeller vanskelig å få til intervjuavtaler, og en del trakk seg fra avtaler, blant annet på grunn av sommerferie eller fordi det hadde gått litt for lang tid etter at de var ferdige med straffen. På denne bakgrunn ble det besluttet å lage en anonym spørreundersøkelse. Denne ble sendt ut til enhetene primo august 2005, der vi ba friomsorgen spørre domfelte som nærmet seg en avslutning på straffen om de ville fylle ut skjemaet. Det ble instruert at domfelte skulle fylle ut skjemaet anonymt, alene og uforstyrret. Skjemaet skulle legges i en konvolutt som domfelte skulle lukke selv og deretter sendes KRUS. Vi velger å tro at friomsorgen stort sett har fulgt våre instruksjoner, men vi har ikke hatt mulighet til å kontrollere dette. Vi åpnet riktignok for at domfelte kunne stille spørsmål til saksbehandler om forståelsen av enkelte spørsmål i skjemaet, men dersom anonymiteten skal bevares, går det en viktig grense mellom å svare på tolknings spørsmål og å hjelpe en domfelt med å fylle ut svarene. Vi vet heller ikke om eller på hvilken måte saksbehandlerne forhold til domfelte kan ha påvirket hvem som er blitt spurt, men i utgangspunktet skulle de spørre alle som var aktuelle.⁵ Samtidig vil antakelig forholdet mellom saksbehandler og

³ For en utdyping av dette og andre synspunkter forbundet med metoden og forskerrollen, viser vi til 1.3.3. i vår forrige rapport.

⁴ Brev av 3.3.05 til friomsorgen.

⁵ I Region sør erstattet vårt spørreskjema annet evalueringsskjema som friomsorgen benyttet på slutten av straffegjennomføringen. Andre regioner kan ha benyttet regionale eller lokale evalueringsoplegg samtidig med vår undersøkelse, som kan ha medført lavere andel respondenter fra disse enhetene. Alle

domfelt i noen tilfeller ha hatt en viss betydning for rekrutteringen av respondenter. Det er rimelig å anta at personer som har hatt et dårlig forhold til saksbehandlerne i mindre grad er blitt forespurt om å delta, og i den grad de er blitt spurt, er også sannsynligheten for at de har svart nei større enn for andre med et bedre forhold til saksbehandler. I tillegg er det en åpenbar svakhet ved undersøkelsen at vi ikke har intervjuet personer som har brutt straffegjennomføringen. Det var etter planen meningen å få til noen intervjuer med personer som sonet for brudd, men det viste seg vanskelig å gjenfinne disse personene ettersom etatsregisteret ikke fører lett tilgjengelig informasjon om slik soning. Dessuten er det etisk litt problematisk å kontakte personer som er "ferdig" med en straff, og det er naturlig å møte en viss motvilje hvis og når man tar kontakt. I sum har ovenstående trolig påvirket utvalget av respondenter og dermed påført resultatene fra spørreundersøkelsen en positiv "bias", som i hvert fall i noen grad kan forklare de positive tilbakemeldingene og relativt lite negativ kritikk fra respondentene. Forøvrig viser vi til innledningen til kapittel 4.

1.2.3 Tidligere evaluering

I den første evalueringsrapporten intervjuet vi saksbehandlerne i friomsorgen (Højdahl & Kristoffersen 2003). I rapporten ble det fokusert på saksbehandlerne sine erfaringer med implementeringen av samfunnsstraffen. Rapporten dokumenterte flere utfordringer for saksbehandlerne i implementeringsfasen. Følgende utdrag er gjengitt fra sammendraget:

"(...) Mange saksbehandlere opplever at de jobber for mye alene med sakene. De etterlyser mer faglig veiledning og at man drøfter organiseringen av arbeidet med samfunnsstraffen på kontorene, slik at det faglige arbeidet kan styrkes og den enkeltes kompetanse og erfaring kan utnyttes bedre. Regional og lokal ledelse må gjøre mer for å sørge for at det etableres rammer for hvordan forvaltningssamarbeidet skal foregå, slik at en del forhold er avklart på forhånd når den enkelte saksbehandler tar kontakt med for eksempel et behandlingssted. (...) Vårt inntrykk er at etableringsfasen har krevd mye av saksbehandlerne oppmerksomhet rettet mot de regelverksmessige og de praktiske sidene ved gjennomføringen av samfunnsstraffen, og at dette i noen grad kan ha svekket fokuset på det individuelle arbeidet med de domfelte. Samtidig mener en del

regionene er imidlertid brukbart representert blant våre respondenter, fra minst 28 personer i Region nord til maksimum 70 i Region øst.

informanter at mange domfelte er såpass svaktfungerende at man ikke kan forvente mye når det gjelder mulighet til å endre på egen livssituasjon og kriminalitet. Mange vil etter saksbehandlerne oppfatning ha mer enn nok med å gjennomføre straffen, dvs. holde seg edru og møte til rett tid til avtalte timer. Gjennomføringsperspektivet står med andre ord sentralt i flere av dommene. Perspektivet er også en konsekvens av at mange av dommene er korte eller har få timer i forhold til gjennomføringstiden, slik at man av den grunn ikke kan legge særlig store ambisjoner i innholdet i straffen. Det virker urealistisk å forvente at programvirksomheten vil øke nevneverdig i det kommende året. Samfunnsnyttig tjeneste utgjør en stor andel av straffen, og mange av dommene er korte eller har få timer i forhold til gjennomføringstiden. Det er derfor antakelig mest fornuftig at man prioriterer utviklingen av innholdet i de individuelle samtaler og styrker den delen av kartleggingsarbeidet som kan bidra til at samtaler blir mer målrettede i forhold til den domfeltes kriminalitetsproblem."

Rapporten ga ni anbefalinger. Vi nevner de fem viktigste:

- De individuelle samtaler bør i større grad fokusere på den domfeltes kriminalitetsproblem og hva den domfelte kan gjøre for å unngå nye lovbrudd.
- Friomsorgen bør finne fram til flere kriminalitetsforebyggende tiltak. Tiltakenes kriminalitetsforebyggende virkning bør begrunnes bedre.
- Lederne bør gi saksbehandlerne mer støtte, veiledning og legge til rette for faglige diskusjoner om organisering og gjennomføring av arbeidet med samfunnsstraffene.
- Etersom samfunnsstraffen hovedsakelig består av samfunnsnyttig tjeneste, bør man se nærmere på om det er mulig å øke eventuelle kriminalitetsforebyggende effekter. Kontakten med oppdragsgiverne må styrkes, og de må få nødvendig opplæring og veiledning.
- Forvaltningssamarbeidet styrkes i region og lokalt gjennom rammeavtaler med andre instanser.

I 2002 utgjorde samfunnsnyttig tjeneste ca. 80 % av utførte timer og programvirksomheten ca. 5 % prosent. En typisk dom på samfunnsstraff var på 30 til 60 timer med en gjennomføringstid på 120 dager. Vi fant imidlertid stor variasjon i samfunnsstraffen når det gjaldt forholdet mellom timetall og gjennomføringstid, varierende fra gjennomsnittlig 2,5 timer pr. måned til 45 timer pr. måned.

Den andre evalueringsrapporten (Højdahl & Kristoffersen 2004) tok for seg ledelse og oppfølging av utfordringene som ble påpekt i den første rapporten. Vi fant at regionene

og mange friomsorgsenheter hadde gjort en del for å imøtekomme behovene til saksbehandlerne, blant annet ved å styrke saksbehandlerkompetansen og det faglige samarbeidet gjennom opplæring og andre tiltak. Vi påviste også variasjonsøkning i bruk av andre kriminalitetsforebyggende tiltak, men vi savnet fortsatt en klargjøring av på hvilken måte man anså tiltakene å være kriminalitetsforebyggende. Forøvrig hadde det skjedd lite endringer på de andre forbedringsområdene, som den første rapporten pekte på. Det gjaldt for eksempel vår anbefaling om å styrke kontakten med oppdragsgiver og se nærmere på muligheten for å øke eventuelle kriminalitetsforebyggende aspekter ved arbeidet som utføres fordi samfunnsnyttig tjeneste fortsatt utgjør hovedinnholdet i samfunnsstraffen. Vi fant derfor grunn til å gjenta denne anbefalingen i den andre rapporten.⁶ Når det gjaldt vår første anbefaling om å styrke forvaltningssamarbeidet, mente vi at det var fornuftig å prioritere samarbeid med rusomsorg og psykiatri ettersom flere informanter tydelig ga uttrykk for at dette var en viktig, men vanskelig utfordring. Rapporten pekte imidlertid på fylkesvise forskjeller i tilbud til domfelte og resultatoppnåelse. Den kanskje viktigste anbefalingen i den andre rapporten var derfor å kartlegge forholdet mellom utfordringer og ressurser, og at forventningene til og resultatkravene som pålegges friomsorgen må bygge på en realistisk vurdering av disse. Med tanke på saksbehandlerne "frustrasjoner" slik de kom til uttrykk i første rapport, mente vi at dette var viktig for å unngå svekket motivasjon og resultatpessimisme hos saksbehandlerne. Saksbehandlerne er etter vår oppfatning samfunnsstraffens viktigste ressurs. Skal kriminalpolitiske målsettinger med samfunnsstraffen innfris, er vi avhengige av saksbehandlerne motivasjon og innsats.

⁶ Jf. 8.2 punkt 5 side 126 i Højdahl & Kristoffersen 2004.

2 Statistikk og utviklingstrekk

I dette kapitlet presenteres noen hovedresultater i samfunnsstraffen siden ordningen trådte i kraft. Tidligere publisert statistikk er kjedet sammen med nyere tall for oversiktens skyld. Vi gjør oppmerksom på at enkelte tall kan avvike noe fra tidligere publiserte tall på grunn av korrigerende eller etterregistrering i friomsorgens etatsregister.⁷

2.1 Dommer på samfunnsstraff 2002-2005

2.1.1 Mottatte, iverksatte og fullførte dommer

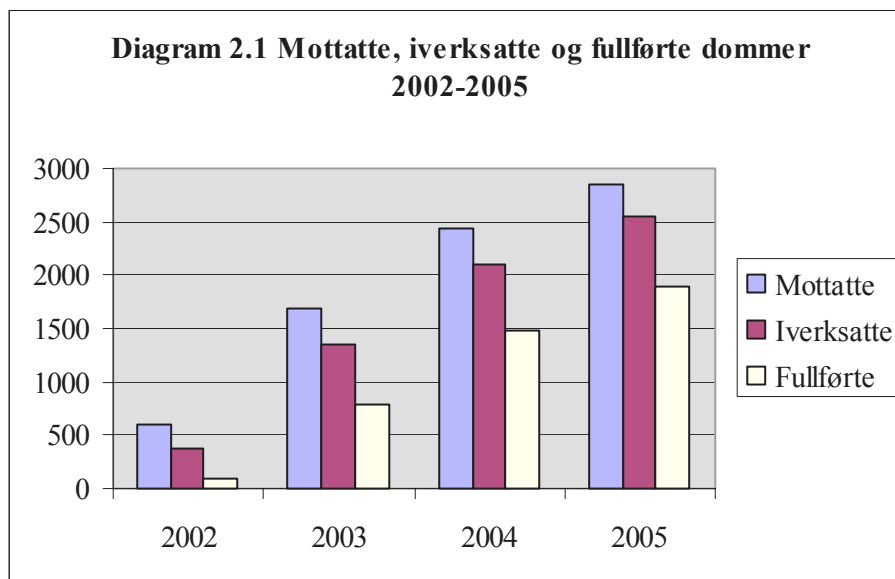
Tabell 2.1 viser mottatte, iverksatte og fullførte dommer på samfunnsstraff i årene 2002-2005.⁸ Antall iverksatte dommer er nesten sjudoblet siden samfunnsstraffen trådte i kraft i 2002. Til tross for sterkt økende antall mottatte saker har forholdet mellom

	2002	2003	2004	2005
Mottatte	595	1695	2433	2844
Iverksatte	380	1352	2094	2544
Fullførte	86	795	1486	1896

⁷ Med mindre annet er nevnt, er kilden for statistikk som presenteres kriminalomsorgens etatsregistre. Enkelte statistikker i dette kapitlet er utarbeidet på grunnlag av individuell utlistering av rapporter, der listene senere er behandlet i et statistikkprogram og ryddet for eventuelle feilregistreringer og dobbeltregistreringer. Avvik kan derfor forekomme sammenlignet med statistikk som genereres fra standardrapporter i etatsregisteret.

⁸ "Mottatt" betyr at kriminalomsorgen har mottatt dommen fra domstol eller påtalemyndighet, og at dommen kan iverksettes. "Iverksatt" betyr at dommen er iverksatt, det vil si domfelte har påbegynt straffegjennomføringen. "Fullført" betyr at domfelte har gjennomført straffen.

mottatte og iverksatte saker likevel ikke økt, men tvert imot gått ned. Sammenlignet med antallet mottatte saker, iverksatte friomsorgen 64 % av mottatte dommer i 2002. I 2005 var den tilsvarende andelen økt til 89 %. Totalt 4263 dommer på samfunnsstraff er gjennomført siden ordningen startet og ut 2005. Hele 44 % av disse fullførte i 2005. 797 fullførte dommer i perioden 2002 til og med 2005 er imidlertid registrert med regelbrudd under straffegjennomføringen, men regelbruddet har ikke medført at straffen er blitt avbrutt, jf 3.1.

2.1.2 Straffeutmålingen

Iverksatte dommer i 2005 hadde en samlet straffeutmåling på 230247 timer. Dommene er generelt ikke blitt lengre siden ordningen startet. Gjennomsnittsstraffen blant iverksatte dommer i 2005 var på 90 timer. I 2003 og 2004 var det tilsvarende gjennomsnittet 97 timer. Halvparten av alle dommer på samfunnsstraff er på mindre enn 60 timer. Det har imidlertid blitt færre korte dommer. I årene til og med 2004 var den hyppigst forekommende dommen (modus) en dom på 30 timer. I 2005 er en dom på 45 timer det som forekommer oftest. 316 iverksatte dommer i 2005 var på 45 timer. På grunnlag av opplysninger om registrerte dommer i strafferegisteret i 2004 har vi

beregnet gjennomsnittlig utmålt subsidiær frihetsstraff til cirka 130 dager i 2004. Gjennomføringstiden er beregnet til et gjennomsnitt 158 dager, dvs. cirka 5 måneder.⁹

2.1.3 Timefordeling pr. tiltakstype 2002—2005

Tabell 2.2 viser timefordelingen i utførte timer samfunnsstraff pr. type tiltak i årene 2002 til og med 2005.¹⁰ Totalt antall utførte timer samfunnsstraff pr. år har økt fra litt over 15000 i 2002 til over 175000 i 2005.¹¹

	2002	%	2003	%	2004	%	2005	%
a) Samfunnsnyttig tjeneste	12 392	80,2	64 430	78,3	109 218	75,2	124 465	71,0
b) Program	529	3,4	4 055	4,9	5 940	4,1	8 699	5,0
c) <u>Andre tiltak:</u>								
Kartlegging	794	5,1	2 960	3,6	5 066	3,5	5 879	3,4
Individuell samtale	783	5,1	4 845	5,9	9 088	6,3	10 873	6,2
Behandling	252	1,6	1 682	2,0	2 283	1,6	3 072	1,8
Ansvarsgruppe	79	0,5	228	0,3	473	0,3	606	0,3
Evaluering	26	0,2	315	0,4	1 139	0,8	1 794	1,0
Konfliktråd	11	0,1	51	0,1	95	0,1	112	0,1
Annet	583	3,8	3 753	4,6	11 865	8,2	19 905	11,3
Sum andre tiltak	2 528	16,4	13 834	16,8	30 009	20,7	42 241	24,1
Totalt alle tiltak	15 449	100	82 319	100	145 167	100	175 405	100

⁹ Ifølge straffeloven § 28a litra c) skal gjennomføringstiden normalt svare til den subsidiære fengselsstraffen. Med mindre våre data er mangelfulle tyder dette på at den subsidiære fengselsstraffen i en del tilfeller settes lavere enn gjennomføringstiden. Forholdet kan ha sammenheng med at Høyesterett har uttalt at gjennomføringstiden bør økes ved korte dommer.

¹⁰ Tiltakene i tabellen er ordnet i samsvar med inndelingen i straffegjennomføringslovens § 53, litra a (samfunnsnyttig tjeneste), litra b (program) og litra c (andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet).

¹¹ Utførte timer i 2002 oppgitt i vår første rapport ble beregnet på grunnlag av aktive saker, jf Høydahl og Kristoffersen 2003:24. Tallene her gjelder alle utførte timer, uavhengig av sakens status.

Antallet utførte arbeidstimer i form av samfunnsnyttig tjeneste utgjorde over 124000 timer i 2005. Omfanget tilsvarer en gratis arbeidsinnsats for samfunnet på cirka 70 årsverk.¹² Andelen samfunnsnyttig tjeneste er imidlertid gått ned fra 80 % av utførte timer til 71 % i 2005. Deltakelse i program har ligget på 4-5 % av alle utførte timer de siste årene, men timetallet har likevel økt med over 8000 timer siden 2002. Antallet behandlingstimer har økt til over 3000 timer i 2005, men antallet representerer fortsatt under to prosent av alle utførte timer. Kartleggingsandelen er gått litt ned fra ca. 5 % til 3,4 %, noe som kanskje kan forklares med mer rutine blant saksbehandlerne i å gjennomføre kartlegging. Saksbehandlerne bruker mer tid på evalueringssamtaler med domfelte ved slutten av straffegjennomføringen. Disse har økt fra 0,2 % til 1 % av utførte timer. Dersom de fleste evalueringssamtaler varer én time, betyr det at det store flertallet av de som fullfører en samfunnsstraff vil ha hatt en evalueringssamtale med saksbehandler før de avslutter straffegjennomføringen.¹³ Det er ellers relativt sett små eller ingen endringer i de andre, spesifiserte tiltakstypene. Bruk av konfliktråd og ansvarsgrupper er fortsatt små tiltaksposter, som relativt sett lå på henholdsvis 0,1 % og 0,3 % av utførte timer i 2005. Den eneste kategorien som entydig øker, er en gruppe tiltak under samlebegrepet "annet". I denne kategorien finner vi en rekke ulike tiltak og aktiviteter som ikke faller inn under de andre beskrivelsene.¹⁴ Utførte timer registrert som "annet" har økt fra under 600 timer i 2002 til nesten 20000 timer i 2005, en økning fra 4 % av utførte timer i 2002 til over 11 % av alle utførte timer i 2005. Timer registrert

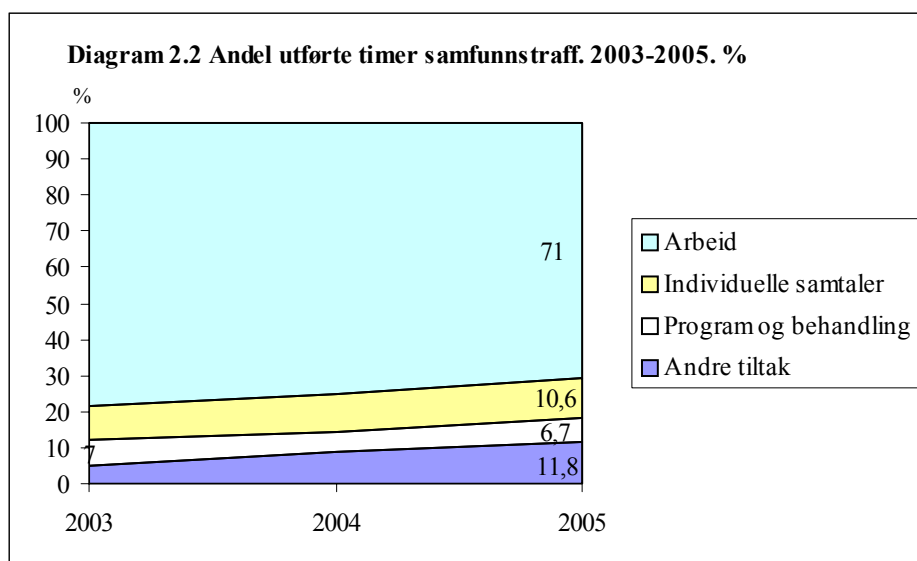
¹² Ett årsverk tilsvarer en hel stilling korrigert for ferie, men uten sykefravær. Det samfunnsnyttige arbeidet utføres gjerne i form av arbeid for idrettslag, foreninger, religiøse eller andre ideelle organisasjoner eller offentlig virksomhet. For en nærmere beskrivelse av hva slags arbeid som utføres i samfunnsnyttig tjeneste, se Højdahl & Kristoffersen 2004:91.

¹³ Jf. tabell 2.1. En times evalueringssamtale i 1896 fullførte saker i 2005 indikerer et samlet volum på 1896 evalueringstimer dersom alle hadde fått en slik avslutningssamtale. Forskjellen mellom antallet fullførte dommer og registrerte timer (102) antyder at ca. 95 % av alle som fullfører har en evalueringssamtale med saksbehandler før de avslutter straffen.

¹⁴ Variasjonen i hva domfelte har gjort eller deltatt i, er stor, og listen blir stadig lengre. Som eksempler kan nevnes deltakelse i informasjonsmøter, kurs, trening, samtaler med sosialkontor, lege og andre ansatte i offentlige etater, aktiviteter som er ment å gi sosial trening og økt livsmestring osv. Se Højdahl & Kristoffersen 2004:101.

under "annet" er med andre ord i all hovedsak årsaken til at det samlede timetallet under punkt c) i tabellen har økt til 24 % av utførte timer i 2005.

Hvis vi legger sammen antall timer som har gått med til alle typer individuell samtale mellom saksbehandler og domfelt (dvs. kartlegging, individuell samtale og evaluering), vil disse utgjøre nesten 11 % av registrerte timer i 2005. Slår vi sammen deltakelse i program og behandling, utgjør disse nærmere 7 % i 2005. Tilsvarende vil antall timer under "annet" og bruk av konfliktråd og ansvarsgruppe til sammen nærme seg 12 % av alle utførte timer i 2005.¹⁵ Diagrammet nedenfor illustrerer forholdet mellom disse kategoriene: Samfunnsnyttig tjeneste, individuelle/profesjonelle samtaler og behandling/deltakelse i program i forhold til alle andre tiltak. Sistnevnte har økt mye og jevnt, og samfunnsnyttig tjeneste er gått ned tilsvarende. Andelen behandlingsrelaterte tiltak (program og behandling) og andelen individuelle samtaler har imidlertid vært forholdsvis stabil.

¹⁵ Dersom det ikke hadde eksistert et eget registreringsvalg for konfliktråd og ansvarsgruppe, ville disse tiltakene ha blitt registrert under "annet" i likhet med andre møter og samtaler med eksterne.

2.1.4 Iverksatte dommer etter hovedtype kriminalitet

Tabell 2.3 viser en prosentfordeling av iverksatte dommer etter hovedtype kriminalitet i perioden 2002-2005. Kategoriseringen er gjort av oss på grunnlag av kode for lovbruddskategori i etatsregisteret. Gruppen "tyverier" utgjør litt over en femtedel av alle saker i perioden, men andelen går ned i 2005 sammenlignet med 2004.

Narkotikaandelen er gått merkbart ned fra over 28 % av dommene i 2002 til under 19 % i 2005. Annen vinningskriminalitet (hovedsakelig bedragerier, utroskap eller underslag) har økt til litt over 18 % i perioden. Bortsett fra sistnevnte kategori er trafikkløvbudd og alle andre lovbruddsgrupper enn de som er nevnt i tabell 2.3, de eneste kategoriene som øker. Trafikkløvbudd – for det meste fartsoverskridelser, men i økende grad også promilledommer – har økt fra litt over fem prosent til nesten åtte prosent.¹⁶ Det er imidlertid gruppen "annet" som samlet står for den sterkeste økningen. I 2005 utgjorde denne nesten 12 % av sakene. Sammen med trafikkløvbudd utgjorde denne kategorien nesten 20 % av alle iverksatte dommer i 2005.

	2002	2003	2004	2005
Tyverier	21,6	23,0	23,1	21,8
Annen vinning	16,3	16,6	17,4	18,2
Narkotika	30,0	22,2	20,1	18,8
Vold	13,4	16,6	18,9	16,5
Trusler	2,9	4,1	4,0	3,2
Ran	4,2	4,4	3,6	2,1
Trafikkløvbudd	5,3	6,1	6,5	7,9
Annet	6,3	7,0	6,4	11,6

¹⁶ I 2003 fant vi 14 iverksatte promilledommer av totalt 82 trafikkløvbudd (Højdahl og Kristoffersen 2004:24), som tilsvarer 17 % av trafikkløvbuddene. I 2005 ble det iverksatt 56 promilledommer. Øvrige trafikkløvbudd utgjorde 146. Nesten 28 % av alle iverksatte dommer som gjaldt trafikkløvbudd i 2005, var med andre ord promilledommer.

I gruppen "annet" finner vi mange forskjellige typer lovbrudd, for eksempel brudd på alkoholloven, våpenloven, ligningsloven, merverdiavgiftsloven, tolloven, skadeverk, dokumentforfalskning og annen økonomisk kriminalitet. Et lite antall sedelighetsdommer er også medregnet i "annet". Totalt ble det registrert 18 slike dommer før 2005. 19 saker ble registrert i 2005. Én person ble dømt for voldtekt i 2005.¹⁷

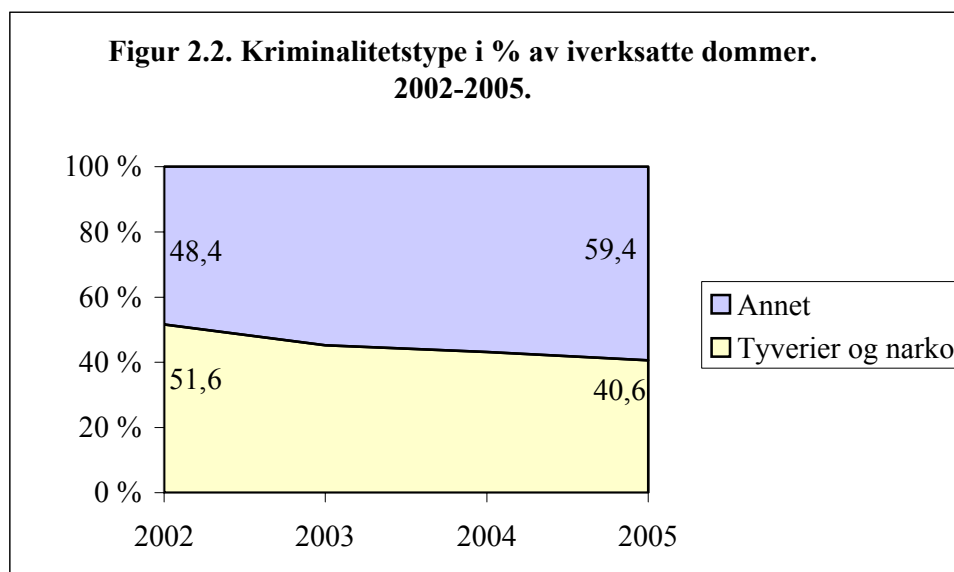
I gruppen "annet" har vi også lagt til en økende andel lovbrudd der lovbruddskategorien ikke er definert i etatsregisteret. 74 (3 %) av iverksatte dommer i 2005 er registrert med koden "annet/ukjent". I 2002 var det bare én sak som fikk denne registreringskoden. Økningen i manglende registrering kan skyldes registreringsslapphet eller at gjeldende lovbruddskategorier ikke passet så godt. I den grad sistnevnte er tilfellet viser også dette at tilfanget av uvanlige kriminalitetstyper er økende i dommer på samfunnsstraff.

Hvis vi for enkelhets skyld legger sammen andelen av narkotikalovbrudd og tyverier (ofte kalt "tradisjonell kriminalitet") og sammenligner disse med det samlede innslaget av alle andre typer lovbrudd, viser utviklingen en tydelig tendens til at den tradisjonelle kriminaliteten går ned mens nye og til dels uvanlige lovbruddsgrupper i økende grad preger samfunnsstraffen, jf. figur 2.2. Dette utviklingstrekket ble også påpekt i vår forrige rapport.¹⁸ Statistikk for 2005 viser en enda tydeligere utvikling i denne retning. Faglig sett innebærer dette en større utfordring i å møte behovene hos domfelte og tilby adekvate opplegg på grunn av økende variasjon blant domfelte med hensyn til type kriminalitetsproblem. Alderssammensetningen blant domfelte har også betydning for de

¹⁷ Voldtektssaken i 2005 gjaldt en 19 år gammel gutt som ble idømt 210 timer samfunnsstraff med en gjennomføringstid på seks måneder. Vedkommende fullførte samfunnsstraffen uten brudd eller ny kriminalitet. Fram til og med 2005 er det ilagt samfunnsstraff i seks voldtektssaker. Med unntak av 19-åringen gjelder alle sakene overgrep begått av mindreårige under 18 år. Gjennomsnittsalderen var 16,7 år da dommen ble iverksatt. To av de domfelte var 15-årige jenter dømt for mishandling, som juridisk sett ble definert som voldtekt uten samleie.

¹⁸ Se Højdahl og Kristoffersen 2004, side 24 og side 110.

faglige utfordringene for friomsorgen fordi alder påvirker også individuelle behov og forutsetninger hos domfelte.

2.1.5 Iverksette dommer etter alder og kjønn

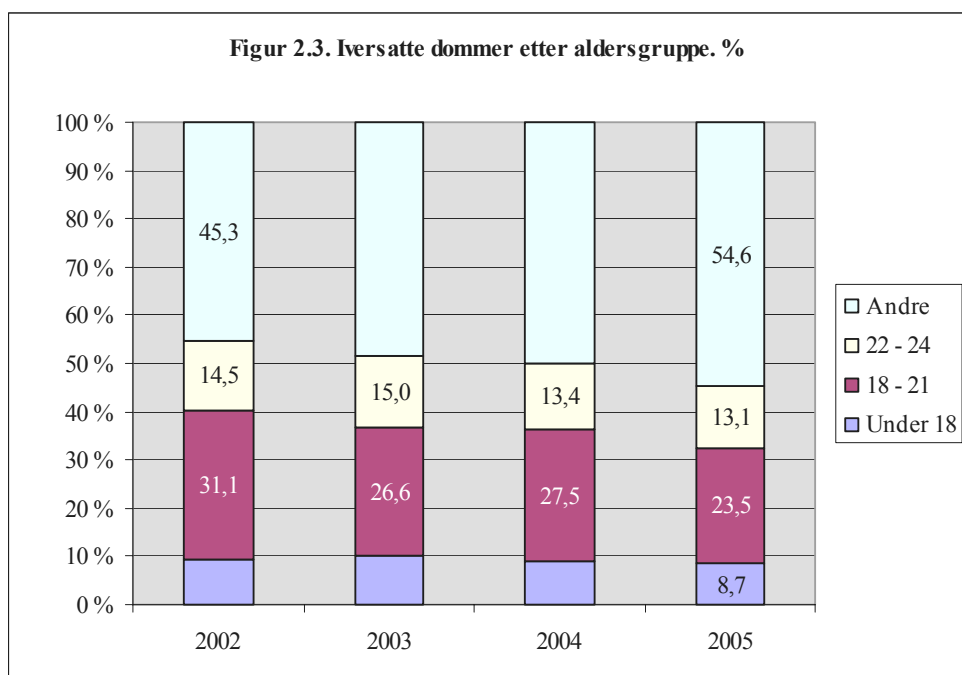
Tabell 2.4 viser iverksatte dommer på samfunnsstraff i årene 2002 til og med 2005, der de yngste aldersgruppene er spesifisert.

Tabell 2.4. Alder ved iverksatt dom på samfunnsstraff. 2002-2005.

	2002	2003	2004	2005
Under 18	35	136	188	222
18 - 21	118	360	575	598
22 - 24	55	203	280	334
Andre	172	653	1051	1390
Sum	380	1352	2094	2544

Innslaget av unge domfelte er fortsatt betydelig, men andelen er nedadgående. Hvis vi legger sammen alle unge under 25 år, er denne gruppens andel av alle iverksatte

dommer totalt sett gått ned med 9,3 prosentenheter fra 54,7 % i 2002 til 45,4 % i 2005, jf figur 2.3.

Aldersgruppen 18 til 21 år er gått mest ned relativt sett, fra 31 % til ca. 24 %. En fjerdedel er likevel en betydelig gruppe. Ingen annen aldersgruppe er like sterkt representert som denne når vi tar i betraktning det korte aldersspennet som gruppen omfatter (4 årsklasser). Andelen unge under 18 år har derimot ligget nokså stabilt rundt 9-10 % av iverksatte dommer.

Utviklingen viser altså at det blir flere eldre som får samfunnsstraff. Den eldste domfelte i fjor var nesten 66 år. Gjennomsnittsalder ved iverksatt dom har økt fra cirka 27 år i 2002 til 29 år i 2005. I tabell 2.5 har vi slått sammen alle iverksatte dommer på

samfunnsstraff fram til og med 2004 og fordelt dem etter vedkommendes alder og kjønn ved iverksettelse.¹⁹

	< 18	18-20	21-24	25-29	30-39	40-49	50-59	>= 60	Sum
Mann	333	744	685	516	683	309	78	7	3 355
Kvinne	25	68	91	73	129	69	15	2	472
<i>Sum</i>	358	812	776	589	812	378	93	9	3 827
<i>% av alle</i>	9,4	21,2	20,3	15,4	21,2	9,9	2,4	0,2	100
<i>% kvinner i aldersgruppe</i>	7,0	8,4	11,7	12,4	15,9	18,3	16,1	22,2	

Kvinnene utgjør cirka 12 % av alle dommene. Andelen kvinnelige domfelte øker med stigende alder. Kvinneandelen blant dem som er over førti år, er 18 %. Blant unge under 21 år utgjør kvinnene bare 8 %.

¹⁹ Tabellen er utarbeidet på grunnlag av statistisk bearbeiding av individdata listet ut av etatsregisteret KOMPIS. Tallene kan derfor avvike litt fra standardrapporter på grunn av litt ulik avgrensning og beregningsmåte.

3 Avbrutte, omgjorte og nye dommer

Dette kapitlet presenterer tall for dommer på samfunnsstraff der gjennomføringen er avbrutt pga. ny kriminalitet eller brudd på gjennomføringskrav.²⁰ Vi presenterer også statistikk for dommer omgjort til ubetinget fengselsstraff. Kapitlet inneholder også en måling av ny reaksjon etter iverksatt dom på samfunnsstraff i 2002. For dem som ved første reaksjon fikk en annen straff enn ubetinget fengsel eller ny friomsorgsreaksjon, er det undersøkt om de senere i måleperioden har fått en ny dom som gjennomføres av kriminalomsorgen.

Statistikken som presenteres i 3.1 tar utgangspunkt i saker som er registrert avsluttet i etatsregisteret. Tall for avbrutte saker gjelder dermed saker som er avsluttet på grunn av brudd på krav til gjennomføringen eller ny kriminalitet. Midlertidig stans i straffegjennomføringen er med andre ord holdt utenfor statistikken.

3.1 Avsluttede saker 2002—2005

Statistikk fra friomsorgens etatsregister viser at totalt 4265 dommer på samfunnsstraff er registrert fullført siden samfunnsstraffen trådte i kraft og fram til og med 31.12. 2005.²¹ I samme periode er 794 saker avsluttet fordi gjennomføringen er avbrutt av forskjellige årsaker, jf. tabell 3.1. Alle avsluttede saker (dvs. både fullførte og avbrutte gjennomføringer) innen utgangen av 2005 utgjorde dermed 5059 saker. I samme periode ble det iverksatt 6370 dommer på samfunnsstraff. Nesten 80 % av alle iverksatte saker før 2006 var med andre ord avsluttet før 1.1. 2006.

²⁰ Gjennomføringskravene framgår av et dokument som heter "Krav til domfelte", som domfelte vanligvis undertegner i den første kartleggingssamtalen med saksbehandler. Den domfelte plikter blant annet å møte edru til avtaler og til rett tid. Domfelte orienteres om at brudd på kravene eller ny kriminalitet vil medføre at straffen omgjøres til ubetinget fengsel.

²¹ "Fullført" betyr at dommen anses gjennomført og avsluttet rent formelt.

En ikke ubetydelig gruppe saker blant de fullførte er de som registreres som "fullført med brudd på vilkår" eller "fullført med ny kriminalitet". Til sammen utgjør denne gruppen 797, som tilsvarer nesten 19 % av alle fullførte saker før år 2006. Størstedelen av disse sakene (604 av 797) dreier seg om mindre alvorlige brudd på krav eller vilkår knyttet til gjennomføringen, og bruddet vil vanligvis ha skjedd nær avslutningen av straffegjennomføringen.²²

Tabell 3.1. Avsluttede saker etter årsak 2002—2005		
	Antall	%
Avbrutt grunnet brudd på vilkår	374	7,4
Avbrutt grunnet kriminalitet begått før iverksettelse	25	0,5
Avbrutt grunnet ny kriminalitet og brudd på vilkår	113	2,2
Avbrutt grunnet ny kriminalitet	205	4,1
Benådet	3	0,1
Dødsfall	27	0,5
Fullført med brudd på vilkår	604	11,9
Fullført med ny kriminalitet	193	3,8
Fullført uten brudd eller ny kriminalitet	3 468	68,6
Annet	47	0,9
Totalt	5 059	100,0

²² "Fullført med brudd på vilkår" betyr at det er konstatert brudd på kravene til domfelte under gjennomføringen, jf straffegjennomføringsloven § 54. Domfelte kan også ha brutt vilkår satt av friomsorgen, jf straffegjennomføringsloven § 58 første ledd, litra a-d. I slike tilfeller vil friomsorgen normalt innkalle til en såkalt innskjerpingssamtale før saken avsluttes. "Fullført med ny kriminalitet" innebærer at politiet er underrettet om lovbrudd som kan føre til at straffegjennomføringen avbrytes. Det er påtalemyndigheten som vurderer om vedkommende vil bli siktet for lovbruddet. Dersom domfelte blir siktet for forholdet før gjennomføringen er ferdig, skal gjennomføringen avbrytes, jf. 5.9 i retningslinjene til lov om straffegjennomføring.

Avbrutte saker på grunn av brudd på krav til domfelte og/eller ny kriminalitet under gjennomføringen utgjorde til sammen 692 saker i perioden 2002 til og med 2005. Den vanligste årsaken til at straffegjennomføringen registreres som avbrutt, er brudd på krav eller unntaksvis vilkår knyttet til gjennomføringen. 374 saker er blitt registrert avbrutt i denne kategorien siden 2002 til og med 2005. I tillegg kommer 318 saker der det foreligger en kombinasjon av brudd på krav til gjennomføringen og ny kriminalitet. Avbrutte saker i de to sistnevnte gruppene tilsvarer omtrent 11 % av alle iverksatte saker. Andelen som bryter gjennomføringen bør imidlertid beregnes på grunnlag av antallet saker som faktisk er påbegynt, minus benådnings, dødsfall og andre spesielle årsaker. Hvis vi legger sammen de som fullfører og de sakene der domfelte selv er skyld i at gjennomføringen blir avbrutt, får vi totalt 4957 iverksatte saker i perioden 2002-2005. Regnet på denne måten utgjør 692 avbrutte saker ca. 14 % av iverksatte saker. Den reelle andelen som ikke fullfører kan imidlertid være litt høyere på grunn av registreringsetterslepet når det gjelder å avslutte saker der det har vært midlertidig stans i gjennomføringen på grunn av brudd på krav til domfelte.

797 av alle fullførte saker før 2006 er imidlertid registrert som fullførte med brudd på vilkår eller ny kriminalitet. Legger vi disse sakene sammen med antallet saker der gjennomføringen er avbrutt på grunn av brudd på gjennomføringskravene eller ny kriminalitet under gjennomføringen, får vi totalt 1489 saker der det har forekommet uregelmessigheter under gjennomføringen. Sammenligner vi dette tallet med antall iverksatte saker på 4957, utgjør disse en andel på 30 %. Sagt på en annen måte betyr det at det er registrert uregelmessigheter i tre av ti iverksatte dommer på samfunnsstraff når vi ser bort fra dommer som er avsluttet av mer spesielle årsaker. Sju av ti ser med andre ord ut til å gjennomføre samfunnsstraffen uten at det er noe å utsette på gjennomføringen, jf. tabell 3.2.

	Antall	%
Avbrutt grunnet brudd på vilkår	374	7,5
Avbrutt grunnet ny kriminalitet og brudd på vilkår	113	2,3
Avbrutt grunnet ny kriminalitet	205	4,1
Fullført med brudd på vilkår	604	12,2
Fullført med ny kriminalitet	193	3,9
Fullført uten brudd eller ny kriminalitet	3 468	70,0
Totalt	4 957	100,0

3.1.1 Avbrutt gjennomføring etter alder

Tabell 3.3 viser iverksatte dommer i 2002 til og med 2004 der gjennomføringen er registrert avsluttet på grunn av brudd på krav/vilkår og/eller ny kriminalitet under gjennomføringen, altså etter iverksettelse.²³ Sakene er fordelt etter domfeltes alder ved registreringstidspunktet for avsluttet straffegjennomføring.

	< 18	18-20	21-24	25-29	30-39	40-49	50-59	>=60	Sum
Mann	23	133	102	79	119	38	7	0	501
Kvinne	1	6	15	15	20	3	1	0	61
Sum	24	139	117	94	139	41	8	0	562
<i>% av alle</i>	4,3	24,7	20,8	16,7	24,7	7,3	1,4	0,0	100

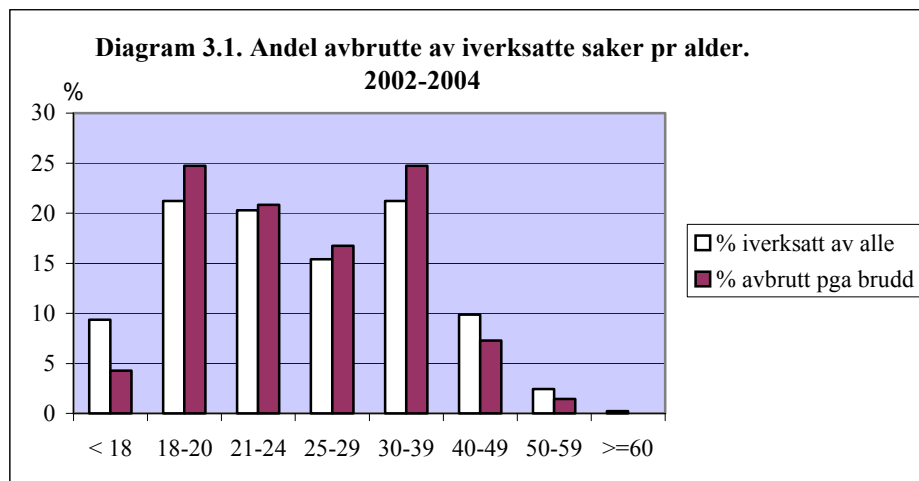
I perioden 2002 til og med 2004 er totalt 562 iverksatte dommer registrert avsluttet pga. brudd på krav til gjennomføringen eller ny kriminalitet etter iverksatt dom.

²³ Sakene som er avbrutt av andre årsaker, er holdt utenfor.

Kvinneandelen med brudd er nesten 11 %, som er nokså nær den samlede kvinneandelen i samfunnsstraffen, jf. 2.1.4. Det tyder på at kvinnene bryter samfunnsstraffen i omtrent samme grad som mennene. Aldersgruppene 18-20 og 30-39 står for like store andeler avbrutte saker, en fjerdedel hver. Til sammen halvparten av alle brudd skjer i disse aldersgruppene. Dersom vi sammenligner antallet avbrutte saker i hver aldersgruppe med antallet personer i tilsvarende aldersgruppe blant iverksatte dommer, får vi et mål på om noen aldersklasser er overrepresentert i forhold til det antallet de utgjør av iverksatte dommer, jf. diagram 3.1. Diagrammet viser at alle aldersgrupper fra og med 18 år til og med 39 år er overrepresentert i forhold til aldersgruppens andel av iverksatte saker.²⁴ Gruppene 18-20 og 30-39 har imidlertid de høyeste bruddandelene i forhold til sine aldersgrupper, henholdsvis 4 prosentenheter høyere enn antallet iverksatte dommer skulle tilsi. De yngste under 18 år er – kanskje litt overraskende – underrepresentert i forhold til sin aldersgruppe, men det er mange lite belastede førstegangsdømte blant de unge.²⁵ De over 40 år er også underrepresenterte. At 30-åringene er overrepresentert har trolig sammenheng med at det er i denne gruppen vi finner flest slitne rusmisbrukere med til dels store fungeringsvansker. Den relativt høyere bruddandelen blant de mellom 18 og 20 kan derimot antakelig forklares med at det er nettopp i denne aldersgruppen vi finner mange kriminelt aktive.

²⁴ Andelene for iverksatte saker pr. aldersgruppe er beregnet i henhold til tabell 2.1.

²⁵ For eksempel viser kriminalomsorgens etatsregistre at bare 11 % av alle under 18 år som påbegynte en samfunnsstraff i 2002, hadde tidligere erfaring med kriminalomsorgen.

3.1.2 Avbrutt gjennomføring og kriminalitet

Tabell 3.4. viser registrert lovbruddskategori ved dom i 668 saker der straffegjennomføringen er avsluttet i årene 2002 - 2005 på grunn av brudd på krav til gjennomføringen og/eller ny kriminalitet.²⁶ Andelen som hadde tyveri som hovedforhold da de fikk dom på samfunnsstraff, og som avbryter gjennomføringen på grunn av brudd på krav eller ny kriminalitet, er nesten dobbelt så stor i forhold til lovbruddskategoriens andel av alle iverksatte saker. Dommer for tyveri utgjør litt over 20 % av alle iverksatte saker, mens bruddandelen er på hele 40 %. Funnet er i samsvar med tidligere tilbakefallsmålinger, som har vist at tyveridømte er overrepresentert når det gjelder tilbakefall.²⁷ Andelen brudd i narkotikadommer og ved dom for vold er derimot omtrent som andelen iverksatte dommer. Bruddandelene er derimot lavere ved andre vinningslovbrudd og ved trafikklovbrudd.

²⁶ Korrigert for mulige feil og manglende registrering er målepopulasjonen redusert fra 692 saker til 668. Reduksjonen er så vidt liten at det ikke påvirker den reelle prosentfordelingen.

²⁷ Se for eksempel Kristoffersen 1997 og Haslund 2003.

3.4. Andel med avbrutt samfunnsstraff pga. brudd på krav eller ny kriminalitet, fordelt etter lovbruddstype ved dom. 2002 – 2005 (N = 668)		
	N	%
Tyveri	267	40,0
Annen vinning	68	10,2
Narkotika	128	19,2
Vold	99	14,8
Trusler	31	4,6
Ran	28	4,2
Trafikklovbrudd	15	2,2
Annet	32	4,8
Sum	668	100,0

3.2 Omgjorte dommer i 2002—2005

Opplysningene om dommer på samfunnsstraff som er omgjort til ubetinget dom pga. ny kriminalitet eller brudd på krav til domfelte, er innhentet fra det sentrale strafferegisteret og omfatter alle som er registrert siden 1. mars 2002 fram til 27. januar 2006. Totalt 411 dommer er registrert omgjort til fullbyrdelse i perioden 2002 til og med 2005.²⁸

Antallet saker der gjennomføringen er registrert avbrutt på grunn av brudd på krav til domfelte eller ny kriminalitet, utgjorde 692 saker i samme tidsrom, jf. 3.1.²⁹ Differansen

²⁸ Det finnes ikke lett tilgjengelig informasjon om omgjorte saker i kriminalomsorgens etatsregister, og det er usikkert i hvilken grad regionene registrerer slike opplysninger på annen måte. Kripas skal motta kopi av omgjorte dommer, men det tas likevel forbehold om eventuelle mangler eller etterslep ved registreringen i strafferegisteret. Registreringen i strafferegisteret forutsetter at regionene underretter politiet om at saker de selv har fremmet for retten, er omgjort. Politiet vil deretter underrette Kripas. Ifølge Kripas har det forekommet svikt i rutinene.

²⁹ En nærmere gjennomgang av registreringene tyder på at 24 av disse sakene kan være feilregistreringer der det er sannsynlig at det ikke har vært aktuelt å kreve omgjøring av straffen på grunn av årsaken til avbruddet. I så fall står vi igjen med totalt 668 mulige omgjøringssaker fram til og med 2005.

må enten gjelde dommer der spørsmålet om omgjøring ennå ikke er avgjort, begjæring om omgjøring er avvist av retten eller saken er reetablert. Ifølge opplysninger fra regionene er det imidlertid sjelden at begjæringer om omgjøring blir avvist av retten.

3.2.1 Omgjorte dommer etter beslutningsår

Tabell 3.5 viser omgjorte dommer på samfunnsstraff fordelt etter året omgjøringsbeslutningen ble truffet. I 2005 ble 170 saker besluttet omgjort. Til tross for en økning på henholdsvis 742 og 450 flere iverksatte dommer i 2004 og i 2005 gikk antallet omgjorte dommer i 2005 likevel litt ned sammenlignet med 2004.

3.5. Omgjorte dommer fordelt etter domfeltes kjønn og beslutningsår				
	2002	2003	2004	2005
Kvinne	1	6	24	22
Mann	3	54	153	148
Sum	4	60	177	170

Kvinneandelen av omgjorte saker var ca. 13 % i 2005. Det er omtrent som forventet, jf. 2.1.4, som viser tall for kvinner registrert med brudd under gjennomføringen.

Saksbehandlingstiden fra dom til iverksettelse og fram til beslutningsdato for omgjøring etter melding om brudd vil imidlertid variere fra sak til sak, og tallet på iverksatte dommer har samtidig økt mye de siste årene. Tallene for omgjorte saker et bestemt år vil dermed ikke stå i forhold til hvor mange saker som ble idømt eller iverksatt samme år. Tallene for dommer som er omgjort til fullbyrdelse er derfor sammenholdt med året dommen er registrert, uavhengig av beslutningsdato, jf. 3.2.2.

3.2.2 Omgjorte dommer etter dommens år

Målingen fanger opp dommer som er registrert omgjort inntil 27. januar 2006. Bare 18 dommer fra 2005 er fram til nevnte dato registrert med beslutning om fullbyrdelse. Tallene for omgjorte dommer fra årene 2002 og 2003 er derimot antakelig fullstendige,

men tallene for dommer fra 2004 kan fortsatt bli høyere fordi det kan gå forholdsvis lang tid fra dommen blir avsagt til eventuell omgjøring blir besluttet. I gjennomsnitt gikk det nesten ett år (347 dager) mellom dato for avsagt dom og beslutning om fullbyrdelse. Variasjonsbredden er imidlertid stor, fra 13 dager til et ekstremtilfelle på nesten tre år (1034 dager). Halvparten av sakene ble omgjort mer enn 10 måneder etter domsdato. I litt over 10 % av sakene (44) gikk det over ett og et halvt år fra dommen ble avsagt til beslutning om fullbyrdelse ble truffet etter begjæring om omgjøring.

Tabell 3.6. Dager mellom domsdato og omgjøringsdato for omgjorte dommer. 2002—2005		
N		411
Gjennomsnitt		347
Median		312
Variasjonsbredde		1021
Minimum		13
Maksimum		1034
Prosentil	25	236
	50	312
	75	428

Omgjøring og kjønn

Tabell 3.7 fordeler omgjorte dommer etter året dommen ble avsagt og domfeltes kjønn. Tabellen viser også andelen omgjorte dommer i prosent av alle avsagte dommer på samfunnsstraff det aktuelle året. Tall for omgjorte dommer fra 2005 er ikke gjengitt i tabellen fordi antallet hittil er ufullstendig.

3.7. Dom på samfunnsstraff og omgjorte dommer fordelt etter dommens år og domfeltes kjønn. 2002 – 2004.

	2002	2003	2004
Antall dommer ³⁰	750	1 647	2 191
<i>Omgjorte saker</i>			
Kvinne	7	22	23
Mann	70	140	132
Sum	77	162	155
Omgjorte i %	10,3	9,8	7,1

2002- og 2003-tallene for omgjorte dommer antyder at 10 % av dommene før eller senere blir omgjort til fengselsstraff. Gjennomsnittsstraffen i 2005 var på 90 timer. Den subsidiære frihetsstraffen skulle da tilsvare omtrent det samme i antall dager, altså 90 dager. Antall dommer på samfunnsstraff nærmet seg 3000 i 2005. Hvis vi regner med rundt 3000 dommer i 2006 og en omgjøringsandel på rundt 10 %, betyr det omtrent 300 omgjorte dommer i året, som igjen skulle tilsvare et ekstra soningsbehov for fengslene på oppimot 27000 fengselsdøgn før eventuelt fradrag for utførte timer i samfunnsstraffen før saken ble avbrutt. Vi har imidlertid beregnet den subsidiære frihetsstraffen for dommer fra 2004 til 130 dager, jf. 2.1.2. Hvis dette er nivået vi kan vente, betyr det i så fall at fengselsbehovet vil bli høyere, oppimot 39000 fengselsdøgn før fradrag for utførte timer. Fratrekets størrelse kan vanskelig beregnes, men fengselsbehovet vil antakelig ligge et sted mellom 20000 og 30000 fengselsdøgn.³¹

Omgjøring og alder

Gjennomsnittsalderen for de som fikk omgjort samfunnsstraffen, var ca. 27 år beregnet ved domstidspunktet. Halvparten av sakene gjaldt dømte som var under 24 år da dommen ble avsagt. Dette skiller seg lite fra gjennomsnittet for hele populasjonen dømte til samfunnsstraff, jf. 2.1.5.

³⁰ Tallene her er hentet fra kriminalstatistikken som publiseres av Statistisk sentralbyrå. Tallene viser nye dommer registrert i strafferegisteret det aktuelle statistikkåret.

³¹ 20000 fengselsdøgn vil kreve ca. 58 fengselsplasser ved 94 % plassutnyttelse.

3.8. Dom på samfunnsstraff og andel omgjorte dommer fordelt etter dommens år og domfeltes alder ved dom. 2002 – 2005.			
	2002	2003	2004
Antall dommer	750	1 647	2 191
<i>Omgjorte saker</i>			
Under 18 år	6	21	8
18-20 år	14	32	46
>=21 år	57	109	101
Sum	77	162	155

Tabell 3.8 spesifiserer antallet omgjorte dommer blant unge under 21 år ved domstidspunktet. Totalt 127 (31 %) av de omgjorte dommene i perioden 2002—2005 gjaldt unge som var under 21 år da dommen ble avsagt. I 2004 ble 54 dommer omgjort i denne aldersgruppen. Samme år ble det iverksatt 632 dommer i denne aldersgruppen. 54 omgjorte dommer tilsvarer en omgjøringsandel på 8,5 % av iverksatte dommer i samme aldersgruppe. Det tyder ikke på at unge under 21 år generelt er overrepresentert i gruppen omgjorte dommer. Aldersgruppen 18-20 er imidlertid klart overrepresentert når det gjelder registrerte brudd, jf. 3.1.1.

3.3 Ny straffereaksjon etter iverksatt dom i 2002

3.3.1 Innledning

Målingen tar utgangspunkt i 378 personer som påbegynte en dom på samfunnsstraff i 2002.³² Disse er målt fra og med dato for iverksatt dom og tre år fram i tid. I denne perioden er det først undersøkt om de er registrert med ny reaksjon i strafferegisteret. Målingen fanger opp alle nye reaksjoner for forbrytelser og forseelser med unntak av bot eller forelegg i rene forseelsessaker. Personer som påbegynte soning av samfunnsstraff mer enn én gang, er medregnet første gangen de sonet en samfunnsstraff.

³² Av måletekniske årsaker er to iverksatte saker i 2002 utelatt fra målingen. Kilde for denne målingen er opplysninger fra det sentrale strafferegisteret supplert med informasjon fra bookingmodulen i Kriminalomsorgens etatsregister KOMPIS.

Ny fengselsstraff eller dom på samfunnsstraff i løpet av observasjonsperioden blir da regnet som tilbakefall. Målingen beregner tiden fram til første gjerningsdato for ny kriminalitet og tiden fram til ny reaksjon etter dato for iverksettelse. Ulik observasjonstid etter iverksettelse betyr ulik sannsynlighet for residiv. I tilbakefallsmålinger bør gruppen med tilbakefall og referansepopulasjonen (alle som kunne ha hatt tilbakefall) ha like lang observasjonstid før målingen gjøres. Det er tatt hensyn til dette i denne målingen.

Tilbakefallet er målt og presentert på to måter: Forutsatt at gjerningsdatoen for forholdet er senere enn datoen for iverksatt samfunnsstraff, og uavhengig av hva slags reaksjon personen pådrar seg, vises første nye reaksjon etter dato for iverksatt dom. Tilbakefallet er deretter målt i samsvar med premisser og definisjoner som residivprosjektet i nordisk kriminalomsorg har trukket opp i sin anbefaling om tilbakefallsmålinger til de nordiske ekspedisjonssjefene i kriminalomsorgen.³³ Tilbakefall er her definert som de som får ny reaksjon som gjennomføres av kriminalomsorgen, der både dom og gjerningsdato for det pådømte forholdet er registrert etter dato for tidligere iverksatt dom i kriminalomsorgen. Det betyr at alle som først fikk annen reaksjon enn dom som gjennomføres av kriminalomsorgen, er undersøkt med hensyn til om de på et senere tidspunkt i måleperioden likevel har pådratt seg en dom som gjennomføres av kriminalomsorgen.

3.3.2 Målingens begrensninger

Målingen er ingen effektstudie. Den gir deskriptive data for de som er registrert med ny kriminalitet. Målingen kan med andre ord belyse tidligere kriminalomsorgsreaksjon, alder, kjønn, type kriminalitet, tiden fram til nye forhold og ilagt straff ved ny reaksjon. Den nordiske arbeidsgruppen som utredet spørsmålet om muligheten for en lik

³³ Indstilling om tilvejebringelse af en fællesnordisk recidivstatistik. Afgivet af projektgruppen vedrørende en fællesnordisk recidivstatistik, august 2004.

presentasjon av tilbakefall i kriminalomsorgen, sier dette om slike generelle tilbakefallsmålinger:

"Gruppen finder, at det er vigtigt at pointere, at en fællesnordisk recidivstatistik ikke vil kunne benyttes som et effektmålingsinstrument af Kriminalforsorgen i de enkelte lande, men alene som et mål for hvor mange personer, der recidiverer til bestemte typer af straf. Kriminel belastning, alder, køn og kriminalitetens art er eksempler på faktorer som så vidt det er muligt bør medtages ved en statistisk beskrivelse af recidiv. Men så vidt siger recidivstatistikken intet om effekten af den indsats, der ligger forud – det vil sige straffuldbyrdsforløbet, herunder f.eks. behandlings-aktiviteter, lægelig rådgivning og fængselsfunktionærens arbejde med klienten. Et højt recidivniveau er således ikke nødvendigvis et udtryk for, at Kriminalforsorgen i det pågældende land er ineffektiv. Omvendt behøver et lavt recidivniveau i et land ikke nødvendigvis at være et tegn på en vellykket Kriminalforsorg. Det kan i stedet være et resultat af et ineffektivt strafferetsligt system. På samme måde kan et højt recidivniveau i et land afspejle en effektiv sagsbehandling i det pågældende land. Endelig har ændringer i retspraksis betydelige konsekvenser for målingen af recidivniveauet i det pågældende land, lige så vel som recidivmålinger ikke nødvendigvis er gode til at måle om fængselssystemet virker optimalt eller ej i et komparativt perspektiv. Det er derfor i denne sammenhæng væsentlig at holde sig for øje, at processuelle forskelle mellem landene fører til forskellige recidivprocenter. At anvende recidiv som en del af en effektmåling kræver en videnskabelig tilgang, det vil sige et metodologisk forsvarligt forskningsdesign, der knytter oplysninger om den enkelte klients recidiv sammen med detaljerede oplysninger om klientens eventuelle misbrugsmønstre, psykiske helbred, sociale situation, netværksmulighed m.v. Herudover er oplysninger om indholdet af de programmer, behandlinger og indsatser i øvrigt, som Kriminalforsorgen har tilbudt den enkelte klient nødvendige for at kunne benytte recidiv som effektmålingsinstrument."

Denne målingen gir med andre ord ikke grunnlag for sikre konklusjoner om effekter av samfunnsstraffen generelt eller av bestemte tiltak i samfunnsstraffen. Det er ikke kontrollert for mulige effekter av ulikheter i domfeltes tilbud eller andre vilkår under straffegjennomføringen. Det siste forutsetter gode og pålitelige data om slike forskjeller, og slike data er normalt ikke tilgjengelige ved målinger som foretas i ettertid. Det er heller ikke kontrollert for ulik mulighet for tilbakefall på grunn av annen institusjonalisering enn fengsel eller utvandring etter avsluttet straffegjennomføring. Bortsett fra alder tar ikke målingen hensyn til på hvilken måte andre individuelle forskjeller kan ha påvirket resultatet, og når det gjelder bakgrunnsvariabler er det bare tatt hensyn til straffebelastning i form av tidligere kriminalomsorgsdom.

Måling av ny kriminalitet har likevel generell samfunnsmessig interesse, særlig ved etablering av nye straffereaksjoner med et annet innhold enn tidligere straffereaksjoner. I slike tilfeller er det ikke uvanlig at det oppstår forventninger til den nye reaksjonen.

Målinger kan på denne bakgrunn forhåpentlig bidra til mer realistiske forventninger til de domfelte og til tiltakene de deltar i og til samfunnsstraffens generelle potensial i kriminalitetsbekjempelsen, og på den måten samtidig styrke grunnlaget for adekvate evalueringsopplegg og forskningshypoteser om samfunnsstraffen.

Den kanskje viktigste faglige innvendingen mot tilbakefall som resultatmål er at slike målinger isolert sett sier lite eller ingenting om *hvordan* eller *hvorfor* tiltak virker eller ikke virker (Pawson & Tilley 1997). Slik kunnskap er imidlertid helt avgjørende for ansatte i kriminalomsorgen dersom de skal kunne støtte og motivere domfelte i å bryte med kriminalitet. Tilbakefall er heller ikke det eneste suksesskriteriet som intervensjoner bør vurderes ut fra. Stephen Farrall uttrykker dette poenget på denne måten:

"Despite a further offence being committed, the probationer may have gained something from the order – a reduction in a harmful habit or better employment prospects. These real, beneficial changes are 'lost' when outcomes are considered as being solely about offending and solely as a binary measure." (Farrall 2003:168).

Denne rapporten viser at det finnes slike resultater i samfunnsstraffen. De har selvstendig verdi for dem de angår. Reduksjon i tilbakefall er en prosess. De fleste gjengangere slutter ikke brått med kriminalitet. På sikt kan positive erfaringer sammen med nye tiltak og nye erfaringer gradvis føre til en kriminalitetsfri tilværelse.

3.3.3 Første reaksjon etter iverksatt dom i 2002

Tabell 3.9 viser første reaksjon etter iverksatt dom på samfunnsstraff i 2002. Av 378 er 128 (34 %) blitt ilagt en eller annen reaksjon i måleperioden. Andelen med ny reaksjon blant kvinnene er 21 % (10 av 48), mens for mennene er den 36 % (118 av 330). 12 domfelte fikk en ny dom på samfunnsstraff som første reaksjon, og 35 fikk ubetinget fengselsstraff, eventuelt i kombinasjon med annen straff. 47 – vel en tredjedel (37 %) av de 128 som pådro seg en ny reaksjon – fikk altså en ny dom på enten ubetinget fengsel

eller samfunnsstraff som første reaksjon. Øvrige – nesten to tredjedeler – fikk en annen straff som første reaksjon.

Tabell 3.9. Første reaksjon etter iverksatt samfunnsstraff i 2002			
<i>Reaksjon</i>	<i>Kvinne</i>	<i>Mann</i>	<i>Totalt</i>
Beslutning om fullbyrdelse ³⁴	0	1	1
Betinget dom	0	3	3
Betinget dom + bot	2	11	13
Bot ved dom	0	1	1
Forelegg for forbrytelse	6	57	63
Samfunnsstraff	1	10	11
Samfunnsstraff + bot	0	1	1
Ubetinget + bot	0	5	5
Ubetinget dom	1	17	18
Ubetinget og betinget dom	0	10	10
Ubetinget og betinget dom + bot	0	2	2
Sum reaksjoner	10	118	128
Ingen ny reaksjon	38	212	250
Totalt	48	330	378

Forelegg er den desidert vanligste reaksjonen. Nesten halvparten av alle som fikk en straff (63), mottok et forelegg som reaksjon på sitt første nye lovbrudd. Forelegg for forseelser er imidlertid ikke medregnet her, så det er grunn til å tro at det kan forekomme flere forelegg.

³⁴ Dvs. omgjøring av samfunnsstraffen til ubetinget soning er besluttet av retten.

Tid fram til lovbruddet

Gjerningstidspunktet for det nye lovbruddet varierer fra første dag samfunnsstraffen ble iverksatt til 2,8 år etter at dommen ble iverksatt. I gjennomsnitt skjedde det nye lovbruddet 281 dager, altså trekvart år, etter iverksatt dom. Halvparten av de med ny reaksjon residiverte innen 210 dager (dvs. før sju måneder). 75 % av tilbakefallet skjedde innen 444 dager, altså innen 1,2 år. Målingen viser med andre ord at det meste av tilbakefallet faktisk skjer i løpet av ett år (her: 68 %) dersom målingen måler gjerningsdatoen for det nye lovbruddet. Etter to år økte det samlede tilbakefallet med bare ni nye tilfeller, som betyr at forskjellen i samlet tilbakefall ved å måle ved tre år i stedet for to år tilførte det samlede tilbakefallet en økning på beskjedne 2,5 prosent.³⁵ Selv om denne målingen har en observasjonsperiode på tre år for hele målepopulasjonen, vil tilbakefallet selvsagt kunne øke noe dersom man foretok en måling etter for eksempel fem år eller senere. Hvor mye økningen vil kunne bli er vanskelig å si, men både denne og tidligere målinger viser at tre år er en brukbar avgrensning i tid for at målingen skal kunne fange opp det aller meste av tilbakefallet.³⁶ Det er derfor liten grunn til å tro at det registrerte tilbakefallet vil øke nevneverdig selv om man skulle gjennomføre en ny måling på et senere tidspunkt.

Aldersfordeling i tilbakefallsgruppen

De med ny straffereaksjon skiller seg lite ut fra målepopulasjonen med hensyn til aldersfordeling. Gjennomsnittsalder for de som påbegynte en samfunnsstraff i 2002 var cirka 27 år både for residivgruppen og for hele populasjonen. Halvparten av alle med ny reaksjon var under 24,3 år. Den yngste var nesten 16 år, og den eldste var 58 år. Én av fire med ny reaksjon var over 33 år. De under 40 år ved iverksatt dom står riktignok for 92 % av det totale tilbakefallet, men tilbakefallet i denne gruppen er imidlertid relativt sett likevel ikke større enn andelen iverksatte saker i 2002 for denne aldersgruppen.

³⁵ 128 fikk ny reaksjon. $128 - 9 = 119$. $119 \text{ av } 378 = 31,5 \%$. 34% ($128 \text{ av } 378$) - $31,5 \%$ = $2,5 \%$.

³⁶ Se for eksempel Kristoffersen (1997). I denne undersøkelsen økte tilbakefallet til ny ubetinget dom blant ubetinget dømte for forbrytelser i 1987 med seks prosentenheter når måleperioden ble utvidet fra tre til fem år. Måleenheten for avgrensning av residivet var imidlertid dato for ny dom uavhengig av gjerningsdatoen for det pådømte forholdet.

Unge domfelte

12 av 35 unge, som var under 18 år da dommen ble iverksatt i 2002, fikk ny reaksjon. Det tilsvarer 34 %. Andelen unge under 18 år med ny straff er altså ikke høyere enn for hele populasjonen iverksatte dommer i 2002. Åtte av de 35 unge under 18 år fikk ny kriminalomsorgsdom. Halvparten av disse fikk ny samfunnsstraff eller fengselsstraff. Andelen med ny straff (uansett type) innen tre år blant unge under 18 år er lav sammenlignet med hva andre målinger viser. Ulla Haslunds undersøkelse av alle straffede for forbrytelser i 1991 viste for eksempel et generelt tilbakefall til en eller annen ny straffereaksjon for unge under 18 år på 70 % innen tre år (Haslund 2003:26). Alle straffereaksjoner for forbrytelser var da medregnet både som utgangsreaksjon og som tilbakefall. Forelegg er den vanligste straffen (ca. to av tre), dernest bot eller betinget dom. Ettersom samfunnsstraff er en strengere reaksjon som brukes vesentlig mindre i forhold til andre straffereaksjoner overfor unge, og målinger vanligvis viser et mye høyere tilbakefall blant unge, er det litt iøynefallende at andelen med ny reaksjon for de under 18 år er 34 %. Målingen vi har gjort tar imidlertid bare for seg iverksatte dommer i 2002. En måling over flere år ville gitt bedre grunnlag for vurdering. Et annet forhold som ganske sikkert har hatt betydning for måleresultatet, er det store innslaget av unge under 18 år uten tidligere kriminalomsorgsreaksjon. For kriminalomsorgen var hele 89 % (31 av 35) "førstegangsdømte". Bare fire hadde tidligere gjennomført en straff i friomsorgen. Ingen hadde tidligere fengselsopphold. Selv om vi utvider avgrensningen av unge til alle under 23 år ved iverksatt dom i 2002, er fortsatt 75 % uten tidligere kriminalomsorgserfaring. Tilbakefallet til ny kriminalomsorgsdom for de under 23 år sett under ett var også litt lavere enn for hele populasjonen, dvs. 19 % (34 av 178 domfelte). Selv om vår spørreundersøkelse riktignok viser at de unge under 18 år er litt mindre fornøyd med friomsorgen enn de voksne, kan vi selvfølgelig ikke se bort fra at oppfølgingen og oppmerksomheten som de unge har fått av friomsorgen under soningen har hatt betydning for det forholdsvis bra tilbakefallsresultatet i denne gruppen.

3.3.4 Andel med ny kriminalomsorgsdom

For kriminalomsorgen er det mest interessant å vite hvor mange samfunnsstraffdømte som pådrar seg en ny dom som gjennomføres av kriminalomsorgen. Vi har derfor kontrollert hvor mange som i løpet av tre år etter iverksatt dom i 2002 fikk en ny dom som gjennomføres av kriminalomsorgen, uavhengig av om de fikk en annen type straff tidligere i måleperioden. Målingen viser at en stor andel av de som fikk forelegg som første reaksjon (26 av 63) fikk senere enten en ubetinget fengselsstraff (21) eller en dom på samfunnsstraff (5). Fire av 16 med betinget dom som hovedstraff ved første reaksjon fikk senere også en kriminalomsorgsdom, hvorav tre fikk fengselsstraff.

Andelen som i løpet av tre år fikk en ny dom som gjennomføres av kriminalomsorgen enten ved første eller senere reaksjon etter iverksatt dom på samfunnsstraff i 2002, ser dermed slik ut:

		Ingen ny reaksjon	Ubetinget dom	Samfunnsstraff	Sum
Kjønn	kvinne	45	2	1	48
	mann	254	58	18	330
Totalt		299	60	19	378

79 av 378 (21 %) fikk en ny dom som gjennomføres av kriminalomsorgen i løpet av tre år. 60 av disse var fengselsstraffer, og 19 var samfunnsstraffer. Tilbakefallet blant kvinner er 6 % (3 av 48). For mennene er andelen 23 %, nesten fire ganger høyere målt i prosentenheter.

3.3.5 Tidligere kriminalomsorgserfaring

Det er kjent fra tilbakefallsmålinger at tidligere straffeforhold har stor betydning for tilbakefallet, særlig dersom man tidligere har fått ubetinget fengselsstraff.³⁷ Tabell 3.11 fordeler tilbakefallet i 3.3.4 med hensyn til tidligere kriminalomsorgsreaksjon. 60 % (229) av 378 iverksatte dommer i 2002 hadde ingen tidligere erfaring med kriminalomsorgen. Blant disse var det bare cirka 15 % som fikk ny kriminalomsorgsdom (23 fikk fengselsstraff og 11 fikk samfunnsstraff).

		Ny dom til fengsel eller friomsorg			
		Ingen	Ubetinget	Samfunnsstraff	Sum
Tidligere dom til kriminalomsorg	Ingen	195	23	11	229
	Ubetinget	66	22	6	94
	Friomsorg ³⁸	22	9	1	32
	Både fengsel og friomsorg	16	6	1	23
Totalt		299	60	19	378

Dersom vi legger sammen alle som tidligere har sonet dom i kriminalomsorgen, er den samlede andelen blant disse som fikk ny kriminalomsorgsdom, derimot cirka 30 % (45 av 149). Tilbakefallet er med andre ord relativt sett dobbelt så stort i denne gruppen som blant de uten tidligere kriminalomsorgsdom.³⁹

³⁷ Se for eksempel Møglestue 1996 og Haslund 2003. Haslund dokumenterer at blant fengselsdømte i 1991 var det generelle tilbakefallet (alle nye straffer) 62 % i løpet av ti år, mot 50 % for alle andre reaksjonstyper sett under ett (Haslund 2003:27).

³⁸ Betinget dom med tilsyn, samfunnsstraff eller promilleprogram.

³⁹ Kjikvadrattest viser at forskjellen i tilbakefall mellom gruppene ”ingen” og ”tidligere kriminalomsorgsdom” er statistisk signifikant på 0,01-nivå.

3.3.6 Program og ny kriminalomsorgsdom

Vi har undersøkt hvor mange av de domfelte i 2002 som har deltatt i et program i friomsorgen i 2002 og hvor mange av disse som senere fikk en ny kriminalomsorgsdom. Tabell 3.12 fordeler ny dom til kriminalomsorg for de som deltok i program i friomsorgen i 2002. Vi har ikke fyllestgjørende opplysninger om hvor mange av deltakerne som fullførte programmet de deltok i. Målingen gir dermed ikke noe annet enn en indikasjon på tilbakefallet blant deltakerne i programvirksomheten.

	Har deltatt i program		Sum
	Nei (%)	Ja (%)	
Ingen ny reaksjon	269 (80)	30 (71)	299
Ubetinget dom	51 (15)	9 (22)	60
Samfunnsstraff	16 (5)	3 (7)	19
Totalt	336 (100)	42 (100)	378

42 domfelte deltok i et program. Av disse var én under 18 år. Andelen som fikk ny kriminalomsorgsdom blant de 42 programdeltakerne er cirka 29 %. Dette er ni prosentenheter flere enn for de som ikke deltok i program. 57 % (24) av programdeltakerne har ingen tidligere kriminalomsorgsdom sammenlignet med 60 % for hele populasjonen. Selv om vi her ikke har tatt hensyn til andre straffer enn tidligere kriminalomsorgsdom, er andelen med tidligere kriminalomsorgsdom faktisk litt mindre blant programdeltakerne. Forskjellen i straffebelastning er imidlertid for liten til at den får betydning for tilbakefallet. Vi har ikke opplysninger om andre individuelle forskjeller kan forklare forskjellen, bortsett fra at det bør være en forutsetning for å delta i et program at man mener at deltakeren har et kriminalitetsproblem som programmet forhåpentlig kan gjøre noe med. Forskjellen *kan* med andre ord skyldes at deltakerne likevel har større problemer med kriminalitet enn de andre selv om straffebelastningen

tyder på det motsatte. I våre intervjuer er det imidlertid kommet fram kritikk mot rekrutteringen til programmene og programleveringen. I den grad disse forholdene også var gjeldende i 2002, hvilket det er grunn til å tro, er dette selvsagt forhold som kan ha påvirket tilbakefallet negativt. Denne målingen tar utgangspunkt i domfelte fra 2002, og vi har tidligere dokumentert at dette året var det en del "innkjøringsproblemer" i samfunnsstraffen, med tilhørende misnøye blant de ansatte (Højdahl & Kristoffersen 2003). Dette er også forhold som kan ha hatt betydning for kvaliteten på programvirksomheten i 2002. En måling av tilbakefall blant programdeltakere senere år ville derfor muligens kunne gitt et annet resultat. Sammenholdt med kritikken vi har hørt fra de domfelte underbygger likevel denne målingen vår oppfatning om at det er behov for forbedringer i programvirksomheten i friomsorgen.⁴⁰

3.3.7 Kort drøfting

Det er vanskelig å vurdere tilbakefallet redegjort for i dette kapittelet, men her skal vi kort oppsummere og peke på noen forhold som kan ha interesse for vurderingen av tilbakefallet.

Det er liten tvil om at den nokså store andelen av personer uten tidligere kriminalomsorgsstraff har påvirket tilbakefallsresultatet i positiv retning. Dette gjelder også det forhold at de unge er mindre straffebelastet sammenlignet med eldre, jf. avsnitt om "unge domfelte" i 3.3.3. Innslaget av de virkelig unge, dvs. de under 18 år, er i tillegg lite – litt under 10 %. Ettersom dette vanligvis er en høyrisikogruppe får denne gruppens tilbakefall likevel mindre betydning for det totale tilbakefallet til tross for at tilbakefallet er klart høyere i denne aldersgruppen enn i andre. Farrall oppsummerer internasjonal residivforskning med å si:

⁴⁰ Korrelasjonen mellom deltakelse i program og residiv er imidlertid ikke statistisk signifikant. En p-verdi på 0,195 indikerer likevel at sannsynligheten for at forskjellen ikke er tilfeldig er ca. 80 %.

"(...) The investigation of the outcomes of criminal justice interventions has found that, in general, younger males have been the group most likely to be reconvicted. *Their changes of reconviction are increased still further the greater their previous criminal history*" (vår utheving) (Farrall, 2003:165).

Tidligere målinger av tilbakefall blant dømte til samfunnstjeneste har vist et høyere tilbakefall enn denne målingen for dømte til samfunnsstraff.⁴¹ Samfunnsstraffen er en mer sammensatt reaksjon med et annet og mer individuelt tilpasset innhold enn bare arbeidsplikt, slik som den tidligere samfunnstjenesten. Det kan og bør ha påvirket måleresultatet i positiv retning. På den annen side er det sannsynlig at andelen gjengangere har vært høyere i den gamle samfunnstjenesten. Presiseringen av vinningskriminelle som den viktigste målgruppen for samfunnstjenesten har i tillegg åpenbart forsterket residivet i samfunnstjenesten.⁴² I lovproposisjonen for samfunnstjenesten het det den gang at "hovedmålgruppen for samfunnstjenesten skal (...) være *vinningskriminelle med fare for tilbakefall*" (vår utheving) – altså fortrinnsvis gjengangere som begår tyverier. I kommentarene til konklusjonene fra prøveperioden med samfunnstjeneste blir det samme sted også vist til at halvparten av de samfunnstjenestedømte hadde en eller flere ubetingede dommer bak seg, jf Ot. prp. nr. 72 (1989-90).

⁴¹ En upublisert måling foretatt av Ragnar Kristoffersen viste at blant 621 siktede som fikk en samfunnstjenestedom i 1992, var det 229, dvs 37 %, som fikk ny kriminalomsorgsdom innen 3 år. Dette resultatet er forøvrig det samme som ved en måling av residivet ved den svenske samfunnstjenesten (skyddstilyn med samhällstjänst). Blant iverksatte dommer samfunnstjeneste i Sverige i 2001 var det 37 % som fikk en ny kriminalomsorgsdom. Cirka 70 % av dømte til samfunnstjeneste i Sverige har ingen tidligere erfaring med kriminalomsorgen. Kilde: Karin Lindsten, Kriminalvårdstyrelsen, Sverige.

⁴² Jf. 3.1.2 med tilhørende note. I første halvdel av nittitallet utgjorde vinningskriminaliteten rundt 75 % av kriminaliteten i samfunnstjenesten. På det meste utgjorde tyveriene alene opp mot 70 % av den samlede vinningskriminaliteten. I siste halvdel av nittiårene sank riktignok vinningskriminaliteten til nærmere to tredjedeler av dommene. I samfunnsstraffen er den samlede andelen vinningslovbrudd ikke over 40 %. Tyveriene utgjør litt over 20 %, jf. tabell 2.3.

4 Resultater fra spørreundersøkelse og intervjuer

I dette kapitlet presenteres resultater fra en anonym spørreundersøkelse blant 268 domfelte i ferd med å avslutte samfunnsstraffen i perioden august til og med oktober 2005. Totalt 500 personer gjennomførte samfunnsstraff i denne perioden. Det gir en svarprosent på ca. 54 % av mulige respondenter i nevnte tidsrom. Totalt 51 personer er enten intervjuet (45) eller observert (6). Vi har observert samtaler mellom domfelt og saksbehandler fordi vi mente at dette kunne gi oss nyttig informasjon om det viktige møtet mellom saksbehandler og klient. Mye av grunnlaget for en vellykket relasjon mellom saksbehandler og domfelt legges utvilsomt i det første møtet, og vi har derfor vært mest interessert i dette.⁴³ Resultatene fra intervjuer og observasjoner som ikke er bygget inn i spørreundersøkelsen, vil bli presentert underveis der det passer i forhold til resultatene fra spørreundersøkelsen.

På bakgrunn av de to foregående rapportene og etter samtaler med Kriminalomsorgens sentrale forvaltning har vi valgt følgende hovedtema for spørreundersøkelsen:

Hvordan vurderer domfelte innholdet i samfunnsstraffen og friomsorgens arbeid?

Før vi tar for oss dette temaet, vil vi først presentere litt bakgrunn for valg av spørsmålene vi stilte de domfelte. Derneft vil vi beskrive sentrale kjennetegn ved utvalget, slik disse er rapportert i spørreundersøkelsen.

⁴³ Det første møtet mellom saksbehandler og domfelt er gjerne et kartleggingsmøte. Det må understrekes at seks observasjoner er et lite og på ingen måte representativt utvalg. Hensikten vår har vært å få et innblikk i hvordan disse samtalene foregår og hva som skjer når samtalen ser ut til å gå bra og når de ikke gjør det. Observasjonene har selvfølgelig skjedd med begge parter samtykke. En av observasjonene har vært en vanlig individuell samtale med en domfelt.

4.1 Innledning

Vi var opptatt av hvilke ønsker eller behov for hjelp domfelte hadde, deres opplevelser av straffen og tanker og følelser med hensyn til hva som utløste lovbruddet (foranledningen). Spørreskjemaet inneholder i tillegg en del spørsmål formulert som påstander som respondentene har tatt stilling til. Noen av disse påstandene tar for seg områder vi mener kan prøves ut som indikatorer for å måle kvalitet ved gjennomføring av samfunnsstraff. Områdene berører i hovedsak forholdet til friomsorgen og innholdet i straffen. Funn fra vurderingen av hvordan de domfelte svarer vil bli presentert i dette kapittelet.⁴⁴

I kriminalomsorgen har Danielsen (2004) erfaringer med kvalitetsmålinger i fengslene. Han understreker betydningen av at målinger skal være enkle å gjennomføre, og at det ikke kreves for omfattende administrative ressurser slik at det går på bekostning av klientarbeidet. Indikatorene han har utviklet, er utformet på bakgrunn av de innsattes oppfatninger av hva som er kvalitet i varetektsarbeidet og kontaktbetjentarbeidet. Verdien med å benytte indikatorer ligger bl.a. i at de som jobber ved samme enhet kan sammenlikne og diskutere hvordan de kan forbedre arbeidet med de dømte eller varetektsinnsatte. Samfunnsstraffen skiller seg imidlertid litt ut fra f.eks. arbeidet med varetektsinnsatte ved at den er en hovedstraff som fanger opp mange ulike mennesker i ganske ulik situasjon og med ulike behov. Foruten selve kvaliteten på tjenesten inngår målsettingen med straffen og innholdet i gjennomføringsplanene. De samfunnsstraffdømtes situasjon har ikke like mange fellestrekk som man kan forvente å finne i en varetektsavdeling hvor innsatte soner under samme regime og er i en lignende situasjon i forhold til at alle venter på at straffesaken skal komme opp for retten. I tillegg gir straffegjennomføringsloven og retningslinjene stort rom for å påvirke innholdet i samfunnsstraffen. I likhet med innsattes relasjon til kontaktbetjenten er imidlertid saksbehandler i friomsorgen en minst like viktig person for den

⁴⁴ Datamaterialet fra intervjuene er også supplert med opplysninger fra etatsregisteret.

samfunnsstraffdømte. I tillegg skal friomsorgen legge særlig vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster. I praksis vil det si at både relasjonen og tiltakene/innholdet i straffen har betydning.

Vi forsøkte først å identifisere noen hovedområder som kunne egne seg til måling, og det var naturlig å ta utgangspunkt i relasjonen mellom saksbehandler og den dømte og innholdet i straffen. Tanken var at nettopp disse områdene burde kunne si noe sentralt om hvordan straffegjennomføringen oppleves, og på en slik måte at alle kan anerkjenne betydningen av dem, og slik at man kan "gripe fatt" i eventuelle uheldige utviklingstrekk når slike oppstår. Våre erfaringer fra de tidligere evalueringsrapportene spilte selvfølgelig en rolle her. Vi foretok først noen prøveintervjuer med domfelte våren 2005 for å høre hva de var opptatt av og hvordan de vurderte samfunnsstraffen og innholdet i gjennomføringsplanen. Vi utarbeidet deretter åtte påstander, som vi redegjør for i denne rapporten. Vi mener at tre av disse uttrykker viktige aspekter ved kvaliteten ved den tjenesten saksbehandlerne utfører, og at særlig disse derfor kan egne seg for nærmere utprøving. Vi har heller ikke i intervjuene mottatt noen negative reaksjoner eller innvendinger fra de domfelte med hensyn til relevansen av disse påstandene. Vi har imidlertid også valgt å ha med noen åpne svaralternativer og bedt personene komme med kommentarer fordi det gir muligheter for å gi mer nyanserte synspunkter om samfunnsstraffen. Det ville for eksempel vært uheldig dersom personene ikke hadde fått anledning til åpent å beskrive sine problemer, ønsker eller hva som har hatt størst betydning for dem.

Domfeltes erfaringer i denne undersøkelsen gir et refleksjonsgrunnlag når man senere skal utarbeide indikatorer på kanskje fem-seks hovedområder i samfunnsstraffen. Det er viktig at de som gjennomfører samfunnsstraffen opplever spørsmålene som både relevante og viktige. Påstandene som dreier seg om relasjonen mellom domfelt og ansatt og innholdet i samfunnsstraffen, er sentrale. Da vi utarbeidet spørreskjemaet, tok vi bl.a. utgangspunkt i litteratur og forskning om relasjonsarbeid spesielt. Asay & Lambert

(1999) framhever følgende faktorer som aktuelle når man skal måle relasjoner mellom klient og saksbehandler:

- Forhold ved klienten: Erfaringer, kompetanse, det klienten har med seg "i sekken"; åpenhet, indre styrke, motstandsdyktighet, optimisme, en støttende familie, medlemskap i en organisasjon, stabil arbeidssituasjon osv.
- Alliansefaktorer: Forholdet mellom klient og saksbehandler. Her kan man se på grader av respekt, empati, forståelse, aktiv lytting, vennlighet og samarbeid. I tillegg er hvordan man får fram klientens mål viktig.
- Forventninger, håp og tro: Inkluderer klientens håp og tro på egen endring og grad av entusiasme fra saksbehandler.
- Modeller og teknikker: Her kan nevnes ulike teknikker som motiverende samtale (MI), reflekterende samtaler, systemisk tilnærming, løsningsorienterte samtaler eller for eksempel narrativ tilnærming og påvirkningsprogrammer.

Duncan, Miller & Sparks (2004) mener at det er vesentlig å måle klientenes egen opplevelse av utbytte av tiltaket. Saksbehandler kan f.eks. gjennom enkle måleverktøy finne ut om klienten opplever at han blir lyttet til, forstått og respektert. Videre kan man finne ut om han er tilfreds med samtalen, dvs. om den dreide seg om det temaet klienten selv ønsket å snakke om, og om han syntes innholdet i samtalen og metodikken var bra. Vi har derfor bedt domfelte vurdere om de opplevde at de ble hørt, forstått og respektert av saksbehandler. I tillegg har vi vært interessert i om personen ønsker å endre seg i forhold til kriminalitet. Følgende ble dermed viktige stikkord for vår undersøkelse:

- Domfeltes vurderinger av behov for hjelp.
- Domfeltes syn på relasjonen mellom seg selv og saksbehandleren (allianse)
- Om saksbehandler er klientsentrert, dvs. opptatt av personenes ønsker, behov, ressurser og muligheter.

- Endringsideer. Domfeltes motivasjon for å endre forhold ved seg selv og sin situasjon, f.eks. kriminalitet, rus og sinnelag, vold, annen atferd, boligforhold, sosial kontakt, utdanning, arbeid og lignende.
- Informert resultat ("outcome informed"), dvs. domfeltes egne vurderinger og ideer om endring og hva som må til for å oppnå det.

Spørsmålene om domfeltes erfaringer

Den første delen av spørreundersøkelsen omhandler bakgrunnsdata og kjennetegn ved de domfelte (spørsmål 1-14). Resultatene fra disse spørsmålene er redegjort for i 4.2.

Resterende del av spørreskjemaet tar for seg spørsmål som handler om domfeltes forventninger og erfaringer med samfunnsstraffen. Disse er listet opp nedenfor.

Nummerhenvisningen er den samme som i spørreskjemaet.

15. Vi har bedt respondentene vurdere i hvilken grad lovbruddet de var dømt for var påvirket av følelsesmessige opplevelser eller tilstander. Spørsmålet lød: *"Nevn den dominerende følelsen du hadde*

- a) i tida før lovbruddet skjedde*
- b) i den konkrete situasjonen da lovbruddet skjedde.*

16. Hva var din holdning til samfunnsstraff da du fikk siste dom?

- Urettferdig reaksjon
- For streng reaksjon
- Passende reaksjon
- Fornøyd fordi jeg slapp fengselsstraff
- Ønsket å gjøre opp for meg
- Så på dommen som en mulighet til å få hjelp med mine problemer
- Innså at jeg hadde et kriminalitetsproblem som jeg ønsket å gjøre noe med.

18 a) Hvilket innhold har du hatt under gjennomføringen?

18 b) Hvilket tiltak har hatt størst betydning for deg, og hvorfor?

18 c) Hva har du savnet eller hva er du misfornøyd med i samfunnsstraffen?

19. Hva har endret seg til det bedre mens du har gjennomført straff?

Videre valgte vi åtte hovedområder formulert som påstander som respondentene skulle ta stilling til ved å krysse av på en skala fra 1 til 6, jf. spørsmålene 20 a-h. Påstandene a-c er etter vår oppfatning mest aktuelle i forhold til å måle tjenestekvalitet:

Påstander

20. Gi en vurdering av din erfaring med friomsorgen og saksbehandler med hensyn til

- a) Forholdet til saksbehandler
- b) Informasjon om straffen
- c) Innholdet i straffen
- d) Opplevelse av straff (fra tyngende til lett)
- e) Ønske om endring i forhold til kriminalitet
- f) Samtaler om og innsikt i hva som førte til lovbruddet
- g) Generell opplevelse av livet nå
- h) Tro på et liv uten kriminalitet de nærmeste fem årene

Da vi gikk igjennom datamaterialet, valgte vi å gi skårene følgende tolkning:

- Skåre 1 Helt uenig. Meget dårlig situasjon/tilstand.
- Skåre 2 Uenig. Dårlig situasjon/tilstand.
- Skåre 3 Nokså enig. God situasjon/tilstand.
- Skåre 4 Ganske enig. God situasjon/tilstand.
- Skåre 5 Enig. God situasjon/tilstand.
- Skåre 6 Helt enig, meget god situasjon/tilstand.

Enkelt sagt er resultater der domfelte skårer 5 eller 6 å anse som gode resultater. 4 er en forholdsvis brukbar skåre, mens skåre på 3 er litt under middels.⁴⁵ Dersom en person skårer 2 eller 1 er det grunn til bekymring og man bør forsøke å finne ut hva som er "galt" og hvordan man kan forbedre situasjonen. For eksempel vil det si at dersom en person skårer 2 på informasjonen han har fått om straffen og de forventninger som stilles til han, er det grunn til å se nærmere på hva som kan være galt med informasjonen som gis og hvordan den kan bedres.

⁴⁵ Ut fra erfaringene vi har gjort i denne undersøkelsen anbefaler vi en skala på fire målenivåer når de endelige indikatorene utarbeides: "Helt enig", "enig", "uenig" og "helt uenig". Dette er gjort i kvalitetsindikatorene for kontaktbetjentarbeidet (Danielsen 2004).

4.2 Kjennetegn ved respondentene

Respondentene skiller seg lite ut med hensyn til statistiske kjennetegn ved samfunnsstraffdømte, jf. kapittel 2. Utvalget skulle dermed være ganske representativt for populasjonen dømte til samfunnsstraff:

- Gjennomsnittsalderen er litt over 28 år, som er nær gjennomsnittet for alle iverksatte dommer i 2005.
- Kvinneandelen er litt høyere blant respondentene, ca. 17 % (45 av 268).
- Gjennomsnittsstraffen er på 97 timer, og det er omtrent som gjennomsnittet for alle iverksatte dommer, jf. 2.1.2.
- Gjennomføringstiden er i gjennomsnitt litt over fem måneder – akkurat som for iverksatte dommer i 2005. Hvis vi regner gjennomføringstiden om til uker og dividerer denne med gjennomsnittlig antall idømte timer, betyr det at respondentene i gjennomsnitt avtjente 4 ½ timer i uka.
- Straffebelastningen målt i form av tidligere ubetinget fengselsstraff er også lik blant respondentene som den vi fant blant iverksatte dommer i 2002, der ca. 30 % hadde tidligere ubetinget fengselsstraff, jf. 3.3.5.
- Det er også god variasjon i kriminalitetstypene som er representert i respondentutvalget, se tabell 4.1.

4.2.1 Hva er respondentene dømt for?

Tabell 4.1 viser hva respondentene er dømt for (hovedforhold ved dom).

Tabell 4.1. Respondentene fordelt etter oppgitt kriminalitet (hovedforhold ved dom)		
	N	%
Tyveri	17	6,3
Narkotika	66	24,6
Vold	50	18,7
Ruspåvirket kjøring	17	6,3
Bedrageri/underslag	43	16,0
Heleri	9	3,4
Fartsoverskridelse	8	3,0
Regnskap/ligningslovbrudd og lignende.	8	3,0
Innbrudd	10	3,7
Vinning	14	5,2
Skadeverk	5	1,9
Annet	3	1,1
Ran	6	2,2
Trusler	3	1,1
Ikke oppgitt	9	3,4
Totalt	268	100

Hver fjerde respondent opplyser at de er dømt for narkotika. Vinningsandelen er samlet sett omtrent som vi finner blant alle iverksatte dommer, nær 40 %. Men gruppen dømt for tyveri er klart underrepresentert, mens andre typer vinningslovbrudd derimot er godt representert, jf. tabell 2.3, som viser fordelingen av lovbruddstyper for alle iverksatte dommer.

Tyveridømte er imidlertid den gruppen som har den desidert største bruddprosenten i samfunnsstraffen, jf. 3.1.2. Dette kan muligens i noen grad forklare at gruppen er mindre representert i spørreundersøkelsen enn den burde være. En uheldig virkning av dette forholdet vil imidlertid være at andelen av respondenter som man kunne vente ville være mer misfornøyd med samfunnsstraffen, dermed også er redusert. På den måten vil det kunne bidra til en mer positiv holdning til samfunnsstraffen enn det som ellers ville kommet fram i undersøkelsen. Forøvrig oppgir mange av respondentene at de er dømt for flere lovbrudd i den siste dommen. Det er vanlig ved pådømmelser. Opplysninger som vi har innhentet om dommer på samfunnsstraff i 2004, viste at 2191 dømte til sammen var dømt for 14425 straffbare forhold, som gir et gjennomsnitt på litt over seks pr. dom.

4.2.2 Tidligere straff

Av respondentene oppgir nesten 30 % at de er tidligere straffet med ubetinget fengselsstraff, og ca. 6 % at de tidligere har hatt en dom som gjennomføres av friomsorgen, hvorav 9 oppgir samfunnsstraff. Det betyr at nesten to tredjedeler (65 %) er uten tidligere erfaring med kriminalomsorgen. Svært få (litt over 3 %) har tidligere erfaring med samfunnsstraff. I den grad dette har hatt noen betydning for tilbakemeldingene fra respondentene, er det sannsynlig at også dette forholdet kan ha bidratt til den samlet sett ganske positive responsen. Det er rimelig å anta at ettersom en så vidt stor andel er førstegangsdømte sett fra kriminalomsorgens ståsted, vil bekymring for hva som vil skje når de skal sone og fravær av positive forventninger i større grad prege holdningene til de domfelte. Da er det også lettere å oppleve en viss takknemlighet når bekymringen viser seg å være nokså grunnløs.⁴⁶

⁴⁶ Vi har eksempler på førstegangsdømte i vårt materiale som var veldig engstelige da de møtte til første samtale med friomsorgen. En ung, førstegangsdømt innvandrersom vi har intervjuet, forteller at han ble redd da han ble møtt av to saksbehandlere i det første møtet. "Har jeg gjort så mye gæærnt siden de er to?". Reaksjonen hans bekymrer også saksbehandleren. Etter kartleggingssamtalen noterer saksbehandler at "(...) han får ikke med seg hva jeg sier, og han er fryktelig nervøs".

4.2.3 Tid fram til innkalling

På grunnlag av respondentenes svar på hvor lang tid det gikk fra dom til innkalling, har vi beregnet denne tiden til gjennomsnittlig fire måneder og én uke. Over 70 % av dommene ble iverksatt innen fire måneder. To personer oppga at det tok to år. Det er få som klager på tiden mellom dom og iverksettelse. Ventetiden for å få saken opp for domstolen kan imidlertid være en stor belastning. En person vi intervjuet hevder han ventet 17 måneder før saken kom opp for retten. Forholdet han ble siktet for ble omtalt på en krenkende måte i dagspressen og slik at folk kjente han igjen. "Det var et mareritt!" forteller informanten.

4.2.4 Sivilstatus, kjønn, fødeland, utdanning og yrke

Sivilstatus og kjønn

Tabell 4.2 viser respondentenes sivilstatus fordelt etter kjønn. Nesten 70 % er enten enslige eller skilte/separerte.

		Sivilstatus			Sum
		Enslig	Gift/samboer	Skilt/separert	
Kjønn	Mann	153	62	8	223
	Kvinne	22	19	4	45
Totalt		175	81	12	268

Det er relativt sett en god del flere blant kvinnene som enten er gift eller i et samboerforhold, ca. 42 % mot en andel på ca. 28 % blant mennene. Aldersforskjellen mellom kvinnene og mennene forklarer antakelig mye av forskjellen. Gjennomsnittsalderen blant kvinnene er 31 år, og over halvparten av dem er fylt 30 år eller mer, dvs. at de har nådd den alderen da de fleste gjerne etablerer seg i parforhold.

For mennene er gjennomsnittsalderen 28 år, men bare en tredjedel av dem er fylt 30 år. 73 (27 %) av utvalget vårt oppga at de var forelder til ett eller flere barn.

Fødeland

Det er totalt 18 respondenter i utvalget som oppgir at de ikke er født i Norge.

Fordelingen på sivilstatus blant disse er omtrent som for øvrige respondenter. Ca. 72 % er enslige eller skilte/separerte. Andelen enslige blant mennene er klart høyere for de som ikke er født i Norge. 79 % av mennene født i utlandet er enslige, mot 68 % blant de som er født i Norge. Dette har sammenheng med at de som er født i utlandet også er yngre. 14 av dem er under 25 år gamle.

Høyeste fullførte utdanning

Totalt 11, litt over fire prosent av våre respondenter, oppga ikke å ha fullført grunnskolen, jf. tabell 4.3. En tredjedel (83) oppga at de bare har grunnskoleutdanning. Nesten en fjerdedel (24 %) oppga yrkesfaglig fagbrev eller annen yrkesrettet utdanning som høyeste utdanning, og 19 % (48) svarte at de har fullført videregående skole. Ifølge Statistisk sentralbyrå var den tilsvarende andelen med fullført videregående utdanning i befolkningen 56,5 % for alle over 16 år pr. 1. oktober 2004.⁴⁷ 21 (ca. 8 %) i vårt utvalg har høyere utdanning (høyskole eller universitet). Det tilsvarer andelen i undersøkelsen til Friestad og Hansen, som oppgir at ca. 9 % av utvalget deres hadde høyere utdanning.

⁴⁷ Se <http://www.ssb.no/emner/04/01/utniv/tab-2005-08-26-01.html>

Tabell 4.3. Høyest fullførte utdanning (N = 253)			
	Mann	Kvinne	Sum
Grunnskole	70	13	83
Videregående	38	10	48
Høyskole	17	2	19
Universitetsgrad	1	1	2
Yrkesfaglig fagbrev	22	1	23
Ikke fullført grunnskole	9	2	11
Annen yrkesrettet utdanning (1-2 år)	26	11	37
Grunnkurs	25	3	28
Annet	2	0	2
Totalt	210	43	253

De med høyere utdanning må ha fullført videregående utdanning. Slår vi disse sammen med dem som oppgir fullført videregående, betyr det at totalt 69 (27 %) i vårt utvalg har gjennomført videregående utdanning.

Yrkesstatus

Tabell 4.4 viser beskjeftigelsen til våre respondenter.

Tabell 4.4. Respondentenes yrkesstatus			
	Mann	Kvinne	Sum
Går på skole	35	9	44
I fast arbeid	82	11	93
På trygd eller attføring	39	10	49
Arbeidsledig	24	2	26
Arbeider deltid	10	4	14
Mottar sosialhjelp	18	5	23
Annet	14	4	18
Ikke oppgitt	1	0	1
Totalt	223	45	268

Litt over 16 % (44) går på skole. Ca. 35 % (93) svarte at de var i fast arbeid. Ca. 51 % var med andre ord enten i fast arbeid eller gikk på skole. Sammenlignet med antallet som oppga at de enten jobbet heltid eller deltid (107), er det nesten like mange - 98 personer - som svarte at de enten lever av trygd, mottar sosialhjelp eller er arbeidsledige. Legger vi til dem som svarte "annet", øker antallet til 116. Ifølge Statistisk sentralbyrå var det 31 pr. 1000 (= 3,1 %) av befolkningen som mottok sosialhjelp i 2004.⁴⁸ I vårt utvalg er andelen 8,6 %, som er nesten tre ganger flere enn i befolkningen i sin helhet

⁴⁸ Se <http://www.ssb.no/emner/03/04/30/soshjelpk/tab-2005-09-08-01.html>

Boforhold og tidligere kontakt med barnevernet

Tabell 4.5 viser respondentenes boforhold da de fylte ut spørreskjemaet.

Tabell 4.5. Oppgitt boligsituasjon blant respondentene.			
	Mann	Kvinne	Sum
Eier egen bolig/leilighet	39	14	53
Leier hus/leilighet	101	23	124
Disponerer rom hos foreldre/familie	66	4	70
Bor midlertidig hos venner og bekjente	4	0	4
Hospits, hybelhus eller tilsvarende	2	2	4
Institusjon	6	1	7
Annet	5	1	6
Totalt	223	45	268

To tredjedeler (66 %) av alle enten eier eller leier egen bolig. Dette er en nøyaktig like stor andel som i levekårsundersøkelsen blant innsatte (Friestad & Hansen 2004:36). Ca. en fjerdedel i vårt utvalg (26 %) oppgir at de disponerer rom hos foreldre eller annen familie. Øvrige, ca. 8 % i vårt utvalg, har oppgitt andre boalternativer enn forannevnte (hospits, hos venner osv.). Ifølge Friestad & Hansen "(...) er det vanlig å definere bostedsløs som det å ikke disponere egen eid eller leid bolig, og være henvist til tilfeldige boalternativer. Ut fra denne definisjonen er også de som har oppgitt at de bodde på hospits, hos venner, kjæreste eller annen familie *i praksis* bostedsløse." (Vår utheving) (Friestad & Hansen 2004:37). I henhold til denne definisjonen oppgir Friestad og Hansen at tre av ti innsatte i deres utvalg dermed er bostedsløse. Våre svaralternativer er tilnærmet lik Friestad og Hansens, og resultatene vi har fått, viser altså at samfunnsstraffdømte kommer temmelig likt ut som de fengselsdømte med

hensyn til boforhold. Vi har imidlertid problemer med å definere hele gruppen som disponerer rom hos foreldre eller annen familie som "i praksis bostedsløse".⁴⁹ For mange som bor hjemme kan dette være en mer eller mindre valgt situasjon. Det er totalt 81 unge under 23 år i vårt utvalg, og blant disse finner vi to tredjedeler av alle som forteller at de disponerer rom hos foreldre (46 av 70 personer).

Kontakt med barnevernet

24 % av mennene og 27 % av kvinnene i vårt utvalg oppgir at de har hatt kontakt med barnevernet før fylte 16 år. Gjennomsnittet for alle er ca. 25 %. I levekårsundersøkelsen blant innsatte oppga 30 % av et utvalg på 260 domsinnsatte at de hadde vært i kontakt med barnevernet før fylte 16 år (Friestad & Hansen 2004:26). Vi finner med andre ord litt lavere andel i vår undersøkelse. I den grad tidligere kontakt med barnevernet er en indikator på oppvekstproblemer, tyder dette resultatet på at forskjellene mellom samfunnsstraffdømte og fengselsinnsatte er mindre enn man skulle tro.⁵⁰

⁴⁹ Begrepet "i praksis bostedsløs" kan dessuten misforstås dithen at denne gruppen ikke har et sted å bo.

⁵⁰ Enkelte utenlandske undersøkelser av levekår blant dømte til samfunnsstraff viser at denne gruppen på enkelte områder kommer dårligere ut enn innsatte, for eksempel med hensyn til dødelighet. Dødelighet kan betraktes som en viktig indikator på levekår. I "Home Office Research Study 231" analyserer og sammenligner Sattar dødsrater blant samfunnsstraffdømte ("community offenders") og fanger og konkluderer med at voldsom død (selvmord, ulykke, drap eller annen voldsom død) er et enda større problem blant samfunnsstraffdømte enn blant fanger. Den generelle dødeligheten var 2,4 ganger høyere (Sattar 2001). Disse dataene kan imidlertid ikke uten videre generaliseres til norske forhold.

4.2.5 Behov for behandling før siste dom

Respondentene i vår undersøkelse ble bedt om å svare ja eller nei på spørsmålet:

Har du i tida før lovbruddet opplevd behov for behandling? (Spørsmål nr. 14).

Behandlingsbehovet skulle oppgis i forhold til psykiske plager eller rusproblemer.

Her er deres svar:

	Menn	%	Kvinner	%	Sum %
Ja, for psykiske plager	33	14,9	14	31,1	17,6
Ja, for rusproblemer	26	11,7	3	6,7	10,9
Ja, for både psykiske plager og rusproblemer	33	14,9	6	13,3	14,6
Nei	130	58,6	22	48,9	56,9
Totalt	222	100	45	100	100

Tabell 4.2 viser våre respondenters svar på opplevd behov for behandling før siste dom, fordelt på menn og kvinner. Over halvparten (57 %) av alle respondentene opplyser at de ikke hadde behov for behandling for psykiske plager eller rusproblemer før siste dom. Det betyr at totalt 43 % sa at de hadde et slikt problem. Blant de kvinnelige respondentene er det oppgitte behovet for behandling samlet sett høyere enn hos mennene. 51 % av kvinnene oppgir at de hadde et behandlingsbehov for psykiske plager eller rusproblemer før siste dom. Det er ca. ti prosentenheter flere enn blant mennene. Forskjellen skyldes at blant kvinnene er det en vesentlig større andel som oppgir behov for behandling for psykiske problemer. Andelen av de som opplevde et slikt behov før siste dom er litt over 44 % for kvinnene og ca. 30 % for mennene. Hos mennene er den tilsvarende andelen som gir uttrykk for behov for hjelp med psykiske problemer altså 14 prosentenheter lavere. Ca. 27 % av mennene oppga et rusbehandlingsbehov. Den

tilsvarende andel blant kvinner var 20 %. For alle respondentene er andelen med oppgitt rusbehandlingsbehov ca. 25 %.

Vurdering

Forskjellene mellom menn og kvinner kan i noen grad skyldes forskjellen i utvalgsstørrelse mellom menn og kvinner. Observasjonen kan også delvis forklares med at kvinner kanskje er mer åpne og bevisste om psykiske problemer. At hver fjerde respondent oppga behov for rusbehandling, kan virke lite, men når vi ser på den kriminaliteten som respondentene er dømt for, er resultatet likevel ikke urimelig.⁵¹ Det kan likevel være grunn til å tro at denne opplysningen er litt underrapportert ettersom det er nokså vanlig å anta at klienter undervurderer eller bagatelliserer at de har et slikt problem. Ikke desto mindre kan ikke dette forholdet "slå i hjel" inntrykket av at det ser ut til at et stort flertall ikke syntes å ha et rusproblem som trenger behandling.

Om en person uttrykker behov for behandling og hjelp for sine psykiske plager, er til en viss grad avhengig av om personen har kjennskap til at det finnes tilgjengelige hjelpetilbud, og at han har forventninger til at han kan regne med å få hjelp dersom han ber om det. Det er mulig at disse forutsetningene i mindre grad er oppfylt blant innsatte enn blant samfunnsstraffdømte. Det kan i så fall påvirke hvordan innsatte og samfunnsstraffdømte svarer på et spørsmål om opplevd behov for behandling. Blant befolkningen er andelen med psykiske plager i underkant av 10 %. I levekårsundersøkelsen blant innsatte opplyste ca. 43 % av kvinnene og ca. 34 % av mennene at de hadde opplevd behov for behandling for psykiske plager før fengslingen. (Friestad & Hansen 2004:51). I vårt utvalg er de tilsvarende andelene ca. 44 % blant kvinnene og ca. 30 % blant mennene.

⁵¹ Jf. tabell 4.6. Rusproblemer antas å forekomme oftere blant narkotika- og tyveridømte. Disse utgjør til sammen rundt en tredjedel av utvalget, men et rusproblem vil ikke gjelde alle. Vi finner rusproblemer blant lovbrøyttere som begår andre lovbrudd også. På den annen side utelukker store rusproblemer samfunnsstraff som reaksjon.

Dataene våre gir ikke grunnlag for å vurdere om dømte til samfunnsstraff har større eller mindre psykiske problemer før dom enn innsatte. Våre resultater er imidlertid lite forskjellige fra resultatene i levekårsundersøkelsen blant innsatte. Våre intervjuer bekrefter forøvrig det opplevde behovet for psykisk hjelp hos samfunnsstraffdømte. Mange samfunnsstraffdømte er ensomme og sosialt isolerte. De føler at de er veldig "alene" med problemene sine. De har ikke kunnet snakke med noen om lovbruddet og vanskene sine, og en del av dem sliter også med skyld- og skamfølelser. Dette er antakelig en viktig del av forklaringen på hvorfor mange av dem er takknemlige for at de gjennom samfunnsstraffen har møtt et menneske som de kunne snakke med.

4.2.6 Foranledning til kriminalitet

Dominerende følelse i tida før lovbruddet

Vi har bedt respondentene vurdere i hvilken grad lovbruddet de var dømt for var påvirket av følelsesmessige opplevelser eller tilstander. Spørsmålet lød:

"Nevn den dominerende følelsen du hadde

- a) i tida før lovbruddet skjedde*
- b) i den konkrete situasjonen da lovbruddet skjedde. (Spørsmål 15).*

Nesten 100 informanter opplyser at de var preget av det vi kan kalle triste og negative følelser i tida *før* lovbruddet. Her nevnes tristhet, destruktive tanker, angst, avmakt, depresjon, irritasjon, fortvilelse eller forvirring. Rundt 10 % av respondentene opplevde økonomiske bekymringer i tida før lovbruddet, og nær 8 % oppgir rus som foranledning. Nesten 9 % hadde oppstemte følelser som "glad", "konge", "fornøyd", "fri", "lykkelig" og "gøy" i tida før lovbruddet.

Vi valgte å kategorisere svarene i grupper på grunnlag av den følelsen som nevnes først eller oftest, og som uttrykker lignende emosjoner. Dette er gjort for oversiktens skyld,

og innebærer ikke en påstand om at følelsene som er valgt som sorteringskriterium nødvendigvis er de viktigste eller at de er direkte sammenlignbare.

Nær 12 % opplevde at de var oppstemte eller at det var spenning i den konkrete situasjonen da lovbruddet skjedde. 22 % oppga frykt, press eller fortvilelse som dominerende følelse. Like mange opplevde sinne eller en kombinasjon av sinne og andre følelser, f.eks. sinne og krenkelse, eller sinne og sårethet. 12 % oppga rus, noe som vi har tolket som at de var (for) påvirket i gjerningsøyeblikket. Her er nevnt ord som "beruset", "full", "rusa", "syk og dopet". 14 % har ikke svart, og 13 % oppgir en blanding av ulike følelser, som et rop om hjelp, hjelpe en kamerat i nød, gjenvant verdighet, irritert, sjalu, vondt, var "gem", trengte bil, trengte penger, skamfull og provosert. Over halvparten av de beskrevne følelsene har til felles at de oppstår i konkrete situasjoner, der en identifiserbar påvirkning eller hendelse bidrar til at følelsen eller tilstanden oppstår. Selv om vi ikke har spurt hvilken betydning følelsen har hatt for at lovbruddet ble begått, er det grunn til å anta at følelsen har hatt en nokså sterk betydning for at lovbruddet skjedde. Det kan vi se av det ofte forholdsvis sterke uttrykket de valgte å bruke da de beskrev den dominerende følelsen. De som beskriver følelser eller tilstander som indikerer et mer eller mindre rasjonelt motiv eller overveielse for handlingen de begikk, utgjør bare 4 % av utvalget.

Til tross for store problemer, er det likevel mulig å identifisere følelser og reflektere over hvordan man kan klare å håndtere risikosituasjoner, som eksemplet "Kim" viser:

Kim er i begynnelsen av tjuårene og bor på Vestlandet. Han uttrykker stort behov for hjelp både for sine psykiske og somatiske problemer. Han opplever mye angst. Det gir seg utslag i at han fort kjeder seg og blir rastløs. Da går han rundt uten å finne ro. Han opplever at han ikke vet hva han skal gjøre for å bli kvitt de ubehagelige følelsene. Han sier at han føler seg psykisk ødelagt og har redde følelser inne i seg. Han opplever konstant stress, som om kroppen er i alarmberedskap. Han må ha noe å gjøre hele tiden for å døyve det psykiske ubehaget. Han mangler det han kaller livsgnist og initiativ. Han syntes ikke livet hans har stor verdi. Han får Vival av legen for sine psykiske vansker, men tror at medisinen bidrar ytterligere til at han får angst. Han ble utredet for hyperaktivitet da han gikk i barneskolen. Han har vært henvist til ruspoliklinikk etter at

han begynte å ruse seg som 18-åring. Han bruker amfetamin, kokain og røyker hasj. Han har siste året brukt marihuana. Han opplyser i intervju at han ikke er tidligere dømt, men sier at han har sittet mye i varetekt, i glattcelle og fått bøter. Han har ikke hatt kontakt med barnevernet. Han opplever stor grad av fortvilelse og har forsøkt å ta livet sitt to ganger. Han sier at han er alkoholiker, og at han blir voldelig når han drikker. Han opplever at han presses til voldshandlinger, er i perioder svært redd og opplever utrygghet. I tida før lovbruddet var han sint og redd. Han opplever både nedstemthet, tristhet og fortvilelse. Under lovbruddet følte han sinne. Det hadde bygd seg opp et sinne fordi han og noen kamerater hadde hørt om noen som hadde plaget andre. Han hadde tatt Rohypnol. Sammen med kameratene følte han seg presset til å utøve vold (spark og slag). Da han ble tatt, var han både trist og lei seg. Han opplyser at han begår kriminalitet når han er ruset. Samtidig sier han at han "har det i blodet å være kjeltring". Når han opplever seg som kjeltring, frykter han ingenting, forteller han. Han ble dømt for vold, svindel og narkotika. Han fikk en dom på 150 timer som skulle gjennomføres på 12 måneder. Han ønsker selv å komme på rett spor, og sier at han ikke orker å oppleve så mange problemer i livet.

Selv om han har store problemer på mange områder, klarer han likevel å identifisere noen viktige følelser, som handler om opplevelse av press og sinne knyttet til konkrete situasjoner. Under lovbruddet opplevde personen sinne. Sinnet hadde bygd seg opp og ble ytterligere forsterket av at de var flere kamerater sammen. Kombinasjonen sinne og rus (Rohypnol) bidro til aggresjon, som førte til vold (slag og spark). Underveis i rapporten vil vi gi flere eksempler fra Kims historie fordi disse kan gi et bilde av hvordan friomsorgen arbeider og hvordan samfunnsstraffen oppleves.

Kommentar

Funnene må ikke overfortolkes, men samlet mener vi de likevel gir en ganske klar indikasjon på at vi blant de som dømmes til samfunnsstraff, finner mange domfelte der det ser ut til å være fornuftig å jobbe med de kognitive utfordringene de domfelte står overfor når det gjelder å identifisere og vinne kontroll over følelser og atferd, og å se alternativer til lovbrudd når de situasjonsbetingede følelsene oppstår.

Ifølge Per Isdal er sinne en av de fire grunnfølelsene sammen med glede, tristhet og frykt. Hvordan personer mestrer sinnet sitt og omsetter følelsen i handling, er et produkt av læring. Det vil også si at atferden kan avlæres. Forholdet mellom vold og sinne er

komplisert, mener han. Mennesker kan også bruke vold fordi de er fortvilte og redde. (Isdal 2000). Det er viktig at de som f.eks. er dømt for vold, blir bevisst på hvilke følelser som oppsto i foranledningen og i situasjonen. Ikke minst er det viktig å kunne sette ord på hva som kan føre til vold, slik at man kan se alternativer til vold. Det er også viktig å se på sammenhengen mellom rus og vold. I eksemplet over mente informanten at Rohypnol forsterket voldsatferden.

I en evaluering av promilleprogram i friomsorgen ble det anbefalt å analysere forhold som utløste atferden, dvs. promillekjøringen. Rapporten anbefalte en klarere identifisering av de kriminalitetsutløsende faktorene for å kunne forebygge promillekjøring (Kristoffersen 1999). FAK- modellen er et verktøy for å forstå og analysere hva som skjedde da lovbruddet ble begått (forkortelse for F-foranledning, A-atferd og K-konsekvens), og dermed styrke tilliten til egen mestring.⁵² Verktøyet benyttes for å identifisere hendelser der personene gjorde noe kriminelt eller klarte å unngå å gjøre det (Højdahl & Brumoen 2005). Man forsøker å finne fram til hva som utløser atferden (F), dvs. foranledning, men også hva som er belønningen og de negative konsekvensene (K).⁵³ Man kan f.eks. ta utgangspunkt i atferden (A) "stjele", og så se på hvordan situasjoner (følelser, tanker, hendelser) utløser atferden. Siktemålet er at personen etter hvert lærer å analysere valgøyeblikkene. På denne måten kan man finne fram til hva som eventuelt opprettholder atferden (A), og hvordan man kan velge alternative handlinger (H)⁵⁴. En atferd har en konsekvens (K). Ofte vil en person være ute etter de umiddelbare og positive konsekvensene av en atferd, som f.eks. at en

⁵² Mestringstillit er en betegnelse på tiltro til egen evne til å mestre vanskelige situasjoner, jf Bandura (1997), som bruker begrepet "self-efficacy". En person med høy mestringstillit har stor tillit til egen evne til å foreta valg i pressede situasjoner. En person med lav mestringstillit har lite kunnskaper om hva som utløser atferden og hvordan han kan gripe inn og ta kontroll (Højdahl & Brumoen 2005).

⁵³ Se også RIF-håndbok 2004:169-173 og håndboka "Mitt Valg" oversatt fra manualen til programmet "Choice" skrevet av Lightfoot & Boland (1989).

⁵⁴ I analysen skilles det mellom atferd og handlinger. En handling skjer på grunnlag av et mer bevisst valg.

ungdom som tagger, kan få en opplevelse av tilfredshet når han har satt sin signatur på en vegg.

Flere av programmene og tiltakene som friomsorgen benytter i samfunnsstraffen, inneholder lignende analysemodeller, som kan brukes for å forstå hva som utløser kriminalitet.⁵⁵

4.3 Møtet med friomsorgen

Bare ca. 3 % i vår undersøkelse har tidligere erfaring med samfunnsstraff, jf 4.2.2. For det store flertallet er altså dette deres første møte med friomsorgen. Det første møtet kalles gjerne et kartleggingsmøte. På dette møtet gir saksbehandler informasjon om samfunnsstraffen og hvordan den kan gjennomføres. Videre får domfelte informasjon om hvilke krav som stilles. Saksbehandler starter gjerne kartleggingen av domfeltes bakgrunn for å kunne fastsette det nærmere innholdet i samfunnsstraffen. En del av de domfelte har tidligere hatt en personundersøkelse (PU), slik at mange av spørsmålene i kartleggingen allerede er belyst. Antall timer som benyttes til kartlegging henger sammen med hvilke opplysninger som finnes i saken, i PU, dom og andre dokumenter.

⁵⁵ Brott-Brytet er utarbeidet av Lena Sanden og utgitt av Kriminalvårdsstyrelsen i Sverige. Femte opplag i 2003. Oversatt til norsk av KRUS. Rus i fengsel, Mitt Valg, Bygging av mestringstillit, "Vinn - samtalegrupper for kvinner. Håndbok for gruppeledere" Højdahl & Størksen 2004. og Én til en. I det svenske programmet Brott-Brytet er det fokus på følelser før, under og etter lovbruddet. Erfaringene fra programmet viser at det kan være en del kortsiktige, positive følelser under lovbruddet. For en nærmere beskrivelse av noen av disse, se kapittel 5 i forrige rapport.

4.3.1 Informasjon om straffen

Respondentene har vurdert påstanden:

*Jeg fikk god informasjon om straffen og om hva som var forventet av meg.*⁵⁶

(Spørsmål 20 b). Her er deres svar:

	Skåre	N	%
Meget dårlig	1	2	0,7
Dårlig	2	6	2,2
Nokså god	3	9	3,4
Ganske god	4	23	8,6
God	5	59	22,1
Meget god	6	168	62,9
	Total	267	100,0

Respondentene har gitt en meget god skåre med et gjennomsnitt på 5,4. 63 % skårer 6, meget godt. Vi ser at 85 % av respondentene skårer 5 eller 6. Vel 6 % av respondentene har skåret 3 eller dårligere på informasjonen de har fått om straffen. 64 % av mennene og 60 % av kvinnene skårer 6. Mennene er litt mer fornøyd enn kvinnene. Her er noen eksempler fra møtene med friomsorgen, som er valgt for å vise variasjonen i informantenes beretninger.

⁵⁶ Denne påstanden kan deles opp i flere påstander og videreutvikles som indikator i samfunnsstraffen. For eksempel kan en påstand dreie seg om det var for mye informasjon på en gang, og om de forsto innholdet. En annen kan dreie seg om krav til domfelte og en tredje om forventninger. Det bør utarbeides delindikatorer om hvert enkelt forhold. Påstandene bør ikke samtidig inneholde vurdering av både innhold og forventninger (se Danielsen 2004 og Granheim & Hustad 2000).

En informant ble forvirret da saksbehandler snakket om "menyen" friomsorgen hadde og gikk igjennom ulike typer program. Informanten ante verken hva en meny var eller et program. Han forsto ikke alle ordene saksbehandleren brukte.

En annen informant skjønnte ikke hvorfor det var så nødvendig å "kartlegge" han. Spørsmålene som ble stilt, ble ikke begrunnet. Han lurte på hvorfor saksbehandleren spurte om han hadde venner og hva slags forhold han hadde til samboeren sin. Han ville vite hvor opplysningene ble lagret og hvem som hadde tilgang til dem. Han reagerte spesielt på lovbruddsanalysen, fordi han ikke opplevde seg som en "kriminell". Han likte ikke alle de "private" spørsmålene.

Kim har tidligere erfaringer med kriminalomsorgen. Han gjennomgikk en personundersøkelse (PU) da han var 17 år. I tillegg har han hatt tilsyn av friomsorgen i to år. Hans siste personundersøkelse ble rekvirert i mai 2004. Samfunnsstraffen ble iverksatt fem måneder seinere. PU ga et bilde av en person med omfattende psykiske problemer med store hjelpebehov. Han skårer 6 på at han fikk god informasjon om straffen og hva som var forventet av han. I hans journal fremgår at saksbehandler en rekke ganger har ringt han og minnet om avtaler som han hadde i gjennomføringsplanen sin. Han kjøpte en avtalebok der han skrev inn hvilke dager han skulle gjennomføre de 150 timene i dommen.

Noen saksbehandlere leser høyt fra skjemaet "Krav til domfelte", mens andre deler ut skjemaet og ber personene lese gjennom selv. Andre igjen har reagert negativt dersom det første møtet har skjedd i form av et felles informasjonsmøte med mange ukjente mennesker til stede:

"På informasjonsmøtet ble jeg fortalt om rusprogrammer. Det var bortkastet tid for meg fordi jeg har ikke noe rusproblem," forteller en informant. Han forteller at han syntes møtet var svært ubehagelig fordi han måtte høre på personer som han opplevde "utleverte" seg overfor fremmede: "Jeg hadde ikke noe behov for å høre om hva de andre var dømt for, men de fortalte det uoppfordret. Hvorfor trengte jeg å høre om det? Første møte bør være med saksbehandler!" sier han.

Samtlige informanter opplyser at de har oppfattet kravet om å møte presis. De har oppfattet at eventuelle fravær må meldes til både friomsorgen og samarbeidspartnere. Ikke alle får med seg øvrig informasjon i "Krav til domfelte". En informant fortalte han var usikker på om han kunne forlate landet i løpet av straffegjennomføringen:

Han forteller at han fikk forståelsen av at det var greit at han kjørte over svenskegrensa for å handle mat og sigaretter. Han hadde før straffen bestilt en sydentur og tenkte det

var greit at han dro til utlandet fordi han ikke hadde noen avtaler den uka. Han hevdet selv at han ikke visste at han ikke kunne dra. Det ble mye uro og konflikter om dette.

Ved noen kontorer får domfelte med seg et skjema han skal fylle ut om hvordan han ønsker å planlegge framtida si (framtidspan). Ved et annet kontor gis detaljert informasjon om etaten. En informant forteller dette:

"Saksbehandler tegnet og forklarte om kriminalomsorgens organisering og forholdet mellom Justisdepartementet og regionkontoret, men jeg var opptatt av hva jeg skulle gjøre disse månedene."

Vurdering

Vi kan tolke svarene foran slik at de fleste mener de har fått god informasjon om hva som var forventet av dem. Det handler om det som kalles "Krav til domfelte", og dreier seg blant annet om oppmøteplikt og hva som kan skje dersom domfelte ikke oppfyller kravene. Selv om respondentene er overveiende fornøyd med informasjonen de fikk, har observasjoner og intervjuer avdekket enkelte problemer som kan oppstå i domfeltes første møte med friomsorgen. Vårt inntrykk er at det noen ganger blir gitt for mye informasjon i den første samtalen. Selv om det er den samme informasjonen som gis hver gang, er det ulikt hvor mye en person klarer å oppfatte. Dette kan skyldes at de gruer seg eller at de er redde for å bli spurt om lovbruddet. Andre kan føle skam. Noen kan være bekymret. Det oppstår også lett problemer dersom saksbehandler i det første møtet introduserer en rekke fagtermer og intern sjargong i beskrivelsen av hva friomsorgen krever og hva den har å tilby. I en kartleggingssamtale som vi observerte, spurte for eksempel saksbehandler en sliten og folkesky rusmisbruker som levde veldig isolert om "han hadde kontakt med forvaltningen", og da tiltakene ved kontoret skulle presenteres, beskrev hun dem som "innholdskomponenter". Personen som var innkalt, var imidlertid opptatt av om det var mulig å få hjelp til å kontakte rusmiddelkonsulenten i kommunen. Han ville ha legemiddelassistert rehabilitering. I dommen er domfeltes oppriktige ønske om å få plass i metadonprosjektet beskrevet som en viktig grunn til at vedkommende fikk samfunnsstraff. Kartleggingssamtalen ender opp med at han sier ja

til å snakke med en av programinstruktørene fordi saksbehandler ber han om det og fordi saksbehandler mener han "bør tenke på det".

Dersom ikke de ansatte er oppmerksom på domfeltes signaler og om de oppfatter det som blir sagt, vil dette kunne gi en dårligere skåre. Det største problemet er imidlertid om de forstår relevansen av den informasjonen de får. Domfelte er opptatt av seg selv, sin situasjon og problemer, mens saksbehandler i eksemplet over i liten grad "så" domfeltes behov der og da. Vanskelig tilgjengelig informasjon og ukjente begreper ble introdusert i første samtale, som program, kartlegging, meny og framtidsplan. Ikke alle forstår hvorfor de skal kartlegges. Noen opplever at det støter mot deres personlige integritet å skulle fortelle et fremmed menneske om f.eks. forholdet til ektefelle og samboer når de er straffet for å ha overskredet fartsgrensen. De får dårlig forklaring på hvorfor friomsorgen har behov for alle opplysningene. Fokus var ikke på den enkelte persons opplevelse, forventninger og tanker rundt det å ha fått en straff. En informant opplevde det første møtet forvirrende, men syntes saksbehandler var OK. I intervjuene har vi fått inntrykk av at et lite mindretall av saksbehandlerne ikke er konsistente med hensyn til hva de sier, hvordan de uttrykker seg, hva de egentlig mener og hvilket kroppsspråk de har. Å smile og le når viktige beskjeder uttrykkes, skaper forvirring og usikkerhet og kan undergrave betydningen av innholdet. For eksempel fortalte en informant at saksbehandler formidlet en "streng" reaksjon og avrundet setningen med et smil. Dette kan tyde på at saksbehandler var usikker på hvordan han skulle formidle alvorlige budskap, eller at han ønsket å være vennlig og ikke vurderte mottakerens reaksjoner. Selv om vi har valgt å vise noen informantberetninger som peker på noen uheldige erfaringer i det første møtet, er ikke bildet entydig negativt blant dem som hadde dårlige opplevelser i det første møtet. En domfelt sa det slik: "Det første møtet var forvirrende, men det kom seg etter hvert." En annen informant forteller at han har hatt et veldig bra forhold til saksbehandler, men det første møtet var forferdelig: "Jeg følte det som et avhør, verre enn politiet. Hun leste høyt fra dommen og stilte meg spørsmål som 'hvor har du fått all hasjen fra. Er ikke dette litt mye til eget bruk?' Jeg

følte at jeg ble dømt på nytt ved det første møtet. Man må først finne ut hvem personen er, før man kan dømme folk på den måten," sier han.

4.3.2 Forholdet til saksbehandler

Respondentene har besvart påstanden:

Jeg opplevde at jeg ble hørt, forstått og respektert". (Spørsmål nr. 20 a).⁵⁷

Vi viser her hvordan respondentene skårer sitt forhold til saksbehandler.

	Skåre	N	%
Meget dårlig	1	4	1,5
Dårlig	2	2	0,7
Nokså godt	3	7	2,6
Ganske godt	4	12	4,5
Godt	5	58	21,7
Meget godt	6	184	68,9
	Totalt	267	100,0

Praktisk talt alle har svart, og vi finner svært gode skårer med et gjennomsnitt på 5,5. Denne påstanden har fått høyest skåre. 68 % av mennene og 71 % av kvinnene skårer 6 på at de opplever at de både blir hørt, forstått og respektert av sin saksbehandler i friomsorgen. Hvis vi legger til de som skårer 5, blir prosenten litt over 90 % for mennene og 86 % for kvinnene. Noen færre kvinner enn menn opplever seg forstått og respektert, men forskjellen er liten. Det generelle inntrykket fra intervjuene er det samme. Det store flertallet er fornøyd med saksbehandleren. Utsagn som "fikk snakket ut med saksbehandler", "har snakket om barndommen og fått bearbeidet følelser" og

⁵⁷ Denne påstanden mener vi bør videreutvikles som indikator. Våre erfaringer fra fire år med evaluering av samfunnsstraffen og intervjuer med domfelte viser at de er spesielt opptatt av relasjonen, og at det gir en god indikasjon på kvaliteten på friomsorgens arbeid. Påstanden kan deles opp i flere underpåstander, se f.eks. skjemaet for kontaktbetjentordningen under overskriften "menneskelig kontakt" utviklet av Danielsen 25.06.04, som er tilgjengelig på kriminalomsorgens intranett.

"saksbehandler har vært veldig grei" går igjen i beskrivelsen. Noen saksbehandlere får også ros for praktisk hjelp: "Han har tatt en masse telefoner for meg", sier en.

Takknemlighet over å ha funnet noen å snakke med, hører vi ofte: "For meg et det et stort fremskritt å kunne snakke med noen", sier en ung kvinne med rusproblemer. Andre er mer nøkterne: "Saksbehandler er OK, men hun er litt 'cowboy'", forteller en annen. Men det finnes misfornøyde. En klager over at saksbehandler roter med timelister og bruker lang tid:

"Saksbehandler må samarbeide bedre med oppdragsgiver, slik at antallet utførte timer i timelista blir riktig", forteller en informant. Og videre: "Jeg har ikke hatt noe særlig utbytte av å snakke med han. Han prater mest om sykkelen sin."

Vurdering

De første samtalene er viktige når det gjelder å skape et tillitsfullt forhold mellom saksbehandler og domfelt. Svarene kan gi en indikasjon på det som kan kalles "allianse", som er viktig både i kontaktetablering og i endringsarbeid generelt.

Betydningen av å ha en tillitsfull relasjon mellom hjelper og klient fremheves i litteratur om endringsarbeid.⁵⁸ Ifølge Asay & Lambert (1999) hviler nær 30 % av endringsarbeid på en god relasjon mellom hjelper og klient. Å være genuint opptatt av og konsentrert om personen man har foran seg, er avgjørende i behandling og i rehabiliterende arbeid. Å kunne vise empati, lytte og å ha innsikt i egne holdninger er tillagt betydning i nesten all litteratur som beskriver endring (Duncan, Miller & Sparks 2004).

Ansatte i friomsorgen bør ifølge skårene på forrige side ha et svært godt utgangspunkt for å drive endringsarbeid. Noen informanter opplyser at de ble både lettet og positivt overrasket over å bli møtt av et vennlig og imøtekommende menneske som sa "jeg skal få deg gjennom straffen". Andre igjen sier at saksbehandler har betydd "alt" for dem. For noen dreier det seg om at de for første gang i livet møtte et menneske de kunne betro seg til, som de opplevde brydde seg om dem og som var interessert i dem. Det ser

⁵⁸ Se for eksempel Andersen 2005, Andresen 2000, Berg & De Jong 2005 og Miller & Rollnick 2002.

imidlertid ikke ut til å være noen sammenheng mellom fornøydhets med saksbehandler og om noe har endret seg i respondentenes liv eller situasjon mens de gjennomførte samfunnsstraffen. 69 (26 %) av alle respondentene oppga at ingenting i deres situasjon har endret seg til det bedre mens de gjennomførte samfunnsstraffen, jf. 4.4.11. Blant de som oppgir at ingenting er endret, er det faktisk en litt større andel som skårer forholdet til saksbehandler med verdien 5 eller 6, ca. 93 % mot ca. 90 % i hele utvalget. Bare fire av de 69 som svarte at ingenting er endret, oppga et behov som de ønsket hjelp med da de fikk dommen. Observasjonen har derfor trolig sammenheng med at det er meget få i gruppen "ingen ting er endret" som har store problemer. Dette har sannsynligvis også gjort det lettere for saksbehandlerne å oppnå en god relasjon til disse personene. Ved større problemer er det mulig at respondentene ikke ville hatt samme utbytte av samtalene og vært like fornøyde.

4.3.3 Ønske om endring i forhold til kriminalitet

Respondentene har vurdert påstanden:

"Jeg har behov for og ønske om å endre atferd og/eller unngå situasjoner som kan føre til kriminalitet" (Spørsmål 20 e).

Tabell 4.9. Ønske om endring i forhold til kriminalitet			
	Skåre	N	%
Ikke behov	1	46	17,6
Lite behov	2	14	5,4
Noe behov	3	26	9,9
Ganske stort behov	4	29	11,1
Stort behov	5	35	13,4
Meget stort behov	6	112	42,7
	Totalt	262	100,0

Vi har valgt å tolke deres svar slik: Personer som krysser av for svaralternativ 6, uttrykker trolig et klart og erkjent behov for og ønske om å endre atferd og/eller unngå situasjoner som kan føre til kriminalitet. De som krysser av for svaralternativ 3, er antakelig ambivalente og ikke særlig motiverte. Personer som svarer 2 eller 1, har ikke et behov for å endre noe hos seg selv eller i sin situasjon

I gjennomsnitt skårer respondentene 4,3, som er laveste skåre på de åtte hovedområdene. 56 % svarer at de har behov for å endre seg (skåre 5 og 6). Hver tredje person opplyser at de i mindre grad eller ikke har noe behov for å endre seg (skåre 1-3). Blant mennene opplyser 23 % at de ikke eller i mindre grad har behov (skåre 1-3) for å endre sitt forhold til kriminalitet. Blant kvinnene gir 38 % uttrykk for at de ikke har behov for å endre seg. Vi finner her relativt stor forskjell mellom kjønnene. Kvinnene oppfatter ikke i samme grad at de har et kriminalitetsproblem. De er opptatt av andre forhold i livet, som de ønsker hjelp til, f.eks. økonomi, rus eller barn.

Kommentar

Ettersom spørsmålet er besvart mot avslutningen av straffegjennomføringen kan det være noe usikkert om respondentene svarer i nåtid eller i forhold til tidspunktet da de påbegynte soningen. Vi antar at de fleste har oppfattet spørsmålet som en "nåtidsbeskrivelse", men dette burde nok være presisert i undersøkelsen. Dersom spørsmålet stilles i begynnelsen av straffen, mener vi det kan si noe om endring i motivasjon når man stiller spørsmålet på nytt senere. Dersom personen senere svarer "intet eller lite behov", kan det også være et uttrykk for at personen mener han har endret seg. Spørsmålet vårt inneholder forøvrig to ulike påstander, både behov for å endre atferd og å unngå situasjoner som kan føre til kriminalitet. Spørsmålet burde derfor vært delt i to fordi det kan gi tolkningsproblemer.

Funnene er viktige når det gjelder friomsorgens vurdering av hvorvidt en person både har behov for å endre seg og er innstilt på å endre noe ved sin situasjon. Dette omtales i

engelsk faglitteratur som "readiness for change", som dreier seg om en person er klar for og motivert for å endre noe ved seg selv eller sin situasjon. Man kan ta utgangspunkt i stadier i endringsprosesser (endrings sirkelen) opprinnelig utviklet av Prochaska & DiClemente (1982) og DiClemente & Velasquez i Miller & Rollnick (2002). Sentralt er troen på at alle kan forandre seg når de forsøker å ta ansvar for sitt eget liv.

Etter vår oppfatning er det sannsynlig at dersom en person skårer 1-2, har det liten hensikt å introdusere program eller tiltak som har fokus på kriminalitet. Det er usikkert om domfelte er i det som kalles "overveielsesfasen", dvs. om han er klar for å endre seg. Om en person er innstilt på endring i forhold til kriminalitet, bør ha betydning for valg av innhold i straffen.

4.4 Innholdet i straffen

Respondentene har vurdert påstanden:

I det store og hele fikk jeg det innholdet i samfunnsstraffen jeg ønsket. (Spørsmål 20 c).

Tabellen under viser respondentenes stilling til påstanden.

Tabell 4.10. Innhold i straffen			
	Skåre	N	%
Meget dårlig	1	6	2,3
Dårlig	2	7	2,6
Nokså god	3	13	4,9
Ganske god	4	36	13,6
God	5	69	25,9
Meget god	6	135	50,8
	Totalt	266	100,0

Gjennomsnittlig skåre er på ca. 5,1, som er bra. Tre av fire er meget godt eller godt fornøyd med innholdet i straffegjennomføringen. Vi finner en liten forskjell mellom menn og kvinner. Over halvparten av mennene (52 %) skårer 6, mens under halvparten av kvinnene (45 %) skårer 6. Mennene er noe mer fornøyd med innholdet enn kvinnene, som vi gir noen forklaringer på under overskriften "samfunnsnyttig tjeneste".

Kommentar

Resultatene kan forklares med at respondentene hadde lave forventninger til hva samfunnsstraffen kunne inneholde. De kan således ha blitt positivt overrasket over at de faktisk til en viss grad har påvirket innholdet. Spørsmålet kan peke ut områder som kan forbedres på bakgrunn av konkrete forslag fra respondentene og misnøye som blir uttrykt.

I de foregående rapportene anbefalte vi at friomsorgen burde finne fram til flere kriminalitetsforebyggende tiltak, og at tiltakenes kriminalitetsforebyggende virkning burde begrunnes bedre. Ettersom samfunnsstraffen hovedsakelig består av samfunnsnyttig tjeneste, burde man også se nærmere på om det er mulig å øke eventuelle kriminalitetsforebyggende effekter i arbeidet som de domfelte utfører. Vi spurte oppdragsgiverne i forrige rapport om på hvilken måte de tenkte at det samfunnsnyttige arbeidet kunne forebygge kriminalitet. Svarene vi fikk var en blanding av: "Oppgjørstenkning" – domfelte gjør nytte for seg, "normaliseringstanken" – domfelte omgås normale, får styrket selvtillit, mens andre peker på nettverksgevinster og nye muligheter for domfelte. En oppdragsgiver mente imidlertid at det må være friomsorgens oppgave å fortelle oppdragsgiverne hvordan de skal oppføre seg overfor domfelte for at tjenesten skal kunne virke forebyggende. Han foreslo derfor at det lages retningslinjer eller lignende, og at friomsorgen blir mer kritisk til valg av oppdragsgivere (Højdahl & Kristoffersen 2004:98). I denne rapporten har vi også vært interessert i de domfeltes holdning ved dom. Vi ser at oppgjørstanken dominerer.

4.4.1 Holdning til samfunnsstraffen ved dom

Respondentene har besvart spørsmålet:

Hva var din holdning til samfunnsstraff da du fikk den siste dommen? (Spørsmål 16).

En del krysser av for en kombinasjon av opplevelser og ønsker. De kunne velge mellom følgende svaralternativer:

- Urettferdig reaksjon.
- For streng reaksjon.
- Passende reaksjon.
- Var fornøyd fordi de slapp fengselsstraff.
- Ønsket å gjøre opp for seg.
- Så på dommen som en mulighet for å få hjelp for sine problemer.
- Innså kriminalitetsproblem og ønsket å gjøre noe med det.

Over halvparten av personene har et ønske om å gjøre opp for seg eller å bli ferdig med straffen. Litt overraskende svarte nær 18 % enten alene eller i kombinasjon med andre svaralternativer at de opplever at de er urettferdig behandlet eller har fått en for streng reaksjon. En nærmere redegjørelse for svarene følger under avsnittet "inndeling i grupper". Først skal vi se litt nærmere på hvordan respondentene svarer når det gjelder mulighet for hjelp og ønske om endring.

Ønsker og mulighet for å få hjelp

Våre funn viser at det samlet sett er få som har ønske om å endre noe eller som har forventninger til at friomsorgen kan yte hjelp. Totalt 66 respondenter (ca. 25 %) svarer enten alene eller i kombinasjon med andre svar at de så på dommen som en mulighet til å få hjelp for sine problemer eller at de ønsket å gjøre noe med sitt kriminalitetsproblem. 60 av disse konkretiserte behovene og ønskene sine.

Vi gjengir her noen eksempler på hva respondentene uttrykker som sine ønsker og behov ved dom:

- Isolerte meg totalt pga. angst. Hadde spilleproblemer.
- Jeg har mistet røtter pga. dødsfall, søker trygghet.
- Ønsket hjelp til å slutte med Rohypnol.
- Ønsket å snakke med noen om det som hadde skjedd.
- Ønsket å redusere psykiske plager ved å jobbe.
- Ønsket hjelp til å takle aggresjon og rus.
- Ønsket å gjøre noe med rus- og sinneproblem.
- Ønsket å gjøre noe med valg av omgangskrets.
- Hjelp til gjeldsproblemer.
- Hjelp til rusbehandling.
- Endre atferd med vold og alkohol.
- Jobb og å komme bort fra rusmiljøet.
- Psykisk hjelp, som er årsaken til lovbruddet.
- Veiledning om hvordan jeg kan komme på "rett side".
- Gjøre noe med valg av omgangskrets.
- Holde familien samlet og opprettholde livssituasjonen.
- Lære gjennom arbeid.

Vi har forenklet og ordnet svarene, og gir her en oversikt over hva respondentene ønsket hjelp til eller ønsket å endre:

Tabell 4.11. Ønsker og behov ved dom	
Hjelp for rusproblemer	19
Veiledning om livsmestring	16
Hjelp til å håndtere sinne eller voldsatferd	7
Økonomisk veiledning eller kurs om økonomi	5
Hjelp til å få styrket nettverk	4
Hjelp til å takle kriminalitetsproblem	4
Hjelp for psykiske problemer	3
Hjelp for spilleavhengighet	2
Sum	60

Nesten en tredjedel av respondentene uttrykker at de har et rusproblem, som de ønsker hjelp for mens de gjennomfører straff. Vi omtalte tidligere eksempelet Kim. Han er blant dem som har uttrykt stort behov for hjelp. Han har krysset av for at han så på dommen som en mulighet for å få hjelp for sine problemer. Han ønsket hjelp fra friomsorgen med å komme på rett spor fordi han ikke orker å oppleve flere problemer. Han ønsker å starte med terapi for å lære seg å tenke positivt. Han ønsker også en utredning for AD/HD. Han ønsker å snakke med noen om alle vanskene sine. Han har hatt mange møter med friomsorgen i løpet av den 150 timer lange dommen.

Inndeling i undergrupper

Ut fra svarene på spørsmål 16 valgte vi å dele respondentene inn i tre undergrupper: "Urettgruppe", "oppgjørsguppe" og "behovsgruppe". Dette er gjort på følgende måte: Alle som svarer at de syns de har fått en urettferdig eller for streng dom, er regnet med i første undergruppe selv om noen av dem også har krysset av for valg som hører hjemme i de andre kategoriene. Bakgrunnen for denne avgrensningen er vår forventning om at personer som mener at de er uskyldige eller for strengt dømt, vil være tilbøyelige til å innta en negativ holdning til straffen, og dermed ha få eller ingen forventninger til straffegjennomføringen. Det er derfor også typisk for denne gruppen at de stort sett bare

velger ett av svaralternativene. Oppgjørgruppen er naturlig nok de som svarer at de ville gjøre opp for seg, men her har vi også inkludert de som synes samfunnsstraffen var en passende reaksjon og var fornøyd med å slippe fengselsstraff. Det store flertallet som svarer slik må forventes å ha en holdning som innebærer at de primært er interessert i å bli ferdig med straffen og at forventningene her også må antas å være små.

Behovsgruppen er definert romslig i den forstand at alle er medregnet av de som enten alene eller i kombinasjon med andre svar sier at de så på dommen som en mulighet til å få hjelp på en eller annen måte, uansett hva behovet måtte være og uavhengig av om de har spesifisert hva de kunne tenke seg hjelp til. Her har vi også regnet med de som svarer at de har et kriminalitetsproblem som de ønsket å gjøre noe med. Det er naturlig å anta at denne gruppen burde ha forventninger til samfunnsstraffen, som vi ikke finner i de øvrige undergruppene. Overraskende nok viser imidlertid vår undersøkelse små resultatforskjeller mellom undergruppene når det gjelder respondentenes skåring av sentrale spørsmål som gjelder innholdet i straffen og forholdet til saksbehandler. Forskjellen er tydeligst når det gjelder vurdering av innholdet i straffen og hvorvidt straffen har vært lett å gjennomføre. På de to sistnevnte skårer urettgruppen dårligere enn de andre undergruppene, med en gjennomsnittsskåre på 4,4 i forhold til innhold og en gjennomsnittsskåre på 3,6 i forhold til om straffen har vært lett å gjennomføre. Her er en samlet oversikt, der alle respondentene er fordelt til en av undergruppene. Resultatet viser at den klart største gruppen er oppgjørgruppen (58 %).

Tabell 4.12. Holdning ved dom		
	N	%
Urettgruppe	48	17,9
Oppgjørsguppe	154	57,5
Behovsgruppe	66	24,6
Totalt	268	100,0

4.4.2 Urettgruppen

I denne gruppen finner vi informanter som mener at de er uskyldig dømt, som syntes straffen enten var urettferdig eller at den var for streng. Vi minner om at dette selvfølgelig ikke er til hinder for at de også kan ha hatt andre forventninger til samfunnsstraffen, men begrunnelsen for å skille dem ut som en egen gruppe var altså at vi mente at dersom de følte seg uskyldige eller urettferdig dømt, burde man kunne vente psykologisk motstand og reservasjon mot å måtte gjennomføre straffen og forholde seg til kravene og de ansatte. Nedenfor er det gjengitt noen uttalelser fra denne gruppen, som viser noe av spredningen i synspunkter og holdninger både til samfunnsstraffen generelt og til samfunnsnyttig tjeneste:

- Samfunnsstraff var en urettferdig reaksjon, men jeg så muligheten til å få hjelp.
- Jeg er uskyldig dømt, men friomsorgen er OK.
- Jeg var uskyldig, men positivt å gjøre noe nyttig istedenfor å sone i fengsel.
- Vanskelig å leve i et lite samfunn med det jeg har gjort.
- Misfornøyd med at jeg ikke kunne fordele de 120 timene selv, vanskelig å få tid til å gjennomføre straffen.

Neste eksempel dreier seg om en kvinne som mener at hun er uskyldig dømt.

Björg er i begynnelsen av 50- årene, og fikk en dom på 50 timer som skulle gjennomføres på 7 måneder. Hun syntes det var en urettferdig reaksjon og hevder at hun var uskyldig dømt for underslag. Hun har ikke orket å lese dommen, men fikk høre "på bygda" hva hun var dømt for. Hun forteller at hun ikke kunne "tyste" på arbeidsgiveren, som ga henne skylden. Hun er fra et mindre sted i landet "der alle kjenner alle". Etter omtale i lokalavisa torde hun ikke lenger gå ut i dagslys i sentrum. Hun var svært nedfor og vurderte å ta livet sitt. Det som hjalp henne, var en god venninne som støttet henne. I tillegg fremhever hun saksbehandleren i friomsorgen som svært imøtekommende. Hun gjennomførte store deler av straffen som samfunnsnyttig tjeneste. Hun opplevde å bli tatt godt imot på arbeidsplassen der hun hadde samfunnsnyttig tjeneste. Hun syntes at omsorgsarbeidet hun ble tildelt var bra, fordi hun kunne gjøre noe positivt for andre mennesker. Hun ønsket å gjøre seg ferdig med timene fortest mulig. Hun forteller at hun er "livredd" for å gjøre noe galt, f.eks. kjøre for fort med bil. Hun sier at hun "drar straffen med seg" og er veldig oppmerksom på hvordan folk ser på henne. Hun sier at

hun "tåler fryktelig lite" og tar lett til tårene. Hun avslutter intervjuet gråtende med å si at hun tror ikke hun hadde levd i dag hvis hun hadde fått fengselsstraff. Hun opplever samfunnsstraffen som svært tyngende å gjennomføre.

Neste eksempel er tatt med fordi det illustrerer hvordan en mann i trettiårene føler avmakt.

Gunnar har høyere utdanning og fikk en dom på 420 timer over 18 måneder. Han hevder at han ble uskyldig dømt. Han var passasjer i en bil der politiet fant og beslagla narkotika. Han opplevde både sinne, irritasjon og følelsen av avmakt da de ble stoppet av politiet. Han forteller at han grubler hver eneste dag på hvordan han skal renske seg. Han tør ikke anke dommen av redsel for å få fengselsstraff. Hans samfunnsnyttige tjeneste har bestått av forefallende arbeid. Han jobbet alene og følte seg isolert og alene med vonde tanker. Han sier at han ikke var i stand til å følge opp tjenesten fordi hans psykiske helse "brast" etter dommen. Han er misfornøyd med alt i samfunnsstraffen. Her gjengis hans egne nedskrevne kommentarer fra spørreskjemaet: "I det store og hele har jeg blitt fratatt og mistet alt jeg hadde bygd opp i livet mitt. Det gjelder samboer, barn, familien min, utdannelsen min og de to jobbene jeg hadde. Og ikke minst opplever jeg at min integritet og identitet er tatt fra meg. Absolutt alt har blitt verre. Jeg klarer ikke å forholde meg til at jeg er dømt for en grov og svært alvorlig narkotikaforbrytelse som jeg aldri har gjort, mens hovedmannen går fri. Alt jeg føler er avmakt, for ingen tror at det går an å bli dømt for noe en ikke har gjort."

Begge historiene viser tunge tanker om straffen. Gunnar hadde i likhet med Bjørg i det foregående eksemplet vurdert å ta livet sitt. I intervjuet skåret han dårlig på innholdet i straffen. Han opplever både den samfunnsnyttige tjenesten og samfunnsstraffen som tyngende. Han skårer seks på informasjonen han har fått fra friomsorgen og på sin tro på at han lever et liv uten kriminalitet de nærmeste fem årene.

Blant de intervjuede opplevde fem personer at de var uskyldig dømt. Alle disse hadde opplevelse av depresjon og maktesløshet. Det er utfordrende for friomsorgen å utarbeide en gjennomføringsplan sammen med disse personene fordi deres opplevelse av straffen som uskyldig dømte gjennomsyrrer tankene og holdningene deres.

4.4.2 Behovsgruppen

I denne gruppen finner vi personer som har fengselsdommer fra tidligere og personer med lengre fravær fra arbeidslivet pga. rusrelaterte eller psykiske problemer. Omfanget av tidligere ubetingede fengselsstraffer varierer fra 1 til 10 fengselsstraffer. Noen har hatt kortere opphold i glattcelle eller i varetekt. Flere er lettet over å ha fått samfunnsstraff istedenfor fengsel. Andre informanter har legemiddelassistert rehabilitering (LAR) og bruker metadon eller lignende medikamenter foreskrevet av lege. Flere av disse personene uttrykker ønsker om å få tilbakemeldinger på egen fungeringsevne og en vurdering på om de kan fungere i arbeidslivet etter mange års fravær og mangelfull utdanning. De har i tillegg mange dårlige erfaringer i livet fra skole og arbeidsliv, og flere har hatt kontakt med barnevernet. Vi vil presentere et kasus fordi det gir et innblikk i hvilke behov og problemer personer med rusproblemer kan oppleve:

Flergangsdømt med rusproblemer

Intervju med Arne, 31 år:

Arne er enslig med to barn, som han ikke bor sammen med. Han har vært rusmisbruker fra han var 14 år. Han forteller at han har brukt vanedannende medikamenter som Sobril og Somadril foreskrevet av lege eller kjøpt illegalt. Han har vært innlagt på rusbehandlingsinstitusjon, og han har i tillegg psykiske problemer og aggresjonsproblemer. Han har fullført niårig skole. Han bor midlertidig hos en venn, lever av rehabiliteringspenger og mottar noe supplerende sosialhjelp. Han hevder å ha over en million kroner i gjeld.

Kriminalitet: Han har to fengselsdommer fra tidligere. Han er dømt for vold og for å ha kjørt beruset. Han sier selv at han kan reagere med voldelige reaksjoner hvis han opplever å bli urettferdig behandlet. Han skriver at han var beruset, følte seg truet og urettferdig behandlet. Da reagerte han med vold for å forsvare seg.

Behov: Han uttrykker at han har stort behov for veiledning og hjelp, spesielt for rusproblemene sine. Han ønsker timer hos psykolog. Han trenger hjelp til å håndtere livet sitt, og sier at han har behov for "skryt" når han får til noe. Han opplever at han blir "stemplet" som narkoman. Han savner noen han kan snakke med om framtida si. Han er lei av at alle henger seg opp i det som har skjedd tidligere i livet hans. Nå ønsker han å tenke framover og lage en plan for livet sitt. Han ønsker hjelp til gjeldssanering og å "bli ferdig med" noen gamle dommer som han har hengende over seg.

Gjennomføring: Dommen på 40 timer har bestått av samfunnsnyttig tjeneste, individuelle samtaler, program og konfliktråd. Den samfunnsnyttige tjenesten besto av å brette konvolutter. Han mener selv han har fått større selvinnsett og økt tillit til at han kan mestre livet sitt som et resultat av samfunnsstraffen. Han skårer 6 på at han er motivert for å endre seg. Han skårer 6 på at han opplevde å bli hørt, forstått og respektert av friomsorgen. Han skårer 6 på informasjonen han fikk om straffen og hva som var forventet av han. Han fikk til en viss grad et innhold som han er fornøyd med og skårer 5 på dette. Men han hadde ønsket behandlingstimer og et annet innhold i den samfunnsnyttige tjenesten. Han er fornøyd med kontakten og veiledningen av saksbehandler, og at han fikk et kurs. Det som var vanskeligst for han var at han følte seg sosialt tilsidesatt på arbeidsplassen der han avtjente den samfunnsnyttige tjenesten. Han opplever at han fikk lite hjelp fra oppdragsgiver. Han så på dommen som en mulighet for å få hjelp, og ønsket å gjøre opp for seg. Han skårer 3 på at straffen har vært tyngende å gjennomføre. Dette begrunner han i at han har "nerver", stenger seg inne i seg selv og er redd for å møte andre. Han skårer 6 på at han har fått innsikt i lovbruddet og kombinasjonen alkohol og vold. Han sier at han i fremtida skal forsøke å unngå tilsvarende situasjoner. Han er både interessert i å endre seg og er samtidig klar over at han trenger hjelp for å klare dette. Han opplever det som "trygt" å gjennomføre dommen, for da har han noen som følger han opp i friomsorgen. Han har stor tro på at han ikke vil begå nye lovbrudd. Samtidig sier han at han ikke har klart det tidligere.

Eksemplet viser en person som har to tidligere fengselsopphold. Hans levekår tilsier at han trenger mye ressurser for å rehabiliteres. Han er uten egen bolig og jobb. Han har både psykiske problemer og rusproblemer. I tillegg har han større gjeld enn han selv klarer å håndtere. Han er mer opptatt av framtida enn fortida si og sier at han er nødt til å få ettervern, samtaler og oppfølging. Møte med friomsorgen gjør at han opplever støtte i livet sitt. Han er til en viss grad engstelig for å miste denne tryggheten fordi han ikke har andre relasjoner å lene seg på. Eksemplet synliggjør behovet for et støttende nettverk i en reintegreringsprosess og for å få til et tettere forvaltningssamarbeid. Særlig flergangsdømte er en utsatt gruppe når det gjelder tilbakefall. Noen informanter forteller at de opplever å være sosialt utestengt og marginalisert, som vi viser i neste eksempel:

"Utsatt for narkorasisme"

Intervju med Andreas, 43 år:

Andreas forteller at bare han går utenfor døra si, så utsettes han for "narkorasisme". Han forklarer at han føler at mennesker ser på han med et nedlatende blikk fordi han er "gammel narkoman". Han føler at alle ser at han er "sliten". Han har vært innsatt 8-10 ganger og går nå på metadon. Han har brukt nesten halve livet sitt på vinningskriminalitet for å finansiere rusmisbruket. Nå som han går på Subutex, har han "ledig" tid som han ikke vet hva han skal fylle med. Han har sluttet med vinningskriminalitet for å finansiere tidligere stoffmisbruk. Men han sier at han må skaffe beroligende medisiner. Siden han ikke får sovemedisin av fastlegen, må han kjøpe på det illegale markedet. Han er plaget av angst når han ferdes ute. Han vurderte samfunnsnyttig tjeneste som en mulighet for å prøve seg i arbeidslivet etter 20 års fravær. Han var veldig spent på om han skulle klare samfunnsnyttig tjeneste. Han fikk de første gangene noen positive tilbakemeldinger fra oppdragsgiver som han ble veldig glad for og som gjorde at han kunne "heve hodet". Hans arbeidsoppgaver har bl.a. bestått av omsorgsarbeid med psykisk utviklingshemmede. Han sier at han var fornøyd med at han faktisk klarte å være sammen med folk, fordi han ofte er plaget av sosial angst. Hans største problem var å komme tidsnok om morgenen, fordi han er vant til å sove utover dagen. Han skulle ønske at han fikk flere kurs som kunne kvalifisere for arbeidslivet. Samtidig sier han at han må få "ordnet tenna sine" før han kan jobbe. Han syntes det er vanskelig å treffe folk og smile med et "tannløst" smil.

Eksemplene viser hva informantene sliter med for å mestre dagliglivet. Både Arne og Andreas tenker mye på hvordan de skal leve et liv uten kriminalitet og rus. De har mange udekkede behov og savner positive tilbakemeldinger fra omgivelsene.

Vurdering

Personer med store rusproblemer, fengsels erfaring og psykiske vansker er en gruppe samfunnsstraffdømte som krever mye oppfølging. De dømte blir eldre, noe som kan tyde på at det blir flere i denne gruppen. En del personer blant de tyngste vil imidlertid antakelig bli dømt til "Narkotikaprogram med domstolskontroll".

For i større grad å kunne ivareta behovsgruppen er samarbeid med f.eks. ruskonsulent eller sosialkontor i kommunen viktig. I tillegg bør friomsorgen f.eks. avklare med oppdragsgiver i samfunnsnyttig tjeneste hvilke forventninger man kan ha til dem når de

gjennomfører samfunnsnyttig tjeneste. Videre er det viktig med konstruktive tilbakemeldinger om deres fungeringsevne. Friomsorgen bør så langt som mulig sammen med domfelte og oppdragsgiver finne fram til hva som kan styrke domfeltes mestringsevne og hva som eventuelt kan øke arbeidslivserfaringen. Kompetanse i å leve et liv utenfor fengselet er viktig å opparbeide for de informantene som har flere fengselsopphold bak seg. Muligheten for å klare seg avhenger på den ene siden av deltakernes egne ressurser, levekårs mangler og på den andre siden av hva samfunnet kan tilby. En overensstemmelse mellom ressursene, innholdet i samfunnsstraffen og muligheter som finnes i lokalmiljøet, er sentrale suksesskriterier. Reintegrering er mulig hvis virkemidlene som settes inn, passer med informantenes behov og levekårs mangler (Hammerlin & Schjelderup 1994 og Friestad & Hansen 2004). Både relasjonelle ferdigheter, å kunne omgås andre mennesker sosialt, utføre tildelte oppgaver som forventet og møte presis er viktige ferdigheter å mestre hvis en skal tilbake til arbeidslivet.

Andre informanter i denne gruppen mottar rehabiliteringspenger eller er uføretrygdet og har så omfattende problemer at vi er tvilende til om de kan fungere i arbeidslivet. Flere har store rusproblemer. For noen er muligheten for å leve et verdig liv uten kriminalitet og å redusere eller slutte med rus det viktigste. De er i mindre grad kriminelt aktive, og har behov for stabile boligforhold, nettverk og å bli akseptert og inkludert i nærmiljøet.

4.4.3 Oppgjørsgruppen

Nesten seks av ti informanter svarer at de ønsket å gjøre opp for seg og er fornøyd med at de slapp fengselsstraff. Samfunnsnyttig tjeneste er for disse personene et godt alternativ fordi timene kan gjennomføres raskt og til en viss grad tilpasses andre gjøremål, som arbeid og utdanning. Mange gir uttrykk for at de først og fremst ønsker å legge straffen bak seg. I tillegg ønsker flere å gjøre noe nyttig, gjerne tjenester eller arbeidsoppgaver som betyr noe for andre mennesker og som er nyttig for samfunnet.

Her er et eksempel på hvordan Tom, som er i slutten av 40 årene, opplever samfunnsstraffen. Han ønsker å "gjøre opp for seg".

Tom ble dømt for å ha overskredet fartsgrensen, ca.130 km/t. Han fikk en dom på 36 timer med 90 dagers gjennomføringstid. Han ønsker ikke å fortelle om privatlivet sitt til saksbehandler. Han sier selv at han har kontroll over livet sitt. Han er interessert i å tjenestegjøre som portør på sykehus fordi det samtidig kan gi han innsikt i og erfaring med et annet yrke. Tom fikk tilbud om samtaler knyttet til "trafikk og fart", noe han var interessert i. Han var innstilt på å gjøre opp for seg og å bli raskest mulig ferdig med straffen og var innstilt på å ha flest timer med samfunnsnyttig tjeneste.

4.4.4 Samfunnsnyttig tjeneste

Blant de 268 respondentene har 96 % av mennene hatt samfunnsnyttig tjeneste. 91 % av kvinnene har hatt samfunnsnyttig tjeneste i sine gjennomføringsplaner. Bare 9 menn og 4 kvinner oppgir at de ikke har hatt samfunnsnyttig tjeneste i gjennomføringsplanene sine. Av de 158 respondentene som har angitt hvilket tiltak som har hatt stor betydning, svarer 40 % av mennene samfunnsnyttig tjeneste og 31 % av kvinnene jf. 4.4.9. Flere menn enn kvinner vurderer tiltaket som betydningsfullt. Hver fjerde kvinne har utført rydding og vedlikeholdsarbeid. 13 % har utført omsorgsarbeid. Andre tjenester er renhold, helsearbeid, frivillighetssentral og kontorarbeid. Kvinnene uttrykker misnøye med at jobben ble for ensformig. De ønsker mer variert arbeid og ikke så mye vasking.

Mennenes arbeidsoppgaver har vært park- og hagestell, skogsarbeid, arbeid for Fretex, omsorgsarbeid, stell og pass av dyr, å delta i Natteravn og kontorarbeid.

Vi gjengir noen utsagn som illustrerer både fornøydhets og misnøye med samfunnsnyttig tjeneste:

- Kjedelig og ensformig.
- Burde få dekket reiseutgifter.
- Utførte svart arbeid som andre fikk betalt for. Etterlyser økt kontroll med oppdragsgivere.
- En av arbeidslederne gir oss ikke pauser og behandler oss dårlig.
- Er misfornøyd med å måtte møte så presis.
- Feil å bli dømt til rusterapi og ende opp med jobbing.
- Kjedelig bare å male.
- Mer variert tilbud, flere arbeidsplasser å velge mellom.
- At jeg har fått arbeide selvstendig, har hatt størst betydning.
- Ga mye av meg selv i jobben og fikk varm respons tilbake.
- Å kunne jobbe med barn har hatt størst betydning.
- Givende å jobbe.
- Har vokst mye fordi jeg fikk prøve meg på forskjellige ting.
- I arbeidsgruppen møter en folk som har det verre.
- Jeg gjorde noe nyttig, som jeg vet ble satt pris på
- Fikk jobbe der jeg ville og fikk praksis.
- Fått jobb og føler meg trygg på fremtiden.
- Har fått et mer strukturert liv.
- Jeg klarer å jobbe.
- Lært mye om hundehold.
- Øynet at det finnes noe mer enn kriminalitet.

Her er et eksempel på en person som opplever å få noe positivt ut av samfunnsnyttig tjeneste:

Eddy forteller at han er fornøyd med at han gjennom jobben i bruktbutikken traff "vanlige mennesker". Han har fått utvidet nettverk og mottatt positive tilbakemeldinger. Han har psykiske problemer og har hatt stort rusmisbruk. Han forteller om en vanskelig barndom med mye mobbing. "Livet mitt var å være et mobbeoffer og 'den minste lille dritten' i skoleklassen. Men en dag da jeg var rundt 15 år, endret alt seg. Jeg ble en som "betydde noe". Jeg solgte og brukte hasj, og seinere også amfetamin. Jeg ble en som de andre måtte oppsøke for å få "dop". Han sier at samfunnsnyttig tjeneste i kombinasjon med individuelle samtaler og program har vært en passende reaksjon. Han har en god opplevelse og er fornøyd med at han klarte å jobbe og at han ikke oppfattet seg som et mobbeoffer i kontakten med de andre på arbeidsstedet. Han skårer 6 på troen på at han ikke vil begå nye lovbrudd.

Neste eksempel er en person som har positive erfaringer med omsorgsarbeid:

Unni uttaler at hun er svært fornøyd fordi hun oppdaget at hun ble en samtalepartner for eldre på sykehjemmet der hun tjenestegjorde. Hun fant ut at hun kunne klare å jobbe noe, f.eks. ha en deltidsjobb.

Her er en person som klarte å gjøre noe positivt ut av samfunnsnyttig tjeneste som han utførte på en kirkegård:

Jonas er i 30-årene. Han forteller at for han ble det meningsfullt å jobbe på kirkegården. Når han så eldre personer komme til gravlunden, tilbød han seg å hjelpe dem. Han hentet vann og opplevde at de pårørende syntes det var trygt at han var der. Han var svært fornøyd over å kunne motta takknemlighet fra pårørende. Han har tidligere vært 6-7 ganger i glattcelle og sonet fengselsstraff to ganger. Han er tilfreds med å få samfunnsstraff i stedet for fengsel. Han syntes han fikk en passende reaksjon.

Vurdering

I forrige rapport skrev vi at det var behov for å tenke nærmere gjennom på hvilken måte kriminalomsorgen skulle etablere og vedlikeholde kontakten med oppdragsgiverne. Vi anbefalte at friomsorgen og oppdragsgivere i fellesskap skulle avklare forventninger til domfelte og hvordan innhold og oppfølging med domfelte kunne styrkes. En mulig tilnærming var om oppdraget kunne ses som en "gjenopprettende praksis" ("restorative practice") og forsøke å forsterke disse aspektene ved tjenesten. I tillegg mente vi at friomsorgen sammen med domfelte og oppdragsgiver kunne finne fram til konkrete

mestringsmål som kunne være kriminalitetsforebyggende, og som det kunne trenes på i den samfunnsnyttige tjenesten. På starten og slutten av hver arbeidsøkt nevnte vi muligheten for at oppdragsgiver kunne ha en samtale med den domfelte, oppsummere og gi en tilbakemelding (Højdahl & Kristoffersen 2004).

For flere av de samfunnsstraffdømte kan samfunnsnyttig tjeneste være viktig for å se om de kan klare andre jobber enn den de har hatt tidligere. Noen av informantene har i intervjuer fortalt at de ønsker meningsfullt arbeid som kan bety noe for andre mennesker. Eksempler på dette er Natteravn, portørtjeneste og omsorgsarbeid på krisesenter eller hjem for eldre og utviklingshemmede. Omsorgsarbeid krever etter vår oppfatning at oppdragsgiver er sammen med dem og kan rettlede, spesielt hvis de skal jobbe med barn eller hjelpetrequende personer. En informant fortalte at han hadde tjenestegjort på et senter med psykisk utviklingshemmede. En av kvinnene hadde bedt han om ”kos”. Han sa i et intervju at han lurte på om hun prøvde ”å sjekke han opp”. Han hadde etter vår vurdering behov for veiledning om mentalt retardertes funksjonsnivå og uttrykksmåte. Vi er noe skeptisk til at domfelte deltar på leir med ungdom, tjenestegjør i barnehager eller ungdomsklubber dersom de ikke er under kontinuerlig veiledning. Hva slags arbeid de kan utføre er også avhengig av deres forkunnskaper, modenhet, kompetanse og hva de er dømt for.

4.4.5 Programdeltakelse

I tabellen under fremgår hvilke programmer respondentene opplyser at de har deltatt i.

Tabell 4.13. Deltakelse i program		
	N	%
Ingen	212	79,1
ATV	6	2,2
Brotts-Brytet	5	1,9
Samtalegruppe for kvinner	5	1,9
Rusprogram	3	1,1
Internt program/kurs	20	7,5
Voldsprogram	1	0,4
En til en	4	1,5
Mitt valg	8	3,0
ART	2	0,7
Sinnemestring	2	0,7
Totalt	268	100

Nesten 80 % har ikke deltatt i program, slik at de respondentene som uttaler seg utgjør 56 personer.⁵⁹ Vi har blant annet valgt å se om det er forskjeller mellom kvinnene og

⁵⁹ Vi viser til forrige rapport der programmene ble omtalt, med unntak av ART. ART drives i regi av private aktører. I Oslo tilbys ART av "Ungdomsalternativet", som er en norsk søsterorganisasjon til

mennene når det gjelder oppfatninger om programmene. Blant respondentene finner vi flere programdeltakere blant menn (22 %) enn blant kvinner (16 %). 7 kvinner har deltatt i programmer og 49 menn. Kvinner har færre programmer å velge mellom, hvis de i det hele tatt får tilbud om å delta i program. Østfold, Akershus og Vestfold er blant de fylkene vi kjenner til som har programtilbud for kvinner med samfunnsstraff.

Vurdering

Siden ordningen med samfunnsstraff kom i stand, har flertallet av programdeltakerne deltatt i det som omtales som interne programmer, dvs. programmer som er utviklet av friomsorgen eller tilpasset av andre aktører til friomsorgen (jf. Højdahl og Kristoffersen 2004:85). Få av de interne programmene har en offisiell programmanual som er tilgjengelig. Dette mener vi er en utfordring som friomsorgen bør ta tak i. Rent evalueringmessig er det problematisk ikke å ha tilgang til de programmene eller tiltakene som domfelte deltar i, særlig fordi de interne programmene har flest deltakere. I retningslinjene for programvirksomhet utarbeidet av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning står det at programmene skal være tilrettelagt for at den domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Programmene må ha en tydelig angitt endringsmodell, et vel begrunnet deltagerutvalg, gi domfelte nye kunnskaper, ferdigheter, innsikt og motivere dem til å endre atferdsmønster og å motvirke nye straffbare handlinger. Programmene skal være teoretisk forankret og basert på metodikk, og det skal foreligge en skriftlig manual. Programmene skal kunne følges opp, evalueres og være basert på forskning og/eller systematisert erfaring.

Våre funn viser ulikhet mellom menn og kvinners programdeltakelse. Dette kan forklares med flere forhold. Kvinnene utgjør kun 17 % av respondentene. Det er

Ungdomsalternativet og UngART (UA) i Malmö, Sverige. UA har siden 1997 arbeidet med trening av ungdommer som viser manglende selvkontroll, aggressiv og antisosial oppførsel, og med undervisning av ungdommenes omgivelser, lærere, barnevernsarbeidere, sosialarbeidere, familier og venner. Hovedfokus ligger på arbeid i nærmiljøet. UA arbeider etter en kognitiv metode, ART: Aggression Replacement Training. Ref: <http://www.ungdomsalternativet.no/>. Se også Goldstein 2003.

vanskeligere å samle en gruppe kvinne på samme tid for å gjennomføre program. I tillegg er det færre programmer som spesielt er tilpasset kvinnene. Så vidt vi kjenner til, er det kun VINN- samtalegrupper for kvinner (Højdahl & Størksen 2004)) som retter seg mot kvinners sammensatte problemer. Brott-Brytet (Sandén 2003) kan benyttes for kvinner både individuelt og i gruppe, men ingen av de kvinnelige respondentene opplyser å ha deltatt. Lang reise er en annen forklaring som friomsorgen gir. I tillegg er det store individuelle forskjeller mellom kvinnene. Noen kvinner har rusproblemer og er dømt for narkotika, og andre er straffet for økonomisk kriminalitet.

Kvinnene i vårt utvalg har en gjennomsnittlig dom på 67 timer med 4,1 måneders gjennomføringstid. Doms lengden skulle derfor ikke i så stor grad være et hinder for at kvinnene kunne delta i program som varer 10-12 uker. Kvinnene som har deltatt i program opplyser at program er det tiltaket som har hatt størst betydning for dem. Det kan også tyde på at kvinner i større grad har utbytte av å møte kvinner i tilsvarende situasjoner som de kan diskutere sine problemer med. I tillegg har kvinner uttrykt ønske om lengre tid pr. gang, som denne informanten:

Anja forteller at hun ville hatt heldags "kurs" om selvutvikling og få mer selvtillit. Hun har deltatt i VINN, men syntes det var for kort tid hver gang. Når de først var kommet i gang, var det over, fortalte hun.

Blant mennene opplyser 8 % at program er det tiltaket som har hatt størst betydning for dem. Vi har ikke tilstrekkelig dokumentasjon til å uttale oss om de enkelte programmene eller tiltakene, men følgende uttalelser er hentet fra spørreskjemaene:

- Fått mye ut og mye nytt inn med ATV.
- ATV lærte meg å se ting på en annen måte.
- ART jobber bra.
- Har hatt ART og syntes helheten ble bra fordi tiltakene har fylt ulike behov.
- Fint å snakke med andre i samtalegruppen.

- Gruppesamtalene var bra, fikk mulighet for å forstå bedre hvordan jeg skal reagere.
- I programmet kan jeg snakke om det negative uten å bli møtt med dømmende holdninger.
- Tok selv kontakt med Sinnemestring for 1½ år siden. Fengsel hadde vært en katastrofe for meg.

Her er to eksempler som gir viktig innsikt i personenes behov for hjelp og hva de har lært i Brott-Brytet:

Intervju med Joachim, 26 år:

Joachim forteller i intervju at han opplevde behov for behandling i tida før siste dom både for rusproblemer og psykiske problemer. Han er dømt for legemsbeskadigelse, ran, grovt tyveri og brudd på våpenloven. Han har en dom på 200 timer som skal gjennomføres på syv måneder. Han så på dommen som en mulighet til å få hjelp med sine problemer. Han skriver selv at han "hadde ingen normal tankegang når det gjaldt måter å ordne opp i sin økonomi på". Han hadde store økonomiske bekymringer og var trist i tida før lovbruddet skjedde. Han har i løpet av straffen gjennomført Brott-Brytet. Han opplever at han har fått større selvinnikt.

Intervju med Erik, 24 år:

Erik har en dom som skal gjennomføres i løpet av åtte måneder for narkotikaomsetning, brudd på våpenloven, heleri og fyllekjøring. Han hadde i tida før lovbruddet følt seg trist pga. dødsfall i familien. Samfunnsnyttig tjeneste og Brott-Brytet har hatt størst betydning for han. Erik var med på 17 samlinger på i alt 50 timer. Han opplyser i intervju at han lærte å kjenne igjen det han kaller "faresignaler". På spørsmål om hvilke faresignaler han kan identifisere, svarer han festing, og hvis han går for lenge uten jobb. Han forteller at han er blitt flinkere til å kjenne på følelsene sine. Før hadde han ikke tenkt så mye. Han var med på innbrudd sammen med kamerater. Han brukte amfetamin og hasj og smuglet både stoff og våpen inn i landet. Han forteller at han i en kort periode brukte over en halv million kroner. Han har nå "droppet" amfetamin og er ikke så opptatt av "lett-tjente penger". Han har fått bedre innsikt i nettverket sitt, hvem som er venner og hvem han ikke bør være sammen med. Han har lært hvilke venner som kan hjelpe han. Han opplyser at han i løpet av straffegjennomføringen har fått bedre nettverk, større selvinnikt og økt tillit til at han kan mestre livet sitt. Han har fått jobb. Han skriver at han fikk mer ut av samfunnsstraffen enn han hadde håpet eller trodd. Han svarer "nesten" 6 (på en skala fra en til seks der seks er best) på sin tro på at han ikke vil begå ny kriminalitet.

Ikke alle informantene er like fornøyde med programgjennomføringen. Mennene uttrykker litt mer misnøye med programmene enn kvinnene. Misnøyen dreier seg bl.a. om hvordan rekrutteringen til programmet har foregått og hvordan programinstruktørene har gjennomført programmet. Her er noen eksempler:

En informant fortalte at saksbehandler nærmest ba om at han skulle være med på Brott-Brytet fordi friomsorgskontoret hadde fått pålegg om å øke antall programdeltakere. Selv var han lite motivert til å delta, men fordi friomsorgen så sterkt anbefalte det, kunne han ikke la være.⁶⁰

En informant som deltok i Mitt Valg, fortalte at han nesten syntes det var pinlig at gruppeleder sto og leste høyt fra en perm. Han syntes programmet var OK, og han forsto hvorfor "ting i livet ble som de ble". Han fikk innsikt i sammenhengen mellom kriminalitet og rus. Samtidig sier han at han var klar over at han begikk "vinning" for å få penger til narko. Det han syntes var best ved å være i en gruppe, var at noen av de yngste i gruppen kunne lære av de eldre. På spørsmål om hva de kan lære, svarer han at de måtte slutte med kriminalitet og dop. Han forteller at han ble veldig lei av at gruppelederne skrev alt som ble sagt på ei tavle. Han syntes de kunne bli litt bedre kjent med hverandre. Han ønsket at de kunne prate mer naturlig sammen om rusproblemene sine og hvordan de skulle klare hverdagen sin. Han legger til at gruppelederne var greie, men de var for kjedelige.

"Jeg har deltatt i program fordi jeg syntes det hørt interessant ut", forteller en annen informant. Han synes han har hatt noe igjen for å delta i "Valgteori" og "BaM". Han er blitt mer oppmerksom på situasjoner han har vært oppi. Men han har liten tro på at det var deltakelsen i program noen betydning for hans valg om å slutte med rusmidler og bryte med miljøet han vanket i. "Det er to år siden jeg tok den beslutningen", forteller han, og han har holdt seg unna rus og kriminalitet siden da. "Da samfunnsstraffen ble iverksatt, hadde jeg jo allerede vært rusfri i ca. halvannet år", forteller han.

"Saksbehandler sa at jeg måtte delta i program," forteller en annen informant. "Jeg fikk inntrykk av at Brott-Brytet var for narkomane kjeltringer. Men flere i gruppa sa jo at de var ferdige med kriminalitet." Han syntes gruppelederne var "klønete". "Gruppeleder spurte oss flere ganger 'hva er galt?'. Da vi sa at hun ikke kunne stille et så generelt spørsmål uten å forklare hva hun mente, furtet hun."

⁶⁰ Personer som ikke er motiverte bør ikke delta i program, jf. det som er sagt om endringsprosessen og "readiness to change" (Proschaska & DiClemente 1982 og Miller & Rollnick 2002). I Brott-Brytet er det eksplisitt eksklusjonskriterium at personer i "før-overveielsesfasen" ikke skal delta i programmet. Det er derfor et brudd på intensjoner og retningslinjer å ta med denne personen i programmet.

Det forekommer også skepsis til kontrollen av programdeltakerne. En informant fortalte at han sa nei til Mitt Valg fordi han hadde hørt at deltakerne drev med sidemisbruk.

Kim forteller at han syntes det var vanskelig å følge Mitt Valg. Han sier at alt snakket om rus forsterket suget hans. Han sliter med sinne, også når han er på Mitt Valg-samlingen. Han opplever å bli kvalm og urolig på samlingene. Han forteller at han har begynt å drikke mer øl, en "six-pack" på ettermiddagen. I spørreskjemaet krysser han av at Mitt Valg er det tiltaket som har hatt størst betydning for han fordi han fikk innsikt i rusproblemer og "hva som er rettferdig og ikke". I journalen fremgår at saksbehandler har hatt samtaler med han før hver programsamling, og at de har diskutert problemene som han har hatt i løpet av programmet i tillegg til andre problemer i livet hans.

Vurdering

Siste eksempel viser at det kan være svært krevende for personer å delta i program.

Innsikt i egne behov, problemer og negative tanker kan være vanskelig å håndtere.

Derfor er det spesielt viktig at saksbehandler har individuell oppfølging. Videre er det viktig at programinstruktørene er oppmerksomme på prosessen i gruppen og på deltakernes individuelle behov, som f.eks. deltakernes følelser mens de sitter i gruppen.

Det ser ut som om noen programinstruktører blir for opptatt av alle spørsmålene som står i manualen, og at de ikke er oppmerksomme nok med hensyn til gruppeprosessen og deltakernes signaler. Både når det gjelder kvinner og menn forutsetter valg av programmer en adekvat vurdering av domfeltes behov. Dersom man ikke sørger for å sette sammen domfelte som passer til programmet, kan resultatene til og med bli det motsatte av det som ønskes oppnådd. Domfelte som har lav risiko for kriminell atferd eller i liten grad er rusmisbrukere, vil kunne ta mer skade enn gagn hvis de gjennomfører "feil" program. Samtidig vil de som er uten fast arbeid, ikke har bolig og er tunge alkoholmisbrukere ikke være i målgruppen for f.eks. Mitt Valg.

Vår empiri underbygger behovet for å vurdere rekrutteringen til programmene og i større grad ta hensyn til individuelle behov framfor at et program "pådyttes" en person. Det ser også ut til å være behov for å se nærmere på i hvilken grad betingelsene for programvirksomheten lar seg oppfylle eller ikke innenfor samfunnsstraffen. Dersom

umotiverte deltakere blir med, vil det kunne svekke programmets intensjon, ikke bare for den ene deltakeren, men for hele gruppen. Evalueringmessig vil det også være uheldig. Hensynet til domfeltes behov og motivasjon for endring må vektlegges sterkere. Denne undersøkelsen forsterker inntrykket av behovet for å forbedre den pedagogisk/didaktiske gjennomføringen av programmene. Saksbehandlere som gjennomfører to programmer i løpet av et år, får liten trening i å undervise og å formidle hovedbudskapet i de enkelte leksjonene⁶¹. De kan lett bli for avhengig av "å lese fra permen" når de får begrenset øvelse i programgjennomføring. Deltakerne har opplevd at gruppeleder har mindre oppmerksomhet på dem, hva de mener og er for avhengig av "boka si". Dette er spesielt fremhevet når det gjelder Mitt Valg (Lightfoot & Boland 2004) og Brootts-Brytet (Sanden 2003). Vi finner ikke de samme kommentarene fra deltakere i Samtalegrupper for voldsdømte (Damman & Isdal 2003).⁶² I samtalegruppene er selve gruppeprosessen mer styrende for gjennomføringen, og gruppelederne er ikke i like stor grad bundet av hvilke spørsmål som skal stilles. Dette mener vi kan være noe av forklaringen på deltakernes noe negative oppfatninger om programmene. I avsnittet om hvilket tiltak som har hatt størst betydning, har 14 % av respondenter beskrevet program (jf. avsnitt 4.4.10). Det kan derfor tyde på at programmene innhold kan være bra, men at fremføringen blir for kunstig og opplest. En god planlegging og mindre "bundet" framstilling vil kunne bidra til at programdeltakerne konsentrerer seg mer om innholdet og sin egen problematikk enn at de tenker på gruppelederne som uerfarne. Programmene som tilbys bør i større grad være tilpasset deltakernes ønsker, motivasjon for endring og problemområder og ses i sammenheng med hvilke andre kriminalitetsforebyggende tiltak som tilbys.

⁶¹ På opplæringen i Brootts-Brytet får gruppelederne beskjed om at arbeidsgiver må gi dem tid til å forberede seg og at de må forberede seg grundig. De skal f.eks. lage sin egen leksjonsplan og gjøre stoffet og formidlingen til "sitt eget". De skal ta hensyn til hvilke deltakere de har i gruppa og deres problemer og behovene de enkelte har. Hvis de gjennomfører 1-2 programmer i året, er det vanskelig å bli "god".

⁶² Gruppene omtales som ATV gruppene etter Stiftelsen Alternativ til Vold eller bare "samtalegruppe".

4.4.6 Andre tiltak

Tabellen på neste side viser informantenes egen rapportering om tiltak som faller inn under denne bestemmelsen. Rapporteringen er antakelig mangelfull. Bare 49 respondenter har oppgitt andre tiltak. En del har trolig unnlatt å svare på spørsmålet fordi det har vært uklart hva vi har spurt etter.

Ansvarsgruppe	1	Konfliktløsningskurs/møte/råd	10
Arbeidsgruppe	6	Leksehjelpsgruppe	1
Arbeidstrening	1	Metadon	1
Barnevern	1	Samtale med sosialtjenesten	1
Botrening	1	Sett og snakket om film	1
Evangeliesenter	1	Skole/ skolehjelp	2
Fikk hjelp til å finne jobb	1	Slusa	2
Fritidsaktiviteter	1	Sosialkontor	1
Gjeldsrådgivning	2	Terapiridning	1
Har hatt samtaler med 2 andre	1	Trygg Trafikk	3
Infomøte	1	AA og private ATV-samtaler ⁶³	1
Kajakkpadling	1	Ikke svart	225
Kif-skolen	1	Totalt	268

⁶³ AA er grupper i regi av Anonyme alkoholikere. AA er et "fellesskap av kvinner og menn som deler sin erfaring, styrke og håp med hverandre for at de kan løse sitt felles problem og hjelpe andre å friskne til fra alkoholisme". Se <http://www.anonymealkoholikere.no/>. ATV er det samme som "Samtalegruppe for voldsdømte", jf. Damman & Isdal 2003).

Tabellen kan syntes detaljert, men den gir et godt bilde av mangfoldet med hensyn til hva slags tiltak som kan falle inn under denne bestemmelsen⁶⁴. 10 respondenter opplyser at de har hatt konfliktråd/konfliktløsningskurs eller møter som en del av samfunnsstraffen. Kun syv av de kvinnelige respondentene opplyser at de har hatt andre tiltak. En forklaring på at så få kvinner oppgir at de har hatt andre tiltak kan være at de ikke husker det. En annen forklaring er at kvinnene kan ha latt være å nevne tiltak fordi de ikke har hatt betydning for dem. Flere kvinner har imidlertid beskrevet de individuelle samtalene med saksbehandler som betydningsfulle, som vi beskriver i de neste avsnittene.

4.4.7 Samtaler om hva som førte til lovbruddet

Respondentene har vurdert påstanden:

Jeg har hatt samtaler om og fått innsikt i lovbruddet. (Påstand 20 f).

Den samlede oversikten under viser hvordan 254 personer har svart:

	Skåre	N	%
Ikke innsikt	1	9	3,5
Liten innsikt	2	22	8,7
Noe innsikt	3	25	9,8
Ganske god innsikt	4	42	16,5
God innsikt	5	57	22,4
Meget god innsikt	6	99	39,0
	Totalt	254	100

⁶⁴ Samfunnsstraffen kan i tillegg til programmer og samfunnsnyttig tjeneste bestå av ”andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet (jf. § 53). Under ”andre tiltak” i retningslinjene nevnes individuelle samtaler, behandling og konfliktråd.

Gjennomsnittsskåren er på 4,6. Til sammen 61 % av informantene svarer at de har hatt samtaler som har gitt dem meget god eller god innsikt i lovbruddet de er dømt for. For noen personer kan lovbruddet ha vært begått for 1-2 år siden, slik at domfelte er lite motivert for å snakke om det som skjedde. Mange forhold i livet kan være endret, og lovbruddet er for disse kanskje et tilbakelagt stadium, noe som kan være forklaringen på skårene 1-3. Saksbehandler bør derfor være åpen for å få fram positive endringer i personenes liv. 20 % av kvinnene mener at de individuelle samtaler med saksbehandler var det viktigste for dem. 10 % av mennene mener at de individuelle samtaler har hatt størst betydning for dem. Flertallet mener de har fått innsikt i lovbruddet, men oppfatter ikke lovbruddet som et problem. 65 % av kvinnene skårer 5 eller 6 på at de har hatt samtaler og fått innsikt i lovbruddet, mens to av ti ikke har hatt samtaler som har gitt dem slik innsikt.

Her er noen eksempler som viser kvinnes utsagn:

- Samtalene hjalp veldig mye. Er en helt annen person nå.
- Veldig fornøyd med forståelsen for min situasjon.
- Saksbehandler får en til å ville endre livsstil.
- Samtaler har gitt meg inspirasjon til å slutte med kriminalitet.
- Trengte noen å snakke med som ikke ville dømme meg.

Her er mennenes utsagn:

- Individuelle samtaler har hjulpet meg.
- Jeg har blitt respektert og tatt godt vare på av saksbehandleren min.
- Fikk diskutert personlige problemer, det hjalp veldig.
- Godt å prate med nøytrale mennesker, har hatt det tøft privat.
- Har lært enormt mye av samtaler.
- Samtaler med saksbehandler fikk meg til å innse nye ting i livet.
- Litt tørt, men saksbehandler var en bra mann.

Vurdering

I intervjuer understreker flere at de ønsker å gjøre opp for seg, bli ferdige med straffen og aldri "komme tilbake". De har ikke behov eller ønske om å endre seg i forhold til kriminalitet fordi de ikke oppfatter seg som "kriminelle". Imidlertid mener vi at samtale om lovbruddet likevel kan være viktig for denne gruppen, slik at de kan få en bevissthet om situasjoner som kan føre til lovbrudd. Samtidig er det viktig å ta hensyn til personens ønsker om innhold i samtalene.

Duncan & Sparks & Miller fremhever viktigheten av å sette klientene i rollen som den primære agent for egen endring. De anbefaler at den ansatte lytter, er åpen og nysgjerrig på den domfeltes kompetanse og deres "heroiske historier" som reflekterer initiativ, utholdenhet og muligheter for å opprettholde positive endringer. De skriver at det ikke fins noen fasit, annet enn at saksbehandler ser på klientens evner, hva de er dyktige til, deres styrke, robuste sider og overlevelsesstrategier ("resilience"). Det betyr ikke at de ikke skal være lyttende til klientens problemer, arbeidsledighet, rusproblematikk, angst og ensomhet, men det er viktig å finne en balansegang (Duncan, Sparks & Miller 2004). Friomsorgen har behov for tiltak eventuelt i samarbeid med andre instanser som dreier seg f.eks. om økonomi. Økonomisk kriminalitet kan ha sammenheng med både dårlig råd, behov for penger til rusmidler, men også gjeld eller spilleavhengighet. I de individuelle samtalene bør saksbehandlerne vurdere domfeltes behov for behandling og om det er mulig å få til et behandlingsopplegg i løpet av gjennomføringstiden.

4.4.8 Behandling

Respondentene har svart på følgende spørsmål:

Hvilket innhold har du hatt under straffegjennomføringen? (Spørsmål 18 d).

Tabell 4.16. Oppgitt behandling		
	N	%
Ingen behandling	241	89,9
Psykolog/psykiater	11	4,1
Ikke spesifisert	1	0,4
Psykiatrisk habiliteringsteam / PUT	2	0,7
Metadon/Subutex	3	1,1
Institusjon	4	1,5
Samtale med terapeut	6	2,2
Totalt	268	100

Hver tiende respondent opplyser at de har hatt behandling som en del av straffen, til sammen 27 personer. Det kan tenkes at friomsorgen har formidlet kontakt til f.eks. poliklinisk behandling eller at domfelte har fått en henvisning, uten at det er registrert. Bare 7 % av kvinnene opplyser at de har hatt behandling enten hos psykolog eller psykiater. 4,4 % har hatt behandling i institusjon. Her er et eksempel på en som har fått hjelp:

En kvinne i begynnelsen av trettiårene forteller at hun i tiden før den siste dommen hadde opplevd behov for behandling både for psykiske plager og for rusproblemer. Hun har misbrukt kokain og amfetamin daglig de siste fire årene. Hun sier at hun er veldig redd for å be andre om hjelp, og at hun derfor får lite hjelp. Hun sier at hun trenger mye hjelp for å greie seg. Hun hadde en dom på 300 timer som skulle gjennomføres i løpet av 12 måneder for svindel med kredittkort. Hun deltok i møter med AA, og syntes at alle tiltakene hun hadde i løpet av straffen var til god hjelp for at hun skulle klare å holde seg rusfri. Hun forteller i intervju at hun fikk hjelp for rusproblemer gjennom AA.

Vurdering

I forrige rapport skrev vi at i flere fylker har det vært problematisk å finne egnede tiltak for domfelte med dårlig psykisk helse, AD/HD og rusproblemer. Det har vist seg vanskelig å få til et samarbeid med psykiatrien og å få domfelte inn i et behandlingsopplegg (utenom hos psykiatrisk sykepleier eller på avrusning). Når det gjelder DPS (distriktpspsykiatrien), virket det ikke som om domfelte prioriteres, eller som en ansatt uttalte: "De vasser i verdige trengende og har ikke plass til våre" (Højdahl & Kristoffersen 2004). Antall behandlingstimer har imidlertid hatt en økning fra 848 timer i 2004 til 3131 timer i 2005, som utgjør 1,8 % av det totale timetallet.

4.4.9 Hvilket tiltak har hatt størst betydning

Respondentene har svart på følgende spørsmål:

Hvilket tiltak har hatt størst betydning for deg, og hvorfor? (Spørsmål 18 b).

Tabellen viser respondentenes vurdering av hvilket tiltak som har hatt størst betydning for dem. 158 besvarte spørsmålet. Det betyr at 110 respondenter ikke besvarte spørsmålet.

Tabell 4.17. Hvilket tiltak har hatt størst betydning (N = 158)		
	N	%
Ingen tiltak har hatt betydning	5	3,2
Samfunnsnyttig tjeneste	61	38,6
Individuell samtale	32	20,3
Program	22	13,9
Behandling	6	3,8
Konfliktråd	1	0,6
Annet	12	7,6
Alle tiltak har hatt betydning	19	12,0
Totalt	158	100

Samfunnsnyttig tjeneste peker seg ut som det tiltaket som har hatt betydning for flest (39 %). En viktig forklaring kan være at det er nettopp dette tiltaket som det store flertallet har hatt mest erfaring med, og dermed gjort dem bedre i stand til å gjøre seg opp en mening om det. Det er en liten forskjell mellom kvinner og menn. For 14 % har programmene vært viktige, som i eksemplene nedenfor (gjengitt som nedskrevet i spørreskjemaet):

- "Mitt Valg, et kognitivt rusbehandlingsprogram. Der traff jeg i hovedsak andre folk som har /har hatt rusproblemer. Dette programmet har gitt meg mest utbytte hovedsakelig fordi det var sosialt, det var inkluderende miljø. Jeg traff andre mennesker som kunne identifisere og se meg i forhold til et rusproblem, og IKKE det kriminelle".
- "VINN-kurset, fordi der tok vi opp forskjellige situasjoner man kan komme opp i og diskuterte det. Vi tok også opp situasjoner en del av oss hadde vært oppe i tidligere og diskuterte og fikk andre perspektiver på ting".
- "Mot vold og FOD-gården, fordi det er stedet hvor man kan få snakket ut om ting uten å bli dømt for det negative".
- "Både jobben og programmet (Brotts-Brytet), for der lærte jeg å kjenne igjen faresignaler, og jobben, fordi jeg ser at folk ikke føler seg truet av det jeg har gjort (narkotika og brudd på våpenlov) og er hyggelige" (Våre anmerkninger i parentes).
- "ART, de jobber bra med ungdom og vet mye om forbilder".

Vurdering

Kun 60 % besvarte spørsmålet om hvilket tiltak som har hatt størst betydning for dem. En nærliggende forklaring på at ca. 40 % ikke har svart på spørsmålet, er at de ikke så grunn til å oppgi at et bestemt tiltak har hatt betydning for dem. Det betyr i så fall at flere av dem som ikke oppgir at et tiltak har hatt betydning heller mot standpunktet "ingen av tiltakene har hatt betydning". På den annen side var spørsmålet formulert med et åpent kommentarfelt, slik at noen antakelig ikke tok bryderiet med å svare. Samtidig kan noen oppleve det som litt for "sterkt" å kommentere at ingen av tiltakene har hatt betydning, fordi det impliserer at ingenting har blitt bedre i løpet av

straffegjennomføringen. Informantene som har uttrykt at program har hatt betydning for dem, har i intervjuer beskrevet gruppelederne som seriøse og lyttende. De som er negative til programmene, har vært kritiske til måten de har blitt rekruttert på eller gruppeledernes presentasjon av leksjonene. Dette forsterker vårt inntrykk av at relasjonen og formidlingen av programmene er viktig jf. avsnitt 4.4.6 om programdeltakelse.

4.4.10 Hva har endret seg til det bedre

Informantene har svart på spørsmålet:

Hva har endret seg til det bedre mens du har gjennomført samfunnsstraffen?

(Spørsmål 19). 265 respondenter har krysset av på ett eller flere mulige svar. 69 (26 %) opplyser at ingenting har endret seg til det bedre (54 menn og 15 kvinner). Halvparten (134) oppgir enten alene eller i kombinasjon med andre forbedringer at de har fått større selvinnsikt eller økt tillit til å mestre livet mens de har gjennomført samfunnsstraffen. Vi har forenklet informasjonen litt og gjengir svarene etter det vi oppfatter som den primære gevinsten. Kombinasjonssvarene er med andre ord utelatt i tabellen. Resultatet framgår av tabell 4.

Tabell 4.18. Respondentenes svar på hva som har endret seg til det bedre under gjennomføringen av samfunnsstraff. N = 265		
	N	%
Større selvtillit eller mestringstillit	87	33
Bedre nettverk/ kontakt med familie	51	19
Fått eller vil få bedre jobb/bolig/utdanning	24	9
Behandling	16	6
Annet	18	7
Ingenting er endret	69	26
Totalt	265	100

Nesten tre av fire (74 %) mener altså at situasjonen på en eller annen måte har bedret seg i løpet av straffegjennomføringen, uten at friomsorgen nødvendigvis har bistått. At halvparten oppgir at de enten har fått større selvinnsikt og/eller økt mestringstillit, er positivt fordi friomsorgens ansatte etter alt å dømme har bidratt til dette resultatet. Resultatene som kommer fram i 4.4.7 tyder i hvert fall på det. Her følger noen utsagn fra de kvinnelige respondentene:

- Ble en samtalepartner for de eldre på sykehjemmet. Ga meg mye.
- Har fått plass på Vivelstad-kollektivet etter avrusning.
- Det har vært helt supert.
- Har hatt positiv fremgang sykdomsmessig (angst og depresjon).
- Innstilt på å holde meg unna krim og rus.
- Jeg kan klare å jobbe litt og vil skaffe meg en deltidsjobb.
- Et fremskritt for meg å kunne snakke med noen om problemene mine.
- Trygg Trafikk var best, lærte mye om alt mulig.

Mennene har gitt følgende svar:

- Det jeg har gjort var galt, og jeg skal ikke gjøre det igjen.
- Dommen fikk meg til å tenke meg litt om, men samfunnsstraffen har ikke hjulpet.
- Har fått en ny sjanse, som jeg sliter med å ta vare på.
- Har sluttet med kriminalitet
- Jeg fikk mer ut av samfunnsstraffen enn jeg håpet på / trodde.
- Jeg er blitt respektert og godt tatt vare på av min saksbehandler.
- Jeg har tatt avstand fra kriminalitet nå.
- Dette hjalp veldig mye, er en helt annen person nå.
- Fikk diskutert personlige problemer, hjalp veldig.
- Fint å få timene unna, motiverende å gjøre opp for seg.
- Frivillighetssentralen ga følelse av å gjøre noe nyttig.
- Fått (hjelp) med å finne en annen vennekrets.

- Fått hjelp med rusproblem, har sluttet.
- Givende å jobbe. Fått rusbehandling (ikke spesifisert)
- Godt fornøyd med saksbehandler. Tok hensyn til min angst.
- Har lært enormt mye av samtaler. Er fornøyd med alt.
- Har sluttet med krim og er til behandling takket være friomsorgen.
- Har vokst mye på å prøve meg på forskjellige ting.
- Har vokst på det, men lite utbytte av å snakke med saksbehandler.
- Har vært narkoman i mange år og la meg inn på institusjon.
- Hvis jeg hadde sonet i fengsel, er jeg redd jeg hadde fått en sprekk.
- Hadde jeg fått fengsel, hadde jeg vært "back in business".

Svarene kan tyde på at personene har hatt positive erfaringer med friomsorgen og innholdet i straffen. De har fått anledning til å reflektere over mange forhold i livet sitt. Det er imidlertid stor variasjon i hva som er endret seg til det bedre under straffegjennomføringen.

Kim har krysset av for at han har fått bedre nettverk og bedre kontakt med venner og familie mens han har gjennomført samfunnsstraff. Han har fått større selvinnsikt og større tillit til at han kan mestre livet sitt. Han har fått eller vil få bedre boligforhold. Han har fått behandling for rus og psykiske problemer. Han skriver "Men jeg vet forskjellen mellom andres ting og mine ting nå, rett og galt".

4.4.11 Opplevelse av straff

Respondentene har vurdert påstanden:

Samfunnsstraffen har vært lett å gjennomføre for meg. (Påstand 20 d).

Her er en samlet oversikt over hva de har svart:

Tabell 4.19. Opplevelse av straff (fra tyngende til lett). N = 267			
	Skåre	N	%
Meget tyngende	1	18	6,7
Tyngende	2	17	6,4
Nokså tyngende	3	32	11,6
Nokså lett	4	51	19,1
Let	5	57	21,4
Meget lett	6	92	34,5
	Totalt	267	100

Gjennomsnittsskåren er 4,4. Ca. hver fjerde samfunnsstraffdømt opplever straffen som nokså tyngende eller meget tyngende. Vel en tredjedel av våre respondenter oppga at de ikke har tidligere kriminalomsorgsdom, jf. 4.2.2. Blant de med tidligere ubetinget fengselsstraff er det en litt større andel som opplever samfunnsstraffen mer tyngende enn blant dem som ikke har tidligere fengselsstraff. Ca. 28 % av de med tidligere ubetinget fengselsstraff skårer 3 eller lavere på dette spørsmålet, mot ca. 24 % blant dem uten tidligere fengselsstraff. Forholdet har trolig sammenheng med at de med tidligere fengselsstraff er eldre og mer belastet, slik at de sliter litt mer med å oppfylle kravene til gjennomføringen, som for eksempel å møte presis til avtaler.⁶⁵ For noen var spørsmålet ikke så enkelt å svare på:

⁶⁵ Gjennomsnittsalderen til de med tidligere ubetinget fengselsstraff er ca. 33 år, mot 27 år blant dem uten tidligere fengselsstraff.

Kim syntes det var vanskelig å svare på spørsmålet. I intervjuet markerte han både 4 og 5 på påstanden om straffen har vært lett å gjennomføre. Det var krevende for han å gjennomføre program. I tillegg var det vanskelig for han å huske alle avtalene og å møte presis.

Litt mer enn hver tredje kvinne (38 %) opplever samfunnsstraffen som nokså tyngende eller meget tyngende. For halvparten av kvinnene er samfunnsstraffen deres første straffereaksjon. Flere kvinner enn menn er førstegangsdømte. 18 % av kvinnene oppgir at de tidligere har sonet en ubetinget fengselsstraff. At en del kvinner syntes straffen er tyngende, kan forklares ved at hver tredje kvinne har barn. Frihetstinnskrenkelsen oppleves som mer tyngende for dem fordi de ofte er avhengig av barnepass for å utføre samfunnsnyttig tjeneste i helger, kveld eller på ettermiddagen utenom åpningstidene til barnehager og skolefritidsordninger. Nær halvparten av kvinnene er gift (42 %) eller skilt (4 %). 44 % av kvinnene er i arbeid, og for disse kan det være vanskelig å få tiden til å strekke til.

4.4.12 Misnøye og forbedringsmuligheter

Respondentene har svart på:

Hva har du savnet eller hva er du misfornøyd med i samfunnsstraffen?

(Spørsmål 18 c med åpent kommentarfelt). Her er et utvalg av svarene, som illustrerer deres vurderinger:

- Friomsorgen burde kunne hjelpe klienter med økonomisk rådgivning og i å snakke med andre hjelpeinstanser.
- Første møte bør være med saksbehandler, ikke fellesmøte med andre dømte.
- Avtjeningstida bør begynne å løpe fra når man starter i et opplegg, ikke fra første dag hos friomsorgen.
- Ble litt kjedelig og ensformig.
- Etterlyser økt kontroll med oppdragsgivere.
- Ble stresset av for mange timer på slutten.
- For lang tid å komme i gang. Savnet å bli trodd.

- Hun som foretok kartleggingen skulle ikke ha jobbet med mennesker!
- Lite tilrettelagt for meg med lite barn. Amming og barnepass problematisk.
- Mer hensyn til at jeg er sykmeldt pga. psykiske problemer.
- Saksbehandler rotete, satte seg ikke inn i min situasjon, valgte feil jobb og ga feil opplysninger.
- Savnet mer variert samfunnsstraff, ikke bare vasking.
- Ønsket flere timer i kvinnegruppe.
- Ønsket å snakke med noen mer "proffe".
- For lite tid med saksbehandler.

Utsagnene foran er ikke representative for andre enn dem selv, men de gir likevel informasjon som kan gi grunn til ettertanke, både når det gjelder kontakten mellom saksbehandler og domfelt og når det gjelder om de er fornøyd med innholdet i samfunnsstraffen.

4.4.13 Generell opplevelse av livet nå

Respondentene har svart på følgende påstand:

Jeg er fornøyd med livet mitt nå. (Påstand 20 g). Her er svarene:

Tabell 4.20. Fornøyd med livet			
Ikke fornøyd	1	14	5,3
Lite fornøyd	2	12	4,5
Noe fornøyd	3	32	12,1
Ganske fornøyd	4	56	21,2
Fornøyd	5	56	21,2
Meget fornøyd	6	94	35,6
	Totalt	264	100

Tabellen viser at over halvparten av respondentene er fornøyd med livet sitt. I intervjuene svarte domfelte på hva det kom av at de skåret 5 eller 6. Noe av forklaringen på de relativt høye skårene er at de ser fremover, de vil bli ferdige med straffen. Flere har møtt et menneske i frimsorgen som har lyttet til dem, som har villet hjelpe dem, og som har bidratt til økt selvtillit, jf. 4.4.10. Noen har fått en bedre oversikt over livet sitt og hva de kan gjøre i framtida. De nærmer seg slutten av straffen, og mange har tro på at de skal klare å holde seg unna kriminalitet i framtida, som vi ser nedenfor.

4.4.14 Tro på et liv uten kriminalitet neste fem år

I tabellen under har domfelte svart på påstanden:

Jeg har stor tro på at jeg ikke vil begå nye lovbrudd. (Påstand 20 h). Her er svarene:

Tabell 4.21. Tro på et liv uten kriminalitet neste 5 år			
	Skåre	N	%
Ikke tro	1	11	4,2
Liten tro	2	6	2,3
Noe tro	3	10	3,8
Ganske stor tro	4	20	7,6
Stor tro	5	46	17,4
Meget stor tro	6	171	64,8
	Totalt	264	100,0

Gjennomsnittsskåren er på 5,2. Over 80 % av de domfelte har meget stor eller stor tro på at de lever et liv uten kriminalitet de neste fem årene. Samlet sett er det liten forskjell mellom menn og kvinner. Kvinnene har i gjennomsnitt skåret 5,3 på egen tro på et liv uten kriminalitet de neste fem årene. Mennene skårer 5,2 i snitt på at de skal leve et liv uten kriminalitet de nærmeste fem årene. Vi tror at den oppfølgingen de har fått av frimsorgens ansatte har hatt betydning for den gode skåren.

4.5 Unge domfelte

Det er kriminalpolitisk av interesse å se nærmere på de unge i samfunnsstraffen. Vi har derfor valgt å gi en mer samlet presentasjon av denne gruppen. Før vi gjør det, kan det være grunn til å minne om at over 90 % av alle straffereaksjoner som blir brukt overfor unge under 18 år, er en annen reaksjon enn en straff som gjennomføres av kriminalomsorgen. Nesten 80 % av straffesakene mot unge avgjøres med forelegg. Straffer som gjennomføres i kriminalomsorgen, utgjør altså en forholdsvis liten del av all straff som hvert år ilegges unge under 18 år. De umyndige informantene (de som ikke har fylt 18 år) utgjør av samme grunn en forholdsvis liten gruppe når det gjelder de samfunnsstraffdømte. Allikevel er dette en viktig gruppe å fokusere på for å hindre utviklingen av et kriminelt handlingsmønster. Tilbakefallet er generelt høyt i denne aldersgruppen dersom man ser på den samlede andelen som får en eller annen ny straffereaksjon. Vår måling av tilbakefallet blant iverksatte dommer på samfunnsstraff i 2002 viste at en tredjedel (34 %) av de under 18 år pådro seg en ny kriminalomsorgsdom, jf. avsnittet "unge domfelte" under 3.3.3.⁶⁶

Vi har mottatt spørreskjemaer fra 17 personer under 18 år av totalt 72 umyndige personer som gjennomførte straff i måleperioden (august, september og oktober 2005). Svarprosenten er lav, og det er vanskelig å generalisere ut fra så få respondenter. Vi vil allikevel presentere noen opplysninger om levekår og erfaringer med samfunnsstraffen. 8 av 13 menn er dømt for vold, og alle kvinnene (4) er dømt for vold. Det betyr at totalt 70 % er dømt for vold. Eksempelet nedenfor gir en god illustrasjon på en person i denne gruppen:

Kristian fylte 17 år to uker før intervjuet. Han har fullført niårig skole og går på en videregående skole. Han bor hjemme hos sin mor. Han har hatt kontakt med barnevernet siden han var 13 år og har bodd på barnevernsinstitusjon. Han har et stort

⁶⁶ En måling foretatt av SSB blant alle ubetinget dømte for forbrytelser i 1991 viste at prosentandelen som innen 2001 fikk en ny straff, uansett type, var 62 %. Blant de unge under 18 år var den tilsvarende andelen derimot 74 %. (Haslund 2003).

nettverk og sier at han har mange venner som han stort sett er sammen med på fritida. Han drar på kafé med venner, trener og spiller fotball.

Kriminalitet

Han er førstegangsdømt for vold og for å ha kjørt ruspåvirket uten førekort. Han forteller at han var beruset før lovbruddet skjedde og brukte vold fordi han var sint. Han ønsker å gjøre opp for seg.

Behov

Han forteller at han har hatt behov for hjelp til å takle sinnet sitt. Han opplyser at han tidligere kunne "gi faen" og oppføre seg "jævlig arrogant". Han sier i intervjuet at han nå har endret seg mye. Han vet f.eks. hva han skal gjøre for å holde seg unna bråk. Han vil imidlertid reagere hvis for eksempel bestevennen blir slått ned, og han vet ikke om han da klarer å la være å slå. Han har planer om å ta videreutdanning, og har lyst til å gå på BI.

Gjennomføring

Den 100 timer lange dommen gjennomføres over seks måneder. Han så på dommen som en mulighet for å gjøre opp for seg. Han skårer 6 på at han har fått innsikt i lovbruddet og knytter dette til kombinasjonen rus og vold, dvs. hvordan han uttrykker sinnet sitt gjennom å utøve vold. Han skårer 6 både på grad av fornøydhet med livet nå og på innholdet i samfunnsstraffen. Innholdet har bestått av trening i sosial kompetanse og ferdighetstrening gjennom programmet "Aggression Replacement Training" (ART) ved Stiftelsen Ungdomsalternativet og individuelle samtaler. Han forteller at gjennom ART har han lært å håndtere sinnet sitt og hvordan det er hensiktsmessig å oppføre seg. På spørsmål om hva han har lært, svarer han at han har lært ikke å oppføre seg som en "drittsekk" verken når han blir tatt av politiet eller hjemme hos moren sin. Han sier at han tidligere har opptrådt arrogant, mens han nå anstrenger seg for å være høflig. Han legger til at han likevel er "seg selv". Han skårer 5 både på sitt forhold til saksbehandler og informasjon om straffen. Han skårer 4 på sin tro på om han vil begå nye lovbrudd de neste fem årene. Usikkerheten er knyttet til at han kan komme opp i situasjoner han ikke har kontroll over. Han syntes straffen er forholdsvis tyngende å gjennomføre fordi han går på videregående skole og har redusert fritid, og skårer derfor 3 på opplevelsen av hvor tyngende straffen er for han. Han opplyser at han har fått bedre nettverk, og da spesielt til sin familie, i løpet av straffegjennomføringen.

Blant de 17 respondentene under 18 år finner vi følgende kjennetegn:

- 1 er 15 år, 6 er 16 år og 10 er 17 år.
- 4 er kvinner, og 13 er menn.
- Alle kvinnene er norske. Tre av mennene har utenlandsk opprinnelse.
- 12 av informantene går på skole, to er i fast arbeid og tre personer er arbeidsledige. 3 har ikke fullført grunnskolen.
- 15 personer bor hjemme hos foreldre.
- 11 personer er førstegangsdømte (65 %). 4 er bøtelagt. 1 har betinget dom. 1 har en samfunnsstraff fra tidligere.
- Den vanligste dommen for de umyndige er på 60 timer, som gjennomføres over fire måneder, varierende fra 21 til 150 timer.
- 12 personer er dømt for vold, 2 er dømt for innbrudd, 2 personer er dømt for narkotika og 1 for bedrageri.
- En fjerdedel opplyser at de har psykiske problemer.
- 11 av 17 personer opplyser at de ikke har problemer.

Behov for hjelp er knyttet til å endre atferd som fører til sinne, vold eller å slutte med rus. 65 % (11) av de umyndige respondentene har hatt kontakt med barnevernet før fylte 16 år, som er mye høyere enn for alle respondentene (24 % for mennene og 27 % for kvinnene). 88 % av respondentene disponerer et rom hjemme hos familien. De resterende bor på institusjon eller hybelhus. At såpass mange har hatt kontakt med barnevernet, kan også være en indikasjon på problemfylt oppvekst og vanskelige familieforhold. For de fleste er dette også første gang de har kontakt med kriminalomsorgen. Dette representerer en viktig mulighet for friomsorgen når det gjelder å bidra til å motvirke at kriminaliteten gjentar seg. Et viktig skritt kan være å utforske hvilke faktorer som utløser kriminalitet og hvilke risikofaktorer som personer i denne gruppen kan ha.

Unge og kriminalitet

Informantene ble spurt om i hvilken grad lovbruddet de ble dømt for, var påvirket av følelsesmessige opplevelser eller tilstander før lovbruddet, og i den konkrete situasjonen da lovbruddet skjedde. Nær en fjerdedel beskriver positive følelser før lovbruddet (jf.4.2.4). Her nevnes "super", "bra" og "oppstemt", dvs. følelsesmessige tilstander de hadde i tiden før siste lovbruddet. Andre mer negative sinnstilstander som kommer fram, er å være sur, sint, irritert eller ha hevnlyst. Både skyld og ære nevnes som følelser personene opplevde før lovbruddet. En person som er dømt for innbrudd, nevner at han hadde økonomiske bekymringer. En annen person som er dømt for vold, nevner ære.

Hvilke følelser opplevde så de yngste informantene i situasjonen, dvs. under lovbruddet? Vi kan beskrive dette som en kortsiktig gevinst eller en følelsesmessig stemning som kan bidra til å forsterke atferden. Informantene nevner ord som "perfekt", "stort", "størst", "kick" og "konge" som dominerende følelser.

I kognitiv tilnærming forsøker man å identifisere de kortsiktige positive gevinstene ved lovbruddsatferden (Brumoen & Højdahl 2004). Det vil si at beveggrunnen til at en person stjeler, raner eller slår er at de umiddelbart kan få en positiv opplevelse. Det samme gjelder for personer som misbruker rusmidler. Vi ser også at noen respondenter opplyser at de har hatt det vondt i den konkrete situasjonen da lovbruddet skjedde. De følte anger, sinne, skam og følelse av å være truet. En av personene var skuffet og redd etter å ha utøvd vold. Personen som var opptatt av ære, skriver at hevnlyst var den dominerende følelsen i selve situasjonen. Han som er dømt for narkotika, opplevde skyld og skam. En av kvinnene, som er 16 år og dømt for vold, skriver at hun var redd før hendelsen, og at hun følte seg truet i den konkrete situasjonen. En annen 16-årig kvinne dømt for vold opplyser at hun følte seg bra før situasjonen, men hadde det vondt i den konkrete situasjonen. Den fjerde kvinnen følte oppstemthet før hendelsen og skyld og redsel i den konkrete situasjonen

Kommentar

For en del av ungdommene ser det ut til å være behov for å styrke den sosiale kompetansen og trene på å mestre situasjoner. Goldstein har definert 50 ferdigheter man kan trene på for å styrke grunnleggende og mer avanserte sosiale ferdigheter. Det kan dreie seg om å finne årsak til et problem, håndtere konflikter, sinne, motstand, redsel, uttrykke tilgivelse og å trene på situasjonsoppfatning og stresshåndtering.⁶⁷ Flere av informantene opplevde at de var truet eller redd. For dem kan det være viktig å trene på hvordan de kan håndtere press fra omgivelsene og fra grupper, og hvordan de kan hevde sine rettigheter (Goldstein 2003).

Opplevelse av å ha sammenheng i livet er viktig for de yngste. Dette har betydning for om de senere klarer å planlegge og å håndtere livet sitt, noe som er viktig for å styrke mestringskompetansen. Antonovsky (1991) skriver at dersom mennesker hankses med situasjoner på en konstruktiv måte, må de være i stand til å erkjenne og identifisere følelser som dukker opp i situasjonene istedenfor å fornekte dem. Han er opptatt av betydningen av å se sammenhengen i tilværelsen ("sense of coherence").

I Sverige er det foretatt en kartlegging av ungdomsskoleelever og hva som styrker deres helse og trivsel. Forskerne fant en klar sammenheng mellom opplevelse av sammenheng i livet og psykisk helse. Sterk opplevelse av sammenheng samsvarer med lite atferdsvansker, lite ensomhet og en mer optimistisk livsholdning. Ungdom som opplevde sammenheng i tilværelsen, opplevde at de også hadde tilhørighet i sosiale nettverk (Cederblad 1998).⁶⁸ De yngste har behov for å få kontroll over eget liv, å kunne påvirke eget liv og å tilegne seg erfaringer for å styrke mestringsevnen. I tillegg er det viktig å jobbe med eventuelle dårlige levekår når det gjelder utdanning, bolig, nettverk og arbeid. Disse manglene er helt klare risikofaktorer for ny kriminalitet.

⁶⁷ Jf. Goldstein "Prepare programmet. Kurs i social kompetens" (Goldstein 2003).

⁶⁸ Se også Antonovsky 1991 og Andresen 2000:25.

Umyndiges oppfatning av straffen

De yngstes oppfatning av samfunnsstraffen skiller seg ikke så mye ut fra de øvrige informantenes holdninger. Men det er verdt å merke seg at nesten en av fire syntes straffen er urettferdig eller for streng, noe som er en utfordring for friomsorgen når det gjelder å motivere dem til å gjennomføre straffen og ta ansvar for egen gjennomføringsplan. En ung informant at hun syntes det var veldig vanskelig å være med å bestemme hva straffen skulle bestå i. Hun følte at hun ikke hadde forutsetninger for det og likte det heller ikke fordi hun mente hun var urettferdig dømt. Fra spørreskjemaene og intervjuene gjengir vi følgende uttalelser om samfunnsstraffen:

- Det var en urettferdig reaksjon. Jeg hadde bare spyttet på en politimann og sagt noe negativt.
- Det var en passende reaksjon, og jeg er fornøyd fordi jeg slapp fengselsstraff.
- Ønsker å gjøre opp for meg.
- Så mulighet for å få hjelp til problemer, ønsket hjelp til å takle aggresjon.
- Jeg ønsker å gjøre noe med rus og sinne.

Umyndiges deltakelse i program

Fem av guttene har gjennomført timer med programmer. De kvinnelige respondentene er alle dømt for vold. Ingen av de sistnevnte har gjennomført program, og ingen av dem har hatt behandling. Straffen har bestått av individuelle samtaler og samfunnsnyttig tjeneste med rydding, vasking, renhold og vedlikehold. Vi mener at friomsorgen bør tilby tiltak for de unge som har fokus på vold og sinne, fordi dette problemet gjelder flere av dem. En av informantene kaller dette en "modningsprosess". Å sosialiseres fra ungdom til voksen innebærer et behov for å lære nye måter å håndtere sinne, frustrasjon og aggresjon på. Det er viktig å fokusere på det de unge selv oppfatter som et problem og hva de selv ønsker å endre på. Sinne og aggresjon er nevnt av flere.

De umyndige har deltatt i følgende programmer/tiltak:

- a) ATV-samtalegruppe for voldsdømte
- b) "En-til-en programmet"⁶⁹
- c) ART- Aggression Replacement Training⁷⁰ og
- d) Rusprogram (ikke spesifisert).

De unge har svart på hva som har hatt størst betydning for dem og hva de er misfornøyd med i samfunnsstraffen. Tre av 17 menn opplyser at program har hatt størst betydning, og tre personer fremhever samfunnsnyttig tjeneste. Misnøyen som uttrykkes om samfunnsnyttig tjeneste dreier seg om at de må møte presis, at de må jobbe sammen med andre eller hvordan de oppfattes av de andre. En person forteller at han trodde det var mer arbeid, en annen sier arbeidet var kjedelig og at det tok for lang tid å komme i gang.

Her er noen funn fra hvordan de unge svarer:

- 1 av 4 skårer 2 eller dårligere på om de opplevde at de ble hørt, forstått og respektert.
- 11 av 17 skårer 5 eller høyere på at de fikk god informasjon om straffen og hva som var forventet av dem.
- Nær halvparten ønsker å endre sitt forhold til kriminalitet.
- Litt over halvparten skårer 6 på at de er fornøyd med livet og at de har stor tro på at de ikke vil begå kriminalitet de neste fem årene.
- På spørsmålet om hva som har endret seg til det bedre, opplyser halvparten at de har fått større selvinnsikt, økt tillit til å mestre livet, bedre nettverk og flere kontakter.
- 13 av 17 har skåret 4 eller bedre mht. samtaler om og innsikt i lovbruddet.
- Halvparten beskriver møtet med saksbehandler som positivt og skårer 6.

⁶⁹ "En-til-en med mål om å redusere nye lovbrudd" (Priestly 2006) er oversatt til norsk av KRUS. Programmet har fokus på kognitive ferdigheter og atferd.

⁷⁰ ART- Aggression Replacement Training – En multimodal metod för att ge aggressive barn och ungdomar sociala alternative. (Goldstein, Glick & Gibbs 2001). Et sentralt utgangspunkt i boka er at aggressivitet lært atferd som er vanskelig å forandre.

De yngste skårer likevel dårligere enn de øvrige respondentene på spørsmålene som gjelder vurderingen av friomsorgen og innholdet i straffen. I gjennomsnitt er de unges skåre av påstandene som kan egne seg for måling av tjenestekvalitet (dvs. forhold til saksbehandler, informasjon om og innhold i straffen) 4,4 – mot 5,5 for hele utvalget under ett. De yngre er med andre mindre fornøyd med friomsorgen enn de eldre.

Samarbeid om å etablere nettverk i form av ansvarsgrupper er viktig for unge med sammensatte vansker og behov. Vårt inntrykk er at en del av de yngre er usikre på yrkesvalg og "hopper" fra grunnkurs til grunnkurs i videregående skole framfor å gjennomføre for eksempel en yrkesfaglig studieretning. For de som er i denne situasjonen bør saksbehandler i friomsorgen henvise til skolerådgiver.

5 Avslutning og anbefalinger

I sammendraget oppsummerer vi noen statistiske og andre sentrale funn fra undersøkelsen. Her skal vi kort kommentere noen hovedfunn knyttet til spørreundersøkelsen og til påstandene som kan si noe om hvordan de dømte vurderer kvalitet i samfunnsstraffen. Vi avslutter kapittelet med noen forslag til anbefalinger.

5.1 Hovedfunn fra spørreundersøkelsen

I tabell 5.1 presenterer vi en oppsummering av respondentenes svar på de åtte spørsmålene vi valgte å stille. Vi viser antallet som har svart og gjennomsnittsskåren. De tre første påstandene er etter vårt syn relevante dersom man ønsker å måle tjenestekvalitet i samfunnsstraffen, og vi anbefaler at disse prøves ut, slik at man kan vinne mer erfaring med dem.

	N	Skåre
Forhold til saksbehandler, ble hørt, forstått og respektert	267	5,5
Fikk god informasjon om straffen og hva som var forventet	267	5,4
Fikk det innhold i straffen som jeg ønsket meg	266	5,1
Straffen har vært lett å gjennomføre	267	4,4
Ønske om endring i forhold til kriminalitet	262	4,3
Har hatt samtaler om og fått innsikt i lovbruddet	254	4,6
Fornøyd med livet nå	264	4,5
Tro på et liv uten kriminalitet de neste 5 år	264	5,3

Forhold som domfelte vurderer som meget god eller god (skåre 5 og 6):

- Forholdet til saksbehandler.
- Informasjon om straffen og hva som ble forventet.
- Innholdet i straffen.
- Tro på et liv uten kriminalitet de neste fem årene.

Forhold som domfelte vurderer som ganske bra (skåre 4):

- Samtaler om kriminalitet og innsikt i lovbruddet.
- Fornøydhet med livet.
- Straffen har vært lett å gjennomføre (ikke tyngende).
- Ønske om å endre seg i forhold til kriminalitet.

I innledningen til kapittel 4 skrev vi at forholdet mellom saksbehandler og domfelt (allianse) har betydning i endringsprosesser. Det er derfor et svært positivt resultat i denne undersøkelsen at forholdet til saksbehandler er det spørsmålet som får best skåre med et gjennomsnitt på 5,5. Våre resultater viser også at de domfelte i stor grad er fornøyd med innholdet (gjennomsnittskåre på 5,1). At nesten tre av fire respondenter oppgir at noe i deres situasjon har endret seg til det bedre i løpet av straffegjennomføringen (jf. 4.4.10), er et lovende resultat, og friomsorgen har bidratt til at halvparten mener de har fått økt selvtillit eller mestringstillit. Resultatene av undersøkelsen er samlet sett meget oppmuntrende. Vår inndeling av respondentene i undergruppene "urettgruppe", "oppgjørsgruppe" og "behovsgruppe" ser ikke ut til i å påvirke den generelle tendensen til hvordan respondentene skårer spørsmålene vi har valgt, bortsett fra når det gjelder opplevelsen av innholdet i straffen og hvorvidt straffen har vært lett å gjennomføre. På de to sistnevnte skårer urettgruppen dårligere enn de andre, med en gjennomsnittskåre på 4,4 i forhold til innhold og et gjennomsnitt på 3,6 i forhold til om straffen har vært lett å gjennomføre. 25 % av personene i urettgruppen oppgir at straffen har vært tyngende å gjennomføre, mot ca. 13 % i hele utvalget (jf. 4.4.12).

5.2 Drøfting

Resultatene fra spørreundersøkelsen må tolkes i lys av forhold som kan ha påvirket resultatene i positiv retning. Vi minner om at det er sannsynlig med et visst bortfall av mer kritiske respondenter gjennom måten respondentene er blitt rekruttert på (jf. 1.2.2) og gjennom det forhold at tyveridømte er underrepresentert i utvalget (jf. 4.2.1). Dersom utvalget hadde bestått av personer som har brutt straffegjennomføringen, ville det nok så sikkert ha tilført undersøkelsen mer kritikk mot samfunnsstraffen. Det forhold at bare 3 % av respondentene oppga tidligere erfaring med samfunnsstraffen, kan også ha bidratt til en mer positiv holdning (jf. 4.2.2).

Selv om respondentene skårer forholdet til saksbehandler høyt, er sammenhengen mellom denne observasjonen og i hvilken grad dette forholdet har hatt betydning for endring hos de domfelte, ikke tilstrekkelig klarlagt. De som oppgir at ingenting er endret i deres situasjon, er faktisk litt mer fornøyd med saksbehandler enn de andre (jf. 4.3.2). En del av forklaringen kan være at vel en tredjedel av de som svarte at ingenting er endret, oppga at de følte seg urettferdig eller for strengt dømt, og få av dem mente derfor at de hadde noe særlig behov for å endre på noe hos seg selv eller i egen situasjon. Det tyder i så fall på at de som har følt seg for strengt eller urettferdig dømt har opplevd at de har møtt en saksbehandler som har forstått dem og tatt dem på alvor, og at dette kan være grunnen til at de er fornøyde.

Sammenhengen mellom de gevinstene som respondentene rapporterer og friomsorgens bidrag, er også uklar på en del områder. Dette gjelder for eksempel opplevelsen av hva som har endret seg til det bedre under straffegjennomføringen. Skåringen av påstander om relasjonen mellom saksbehandler og domfelt gir riktignok en klar indikasjon på at friomsorgens bidrag til denne gevinsten er reell, men bidraget lar seg vanskelig kvantifisere i forhold til betydningen av støtte fra familie, venner eller andre personer og instanser. Et forhold får imidlertid betydning for tolkningen av den positive

tilbakemeldingen på opplevelsen av bedring, nemlig det som gjerne kalles modning.⁷¹ Mange domfelte har utvilsomt lært mye av hele hendelsesforløpet de har vært igjennom siden den gang lovbruddet skjedde og fram til de besvarte spørreskjemaet. Denne lære- og modningsprosessen vil kunne påvirke hvordan de vurderer sin situasjon i dag og betydningen av de tiltak de har opplevd. "Endring begynte før dommen", sier en respondent. "Mange forhold er bedret", sier en annen. På direkte spørsmål om hvilket utbytte en av våre informanter hadde hatt av samfunnsstraffen, svarte han etter å ha tenkt seg om en stund: "Jeg har jo vokst på det."

Indikatorer

Når man utarbeider indikatorer, er det viktig å starte med hva de domfelte er opptatt av og hva som har betydning for dem. Deretter finner man fram til egnede indikatorer. Det er viktig at ansatte på samme kontor kan diskutere forskjeller etter målinger og vurdere hva som er bra og hva som bør forbedres. Erfaringer fra kontaktbetjentarbeidet viste for eksempel at domfelte var svært opptatt av at ansatte gjorde det de sa og holdt det de lovte. Våre erfaringer med spørsmålene vi har brukt, kan tolkes på flere måter: Det overveiende bra målingsresultatet på flere av spørsmålene tyder på at spørsmålene er opplevd som relevante. På den annen side kan det være grunn til å stille spørsmål ved hvor godt de treffer med hensyn til å fange opp kritikk, som jo er helt vesentlig ved måling av kvalitet med det formål å kunne forbedre eventuelle mangler ved tjenesten. Vi vil derfor foreslå at spørsmålene deles opp i for eksempel 5 konkrete spørsmål under hvert område, og at spørsmålene formuleres som påstander, som domfelte tar stilling til på en ordinalskala fra for eksempel "helt uenig" til "helt enig".

⁷¹ Modning er i metodelæren for samfunnsvitenskapene beskrevet som en mulig validitetstrussel når man måler personlig endring. Se for eksempel Thorleif Lund, som definerer modning som "en endring i tiltaksperioden på en avhengig variabel som skyldes biologiske eller miljømessige forhold, og som er uavhengig av den antatte årsaken." (Lund 1997:17).

Områdene vi foreslår, er

- Informasjon om samfunnsstraffen.
- Allianse, forholdet til saksbehandler og menneskelig kontakt.
- Motivasjon for endring.
- Samtalenes innhold.
- Innholdet i straffegjennomføringen, eventuelt med en indikator for hvert hovedtiltak.
- Hjelp for problemer.
- Samordning av tiltakene. Framtidsplan.

5.3 Anbefalinger

Nedenfor følger noen anbefalinger til hva man kan arbeide videre med. Forslagene er ikke gjengitt i prioritert rekkefølge.

1. I kartleggings samtalen bør man finne fram til domfeltes behov og prioritere faglig innsats for den gruppen som har størst behov.
2. De individuelle samtalene bør fokusere både på hva den domfelte kan gjøre for å unngå nye lovbrudd og hvilke ressurser de har.
3. Kontakten med oppdragsgiverne må styrkes, og de må få nødvendig opplæring og veiledning i hvordan og hvilke tilbakemeldinger de kan gi de domfelte om arbeidet som utføres.
4. Ved rekruttering til program må deltakere velges i samsvar med kriteriene for deltakelse, som er fastsatt i håndbøkene. Formidlingskompetansen til gruppelederne bør styrkes. Det ser ut til å være behov for å vurdere nærmere betingelsene for å drive programvirksomhet i friomsorgen.

5. Tettere samarbeid med øvrig hjelpeapparat om de med store rusproblemer og tidligere fengsels erfaring. Sørg for oppfølging etter endt straff.
6. Samfunnsnyttig tjeneste bør i større grad kvalifisere for arbeid etter straffgjennomføringen for de som trenger det. Andre forebyggingsaspekter ved arbeidet bør også styrkes (trening, etablering av nettverk osv.).
7. Flere tiltak tilpasset kvinnenens problemer og type kriminalitet.
8. Utvikle bedre tilpassede tiltak for de yngste, som styrker sosial kompetanse i forhold til å håndtere sinne, gruppepress, frykt, opplevelse av urett og uro.
9. Økonomisk veiledning/kurs for de som trenger dette for å unngå nye lovbrudd.
10. Prøve ut og videreutvikle kvalitetsindikatorer for samfunnsstraffen.

Litteraturliste

- Andersen, T. (2005). *Reflekterende prosesser. Samtaler og samtaler om samtalene*. København: Dansk psykologisk forlag A/S.
- Andresen, R. (2000). *Fellesskap og sammenhenger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Andreassen, T. (2003). *Behandling av ungdom i institusjoner: hva sier forskningen?* Oslo: Kommuneforlaget.
- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur og kultur.
- Asay T.P. & Lambert M.J. (1999). The empirical case for common factors in therapy: Quantitative findings. In M.A. Hubble, B.L., Duncan, & Miller S.D (Eds), *The heart and soul of change: What works in therapy* (pp. 33-56). Washington, DC: American Psychological Association.
- Asay, T.P., Lambert, M.J, Gregersen, A.T. & Goates, M.K. (2002). Using patient-focused research in evaluating treatment outcome in private practice. *Journal of Clinical Psychology* 58, 1213-1225.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Boland, F.J. & Lightfoot, L.O. (2004): *Programhåndbok. "MITT VALG" – et program for soning i samfunnet, kortfattet endringsprogram, forebygging av tilbakefall og oppfølging*. KRUS håndbok.
- Brumoen, H. (2000). *Byggig av mestringstillit*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brumoen, H. & Højdahl, T. (2005). *Samtaler om kriminalitet. Kognitiv endringsmetodikk: Bygging av mestringstillit (BaM)*. Oslo: KRUS. Håndbok 1/2005.
- Cederblad, M. (1998). Friskfaktorer i risikosituasjoner - perspektiver på barnevernet. *Norges barnevern* nr. 1.
- Damman, B. & Isdal, P. (2003): *Håndbok i samtalegrupper for voldsdømte*. Oslo: KRUS. Håndbok 1/2003.

- Danielsen, T. & Meek Hansen, W. (2002). *Kvalitet i varetektsarbeidet*. KRUS. Dokumentasjon og debatt nr.1.
- Danielsen T., Hammerlin, Y. & Meek Hansen, W. (2000). *Pilotstudie om kontaktbetjentordningen* (upublisert notat). Oslo: KRUS.
- Duncan, B.L., Miller, S. D. & Sparks, J.A. (2004). *The heroic client: a revolutionary way to improve effectiveness through client-directed, outcome-informed therapy*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Farrall, S. (2003). J'accuse: Probation evaluation-research epistemologies. Part one: The critique. *Criminal Justice*. London: SAGE Publications.
- Friestad, C. & Hansen, I. L. S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Oslo: Fafo.
- Gibbs, J.C., Glick, B. & Goldstein, A.P. (2001): *Aggression Replacement Training. En multimodal metod for att ge aggressive barn og ungdomar sociala alternative*. Aneby. Sverige. KM-forlaget AB:
- Goldstein, A.P. (2003). *Prepare-programmet. Kurser i social kompetens*. Sverige. Forserum: KM & Bornelings.
- Hammerlin, Y. & Schjelderup, G. (1994). *Når livet blir en byrde*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Haslund, U. (2003). *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge*. Del 2. Notat. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Hustad, W. & Granheim K. (2000). *Tjenestekvalitet ved hjelp av indikatorer*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Højdahl, T. & Kristoffersen, R. (2004). *Samfunnsstraffen 2003. Resultater og utfordringer*. Oslo: KRUS. Dokumentasjon og debatt nr. 2/2004.
- Højdahl, T. & Kristoffersen, R. (2003). *Evaluering av innføringen av samfunnsstraffen*. Oslo: KRUS. Dokumentasjon og debatt nr. 1/2003.
- Højdahl, T. & Størksen, M. (2004): *VINN. Samtalegruppe for kvinner. Håndbok for gruppeledere*. Oslo: KRUS. Håndbok 1/2004.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.

- Kristoffersen, R. (1997). *Tilbakefall til ny kriminalitet, med fokus på kriminalomsorgen: Hva kan statistikken fortelle oss?* Oslo: KRUS. Dokumentasjon og debatt nr. 1/97.
- Kristoffersen, R. (1999): *Promilleprogram i friomsorgen. Om deltakerne og deres erfaringer.* Oslo: KRUS. Dokumentasjon og debatt nr. 1/99.
- Lund, T. (1997): *Kausalmetodologi: En kortfattet og enkel introduksjon.* Oslo: Universitetet i Oslo. Pedagogisk forskningsinstitutt. Rapport nr. 7.
- Miller, W. R. & Rollnick, S. (2002). *Motivational Interviewing – preparing people to change* (2. utgave). New York /London: The Guilford Press.
- Møglestue, I. (1996). Stadig flere pådrar seg ny straffereaksjon. I: *Samfunnsspeilet* 3/96.
- Priestley, P. (2006): *Et program med fokus på kognitive ferdigheter og atferd. EN-TIL-EN med mål om å redusere nye lovbrudd.* Oslo. KRUS håndbok 1/2006.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C.C. & Norcross, J. C. (1992). In search of how people change. Applications to addictive behaviour. I: *American Psychologist*, s. 1102-1114.
- Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic Evaluation.* London: Sage Publications.
- Sandén, L. (2003): *Brotts-Brytet. Ett brottspreventivt program.* Hårnôsand. Kriminalvårdsstyrelsen.
- Sattar, G. (2001). Rates and causes of death among prisoners and offenders under community supervision. Home Office Research Study 231. London.